

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника
Кафедра етнології і археології
Відділ археології Національного заповідника «Давній Галич»
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Кафедра документознавства та інформаційної діяльності
Калуська міська рада
Управління культури, національностей
та релігій Калуської міської ради
КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради»
Краєзнавчий музей Калущини

ІВАН ТИМІВ

АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ КАЛУЩИНИ

ДОВІДНИК

Івано-Франківськ

Фоліант

2020

УДК 902 (083.132)
Т-41

Т-41 Тимів І. Археологічні пам'ятки Калущини: довідник. — Івано-Франківськ: Фоліант, 2020. — 144 с.

На підставі результатів археологічних обстежень та розкопок, зафіксованих науковцями у звітах і наукових дослідженнях, уперше здійснено систематизований опис археологічних пам'яток, виявлених на Калущині у другій половині ХІХ — на початку ХХІ ст. Узагальнено результати археологічних експедицій, які працювали на Калуському Підгір'ї.

Книга адресована науковцям, історикам, археологам, музеєзнавцям, краєзнавцям, учителям, студентам і всім, хто цікавиться археологічною спадщиною рідного краю.

Наукова редакція:

Олег Малярчук, доктор історичних наук, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;

Тарас Ткачук, кандидат історичних наук, завідувач відділу археології Національного заповідника «Давній Галич».

Богдан Томенчук, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри етнології і археології Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника.

Книга видана за підтримки Калуської міської ради

ISBN 978-617-7496-96-9

© Тимів І. М.

© Краєзнавчий музей Калущини

ЗМІСТ

ВІД АВТОРА.....	4
ОЛЕГ МАЛЯРЧУК АРХЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА КАЛУЩИНИ.....	8
ІВАН ТИМІВ ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕО- ЛОГІЇ ПРИКАРПАТТЯ.....	11
ДОВІДНИК З АРХЕОЛОГІЇ КАЛУЩИНИ	
ПОСЕЛЕННЯ. ОБОРОННІ УКРІПЛЕННЯ.....	46
ГОНЧАРНІ ВИРОБНИЧІ СПОРУДИ. КЕРАМІКА	53
САКРАЛЬНІ ПАМ'ЯТКИ.....	61
СКАРБИ МОНЕТ.....	62
ПРЕДМЕТИ ОЗБРОСННЯ.....	65
ЗНАРЯДДЯ ПРАЦІ.....	68
КУРГАНИ.....	78
ПАЛЕОНТОЛОГІЯ.....	87
ДОДАТКИ	
<i>Додаток 1.</i> Археологічні пам'ятки Калущини. Інвентарний опис знахідок.....	88
<i>Додаток 2.</i> Розташування археологічних пам'яток на Калущині.....	95
<i>Додаток 3.</i> Знаряддя праці.....	102
<i>Додаток 4.</i> Кераміка.....	111
<i>Додаток 5.</i> Нові археологічні знахідки на Калущині.....	114
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА.....	130
Резюме.....	138
Summary.....	140
Wprowadzenie.....	142

ВІД АВТОРА

Науковий інтерес до минувшини зазвичай починається із зацікавленості історією, старожитностями рідного краю і переростає в поцінування й вивчення історії народу, держави, активну життєву позицію. Кращезнаство й мікроісторія – постійні супутники на шляху пошуку наукової істини.

Вивчення археологічних пам'яток Калущини засвідчує, що в часовому вимірі воно триває вже не одне століття. Пошуки та обстеження різночасових пам'яток не мали систематичного характеру, були нерегулярними. Проте вони дали змогу визначити період заселення краю та діяльність людини від доби пізнього палеоліту (40–10 тис. р. тому) до ранньомодерного часу й далі. Першопоселенці Калуського Підгір'я займали нижчі і вищі тераси Лімниці та її приток Бережниці, Сівки, Чечви та ін. Вибірними місць поселення був зумовлений господарською діяльністю (мисливство, рибальство, землеробство). У різних місцевостях Калущини (назви подані в довіднику) на розораних ділянках землі, обривах берегів, кар'єрах виявлено значну кількість кам'яних знарядь праці, залишки предметів озброєння й культу, поселення, давні укріплені городища, курганні поховання засвідчують наявність слідів перебування людей на теренах Калущини в епоху ранньої кам'яної доби – палеоліту й пізніші доісторичні часи.

Основними джерелами наукової інформації для довідника «Археологічні пам'ятки Калущини» послужили давніші публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, архівні документи, у тому числі звіти археологічних експедицій та обліковані результати поверхневих обстежень та розвідкових робіт учасників українсько-польської експедиції 2006–2013 рр., фотографії досліджуваних археологічних об'єктів з альбомів Яна Махніка, Дмитра Павліва, Андрія Гавінського, В. Пастиркевич, пові-

домлення краєзнавців та шанувальників старожитностей Калушини.

Цікавою є збірка археологічних пам'яток Краєзнавчого музею Калушини, інвентаризована молодшим науковим співробітником музею Артуром Єфремовим. Археологічні матеріали були передані директором Музею археології Прикарпаття Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Ігорем Кочкіним 21 січня 1998 р. з нагоди відкриття Краєзнавчого музею в Калуші. Загалом музейна збірка археологічних пам'яток, виявлених на Калушині й переданих на зберігання, складається з 17 артефактів.

Чимало речового матеріалу дало обстеження будівельних розкопів та шурфування місцевості 20–22 липня 2015 р. на вулиці Грушевського, 9, (*додаток 5, фото 19–24*) ініційоване вченим Олегом Малярчуком за участю археологів дочірнього підприємства «Культурна спадщина Прикарпаття» Державного підприємства «Науково-дослідний центр» «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України (керівник Василь Романець), науковців Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, наукових працівників Музейно-виставкового центру міста Калуша та краєзнавців міста. Матеріали зберігаються у фондах Краєзнавчого музею Калушини.

Під час проведення наукової археологічної експертизи на вул. Грушевського, 9 виявлено культурний шар періодів і пізнього Середньовіччя та Нового часу, елементи забудови (середньовічної дерев'яної кліті-обв'язки фундаменту), фрагменти кераміки, скла тощо.

Важливе значення для вивчення праісторії Калушини мають знахідки решток тварин доісторичної доби, виявлені в Бабині-Зарічному та Калуші. Їх вивченням займаються вчені, які представляють палеонтологію – науку, що вивчає вимерлі орга-

нізми, намагається реконструювати за знайденими останками їхній зовнішній вигляд, біологічні особливості тощо. Палеонтологи досліджують не тільки останки власне тварин і рослин, але і їх сліди, що окам'яніли, відкинуті оболонки й інші свідчення їх існування. Палеонтологія складається з двох розділів: палеозоології та палеоботаніки. Відомості про викопних тварин також поміщені в цьому довіднику.

Інформативне значення для вивчення стану охорони історичних пам'яток краю кінця ХІХ ст. мають протоколи щомісячних засідань – східногалицького «Кола консерваторів», що зберігаються у фондах ЦДІА у Львові та відділі рукописів ЛНБ НАНУ ім. Василя Стефаника.

Довідник укладено за результатами археологічних розкопок та поверхневих обстежень, здійснених археологами Львова, Івано-Франківська та дослідниками з Республіки Польща. До нього увійшли пам'ятки археології, які виявлено в другій половині ХІХ – на початку ХХІ ст. В основі видання – абетковий принцип укладання матеріалу за назвами населених пунктів, поблизу яких виявлено знахідки. Текстовий матеріал книги доповнено картами місцевостей з позначеними на них пам'ятками, фотографіями та рисунками знахідок, бібліографією. В окремих випадках культурно-хронологічна приналежність виявлених пам'яток не встановлена через фрагментарність та незначну кількість речового матеріалу.

Книгу укладено за тематично-алфавітним принципом. Структурно вона складається з семи тематичних блоків, п'яти додатків та бібліографії.

Зазначена структура видання обумовлена тим, що автором взято за основу археологічну пам'ятку як таку та довідкову інформативність про знахідку.

Видання містить назву археологічної пам'ятки, локалізацію місця знаходження, дату й короткий опис її

відкриття, зовнішній вигляд пам'ятки, хронологію побутування, культурну приналежність, метричні характеристики, сучасне місце зберігання.

Матеріали пропонованого довідника є лише основою для більш ґрунтовного вивчення давньої історії Калушини, котре можливе за умови організації й проведенню стаціонарних археологічних розкопок експедиціями Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника та відділення археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Упорядник видання висловлює сердечну вдячність за фахові рекомендації та зауваження щодо тексту книги науковим редакторам та рецензентам видання: археологам Богданові Томенчуку, Тарасові Ткачуку, Марії Вуянко, історикам Олегові Малярчуку та Людмилі Андрійчук, Галині Федюрі, краєзнавцеві Василеві Фіцаку за фахові консультації, допомогу матеріалами, доброзичливе ставлення до ідеї автора взятися за написання цієї книги.

Автор щиро дякує літературним редакторам видання: філологам Ользі Кецмур, Оксані Керкуш та Мар'яні Думенко за сумлінну допомогу в роботі над текстами збірника. Він вдячний також працівникові Національної історичної бібліотеки Світлані Тишко за ретельний та своєчасний підбір необхідної фахової літератури.

АРХЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА КАЛУЩИНИ

Калущина – частина території нинішньої Івано-Франківської області, входить до самостійної України, що відродилася 1991 року як незалежна держава. Це терени колишньої Станіславської області (до осені 1962 року) в складі Української Радянської Соціалістичної Республіки, Станіславівського воєводства в часи міжвоєнної польської окупації, Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). У межах Австрії – коронний край «Королівство Галиції та Лодомерії (Володимирії – від назви м. Володимира-Волинського) з великим князівством Краківським і князівствами Освенцімським та Заторським» з центром у Львові. З 1772 і до середини XIV – у складі Галицького краю – «Руського воєводства» (колись могутнього Галицько-Волинського королівства, що перебрало на себе після занепаду Київської держави її політичні на культурно-національні традиції), що увійшов до Речі Посполитої. Це частина Руси-України – територія Малої Галицької землі з десятками літописних міст і поселень (серед яких очевидно й Калуш – «соляне місто»), Великохорватського князівства, Антської та інших державних утворень, які сягають тисячоліть, губляться в скіфській, кіммерійській, загадковій трипільській та інших малодосліджених історичних епохах.

Так, на середньому і пізньому етапах свого існування трипільці Прикарпаття співіснували з населенням різних культур. У часи великих міграційних процесів бронзового віку на Прикарпатті виникає ціла низка городищ, побудованих вздовж трансєвропейських шляхів. Прикарпаття стає центром солеваріння. У кінці III тисячоліття до н. е. на території Східної Європи з'явилися численні племена, що їх вважають індоєвропейцями. Вони залишили пам'ятки декількох культур

шнурової кераміки (підкарпатської), або культур бойових сокир – фото 12, 13, 14, 15, 16, 18, 21 та рис. 2.

Стосовно проблеми визначення культурно-хронологічних позицій, варто згадати наукові дискусії про сумнівність самої можливості виокремлення археологічних культур на «підйомних» матеріалах. Археологи, аналізуючи особливості кременеобробки, притаманні тій чи іншій культурі, інтерпретують їх як прояв деяких специфічних рис у крем'яному інвентарі, які виникають на певному етапі розвитку внаслідок зародження локальних відмінностей на окремих територіях. Ці особливості є мінімальними і не створюють бази для виділення окремої палеонтологічної культури. Враховуючи складності в обґрунтуванні археологічних культур, незмінним залишається комплексне між-дисциплінарне дослідження.

Науковець Іван Тимів ще зі студентської лави, коли зацікавився історією та археологією Західної України. У подальшому роки кропіткої праці дозволили крок за кроком фіксувати свої напрацювання у фахових публікаціях та численних монографіях. Іван Миколайович систематично брав участь у наукових конференціях, у реорганізації експозицій Краєзнавчого музею Калушини, проводив екскурсії, відстоював інтереси своїх колег – музейних працівників. Багаторічний досвід дозволив здобути цінну джерельну базу, що слугувала підґрунтям для випуску цієї праці. Значимість довідника в тому, що це свого роду енциклопедія Калушини (археологія широкого діапазону), у якій зібрано майже весь наявний (доступний) на сьогодні археологічний матеріал. На жаль, чорні археологи, обходячи науковців та музеї, напяму «співпрацюють» з багатими колекціонерами. Це проблема загальносвітова, не лише наша. Тут треба наголосити, що дослідник не обмежувався археологічними артефактами. Він має, так би мовити, внутрішнє розуміння завдяки осяганню знань і за допомогою експеримен-

тальної археології. Пригадую археологічні розкопки у Калуші в липні 2015 року по вулиці Грушевського. Неодноразово до нас підходили випадкові і «невипадкові» прохожі та зі сарказмом оцінювали артефакти (див. фото 20): «Це усе сміття, що ви там знайшли – золото?». А скільки артефактів пішло у сміття під час індустріальної розбудови міста у другій половині минулого століття...

З огляду на якість і кількість матеріалу, «Археологічні пам'ятки Калущини. Інвентарний опис знахідок» (див. додаток 1), ця колекція має потенціал для дослідження питань як з трипільської проблематики, так і наступних епох. Актуальною залишається організація в майбутньому експедиційної роботи та вивчення проблем археології в контексті українського національного поступу. Курганні могильники знайдені поблизу сіл Довжка (фото 1), Діброва (фото 2), Дубовиця (фото 3), Лука (фото 4), Середнє (фото 5) та інші чекають на своїх дослідників старовини та належної опіки.

Олег МАЛЯРЧУК,
*доктор історичних наук,
професор Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу,
член Національної спілки краєзнавців Україн*

*Погасли кострища стоянок
У землю пішли племена.
Забрали в холодні кургани
Сокири, мечі й письмена.
Ліна Костенко*

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ ПРИКАРПАТТЯ

Калущина – край багатий на історичні події, відомих людей, знаний пам'ятками і пам'ятними місцями, але ще недостатньо досліджений углиб віків. Тому сьогодні актуальним є вивчення доісторичних епох та пам'яток археологічних культур, що побутували на теренах цього краю.

У міру заглиблення в давнину кількість писемних джерел зменшується, тому для вивчення дописемних епох матеріали розкопок залишаються єдиною категорією джерел, яка є доступною для сучасного дослідника старожитностей [Брайчевський, 1971, с. 20].

Виявлені археологами пам'ятки матеріальної культури свідчать про господарську діяльність найдавнішого населення Прикарпаття в період середнього кам'яного віку – мезоліту – XII–VII тис. до н. е. Найдавніші поселення, вік яких сягає 100 тис. р. до н. е., виявлені в Придністров'ї в межах Городенківського й Тлумацького районів Івано-Франківщини. Лише на Покутті археолог Михайло Клапчук відкрив понад 100 мезолітичних стоянок. Найбільш відомі мезолітичні пам'ятки виявлені поблизу сіл Буківна (Тлумаччина), поселення Петрів (II), Підвербці (IV), Ганусівка (200 крем'яних артефактів), Незвисько (Городенківщина), Старуня (Богородчанщина) [Мацкевой, 1987, с. 78–85; Черниш 1975, с. 133–134; Гаврилів, 2001, с. 6–17] та ін.

Для раннього і середнього неоліту (кінець VI–V тис. до н. е.) притаманне формування землеробсько-скотарського типу господарства, поява кераміки, ткацтва, складання археологічної

культури. Для означеного періоду характерною була культура лінійно-стрічкової кераміки (Бовшів, Галицький район, Незвисько).

Виготовлення ліпного посуду вже було важливим досягненням, що змінило характер людського побуту, розвитку самої людини. Це відбулося у глибоку давнину – неолітичну добу (кінець V – початок IV тис. до н. е.). Перший посуд був примітивний, неякісний, легко розбивався, але поступово людина вдосконалювала його властивості. Спершу з куска глини формували дещо та нижню частину стінки посудини, котру вищували з покладених одна на одну глиняних стрічок, а далі вирівнювали. Далі формували вінця горщика, наносили певний орнамент. Вироби ліпного виготовлення часто виходили не дуже вдалим форм, з нерівними вінцями. Хоча потрібно зауважити, що в деяких етнічних групах населення ліпне керамічне виробництво стояло на високому рівні. Взяти б для прикладу багату, високохудожню кераміку населення трипільської культури (IV тис. до н. е.) [Цигилик, Касюхнич, 2004, с. 39–40].

У середині V–IV тис. до н. е. Прикарпаття заселяли племена землеробської трипільської культури (Коломийщина, Белелуя, Снятинщина, Нижнів і Хотимир (Тлумаччина), носії якої будували житла каркасної конструкції, керамічний комплекс носіїв цієї культури складали грубостінне кухонне й столове начиння. Типовий декор кераміки – округлена одинарна спіраль. Глиняна пластика представлена жіночими статуетками, оздобленими спіральними й геометричним орнаментом. Цікавим є глиняне яйце (6х3 см), виявлене у житлі ранньотрипільського поселення біля с. Лука Врублевецька, що над Дністром, та в могильнику. Усього на Прикарпатті відомо понад 300 трипільських поселень, чисельність населення у Верхньому Подністров'ї на початку III тис. до н. е. становила приблизно 30 тис. осіб. Знаряддя праці – ножі, різці, скребки, сокири,

зернотерки, тесла, матеріал – сланець і кремній, кістка (проколки, шила, гачки для плетіння рибальських сіток). Мідні предмети – рибальські гачки, шила, жіночі прикраси). Засоби виробництва – кухонна й гончарна піч, ткацький верстат [Петегирич, 1992, с. 52; Кочкін, 1997, с. 7].

Сьогодні пам'ятки трипільської культури (4500 – 3500 рр. до н. е.) на Прикарпатті виявлено у Більшівцях, Вікторіві, Незвиську, Олешеві (*давня назва Голешів. – І. Т.*), Одаях, Соколі, Медині, Хом'яківці та інших населених пунктах Прикарпаття. У Вікторіві дослідження з археологічною експедицією проводив Віталій Конопля [Конопля, 1990, с. 18–26], у Соколі – Борис Василенко [Василенко, 1984, с. 221], у Хом'яківці – Ігор Кочкін [Кочкін, 1997, с. 5–13], у Більшівцях їх вивчає археолог Тарас Ткачук [Ткачук, 1999, с. 11–16; Ткачук, 2003, с. 3–15; Ткачук, 2018, с. 54–68].

На думку вченого, пам'ятки трипільської культури з поліхромним розписом і заглибленою орнаментациєю кераміки типу Незвисько II (етап VI) датуються приблизно 4400–4300 рр. до н. е. Посуд, виявлений на поселенні Більшівці (заліщицька група), орнаментований скромно – горизонтальними рядами трикутних чи овальних заглиблень. А першим ранньотрипільським поселенням, виявленим на Прикарпатті, вважається поселення Козина, воно розташоване неподалік Галича на високому правому березі Дністра [Ткачук, 2018, с. 54, 59, 60, 64].

У межах Львівської та Волинської областей виявлено понад 40 поселень та окремих місцезнаходжень культури лійчастого посуду (4000–3000 рр. до н. е.) [Данилів, 2010, с. 494]. Імпорти цієї культури археолог Тарас Ткачук виявив на трипільському поселенні Більшівці V [Ткачук, 2018, с. 76].

У другій половині III – першій половині II тис. до н. е. Прикарпаття населяли племена культури шнурової кераміки. Для підкарпатської культури шнурової кераміки, пам'ятки якої

відомі в селах Комарів і Колоколин, Крилос, характерні кубки із випуклим корпусом і високою шийкою. Орнамент кераміки у вигляді зигзагу і ялинкової гілочки. Кам'яні сокири – трапецевидної форми. Наступниками шнуровиків були племена тщи-нецько-комарівської культури [Мацкевой, 1987, с. 98; Сवेशников, 1990, с. 51; Конопля, 1990, с. 18–26].

Поховання перехідної енеолітичної доби II тис. до н. е. польський археолог Т. Сулімірський у 1934 р. виявив на Тлумаччині у с. Долина (поле «Чучулова») [Гаврилів, 2001, с. 8].

Поява бронзових виробів – основна ознака епохи бронзи 1800–800 рр. до н. е. Характерні риси цієї епохи такі: розвиток землеробства й тваринництва, ремесла, патріархально-родових відносин, завершення першого суспільного поділу праці, виникнення родової знаті, розширення міжплемінних зв'язків тощо. Доба бронзи охоплює такі періоди: ранній 1800–1600 рр. до н. е.); середній (1600–1200 рр. до н. е.); пізній 1200–800 рр. до н. е.) [Сवेशников, 1990, с. 58–59].

До раннього періоду епохи бронзи належать пам'ятки підкарпатської культури шнурової кераміки. Кераміка пізніх пам'яток цієї культури містить домішки піску. Її комплекс складають амфори, келихи, черпаки – 74,2 %, миски – 14,1 %, посуд невідомого призначення 11,7 %. Поширеними були клиновидні та лінзовидні сокири, виготовлені із кременю з вузьким обухом і шліфованим лезом, серпи-кинджали із дугоподібною спинкою і ввігненим лезом. Знаряддя із кременю (ножі, скребки та ін. – 69 %, кам'яні зернотерки, серпи, вставки для серпів – 31 %). Цікавим є скарб бронзових виробів із 142 предметів, виявлений у листопаді 1935 р. на полі місцевого солтиса Івана Шкромиди у селі Грушка на Тлумаччині. Сьогодні ця знахідка зберігається у Львівському історичному музеї [ЛННБ ім. В. Стефаника ф. 26, спр. 42, ч. 4, арк. 27; Булик, 2018, с. 445].

Озброєння складали наконечники стріл серцевидної й трикутної форми із ввігнутою основою. Наконечники для списів втулчасті, листоподібні. Металічні вироби підкарпатської культури шнурової кераміки представлені мідними ножами із прямокутною рукояткою й листковидним лезом (Звенигород, Львівщина) та вислообушними сокирами (Коломия, Слобода Рунгурська, Пістинь). Значна кількість мідних прикрас свідчить про виокремлення родової знаті (Стрільче Івано-Франківська обл.). Бронзові браслети, неорнаментовані, роз'єднані, зі звуженими кінцями, наприкінці 20-х рр. XX ст., виявлено у скарбах поблизу сіл Жабокруки і Хотимир (Тлумаччина) [Сवेशников, 1990, с. 61, 63; Sulimirski, 1929, s. 32].

На Богородчанщині у пунктах Старуня 1, 2, 5, 8, 10 зафіксовані поселення доби ранньої бронзи. Серед знахідок ліпний посуд, кам'яні шліфовані сокири, наконечники стріл двосторонньо загострені струменевою ретушшю, скребки, ножі [Мацкевий, 2005, с. 130] тощо.

Середній період бронзи (1600–1200 рр. до н. е.) представлений близькими за характером пам'ятками тшинецько-комарівської культури, визначеної Тадеушем Сулімірським у 1936 р. Представники цієї культури проживали в неукріплених поселеннях між Дніпром і Одером. Комарівська локальна група цієї культури поширена у Верхньому та Середньому Подністер'ї. В орнаменті її кераміки переважали зображення із косо-заштрихованих трикутників. Відомо більше 23 поселень цієї культури. Серед них – поселення у с. Комарів (Галицький р-н), Незвисько (Городенківщина), Буківна (Тлумаччина). У похованнях виявлено залишки дерев'яних конструкцій, існував також звичай захоронення в кам'яних гробницях. Традиційним залишався обряд тілоспалення та скурченого тілопокладання (Кульчиці, Звенигород (Львівщина) із горщиками у вигляді тюльпана біля голови або ніг. Серед знарядь праці переважали лінзоподібні у

поперечному січенні сокири (Буківна), сверлені з твердих порід каменю сокири, овальні зернотерки із пісковика, плоскі бронзові сокири-тесла, парадні бойові сокири із Заболотова (Снятинщина). Серед прикрас побутували гривна на шию і браслет (Комарів). Спіралевидний браслет виготовлений з бронзової полоси із завитками наприкінці (Буківна). В озброєнні поширеними були трикутні наконечники стріл із ввігнутою основою [Свешников, 1990, с. 78–79, 80, 81].

У XV ст. до н. е. на Прикарпатті, зокрема в околицях Калуша, проживали землеробські племена тщинецько-комарівської культури. Наземні житла носіїв цієї культури мали господарські ями-підвали. Залишки керамічного посуду цих племен виявив природознавець Василь Фіцак, вони внесені до цього видання. До часів бронзового віку належать кельтська сокира, виявлена о. Сов'яковським та художником М. Сосенком у с. Пужники (Тлумаччина), два вироби із бронзової бляхи, знайдені на полі біля с. Озеряни (Тлумаччина). Останні знахідки експонувалися у 1879 р. на археологічній виставці в Парижі [Гаврилів, 2001, с. 8].

Старожитності культури Ноа, періоду пізньої бронзи 1200–800 рр. до н. е., привернули увагу археологів на початку 30-х рр. XX ст. Аналіз кераміки й бронзових виробів цієї культури у 1937–1938 рр. здійснив Тадейш Сулімірський Тадеуш Сулімірський (Sulimirski, 1929, 76 s.). Розкопки поселень і поховань культури Ноа були проведені в 60-х рр. XX ст. полизу сіл Бовшів (Галицький р-н), Острівець (Городенківщина). Всього відкрито більше 20 поселень і могильників цієї культури. Хронологічні межі поширення зазначеної культури на Прикарпатті – XII–XI ст. н. е. За етнічною приналежністю носіїв цієї культури ототожнювали із фракійцями (Т. Сулімірський) та праслов'янами (І. Свєшніков). Племена культури Ноа – це землеробсько-пастуше населення, що проживало в умовах

родової общини, з чіткими ознаками патріархальних відносин. Матеріальні пам'ятки репрезентовані господарською, столовою й ритуальною керамікою, виробами з каменю кістки, бронзи. Кераміку виготовляли з добавками піску, подрібненого кремєню, кварцу, каменю. До кухонного начиння належать банкоподібні глечики з дещо ввігнутою шийкою й маленькі горщики з випуклим корпусом. Столовий посуд, що зазвичай виконував роль ритуального, представлений вазами з двома високими ручками. Із кості виготовляли проколки, наконечники стріл з втулкою, булавки тощо. Досконалыми були й бронзові вироби сокири-кельти з втулкою, долота, листкоподібні наконечники для списів, бойові сокири, браслети, пряжки, гудзики. Один із скарбів бронзових виробів виявлено у селі Олешів (Тлумаччина). Він складався із п'яти гачкоподібних серпів, наконечника для списа й кельта [Крушельницькая, 1990, с. 99, 101, 103, 104]. Цю знахідку виявлено у 1894 р. на громадському пасовищі передано до цісарсько-королівського надвірного музею у Відні (Австрія) [Przybysławski, 1906, s. 47].

До пізнього періоду бронзи належить описаний Леоном Козловським бронзовий браслет, знайдений у с. Хотимир (Тлумаччина). Прикраса має кільцевидну форму. З'єднання виробу містять оздоблення [Kozłowski, 1939, s. 52, 53]. На зміну Ноа прийшла культура фракійського гальштату.

Періодові пізньої бронзи і раннього залізного віку відповідають пам'ятки фракійських племен Карпатського регіону, відомі під загальною назвою голіградська «культура фракійського гальштату» (1200–600 рр. до н. е.). Назва походить від місцевості Гальштат (Австрія), де досліджено стародавні соляні копальні. За назвою поселення, виявленого біля села Голігради, що на Тернопіллі, де у 1931 р. уперше були проведені розкопки, зазначена група пам'яток отримала назву голіградської. На Прикарпатті пам'ятки цієї культури виявлено у Бовше-ві Галицького

району (1961–1962), Городниці (Городенківщина), Заваллі (Снятинщина) [Крушельницькая, Малеев, 1990, с. 123] та ін.

Пам'ятки голіградської групи представлені поселеннями (с. Бовшів), городищами (с. Хом'яківка, Тисмениччина), могильниками, скарбами й окремими знахідками. Поява городищ і багатих скарбів є свідченням зародження конфронтації між племенами. Житла, виявлені у Бовшеві, були неглибокими напівземлянками, що мали овальну форму та розмір 6х3 м. Водночас існували наземні споруди стовпової й зрубною конструкції – це поселення поблизу с. Назаренкове (Городенківщина) і Стецева (Снятинщина) [Крушельницькая, Малеев, 1990, с. 124, 132].

Серед археологічних пам'яток голіградської групи фракійського гальштату цікавими є довгі мечі з двосічним лезом, призначені для того, щоб завдавати рубаючого та колючого ударів. Вони належать до категорії випадкових знахідок, виявлених у 60-х рр. XX ст. у с. Товмачик (Коломийщина), поблизу с. Ворона (Коломийщина) у 1975 р., біля с. Залукви, що неподалік Галича. А меч із с. Дора, що в околицях Яремча, виявлено в конструкції старої гуцульської печі. Його бочкоподібне руків'я в перетині має овальну форму. До мечів з язичковим руків'ям належить знахідка, виявлена в Товмачику. Залуквянська і дорівська знахідки менш поширені, вони належать до типу мечів з чашоподібним навершшям. Така зброя була більше відома в Центральній Європі наприкінці доби бронзи. Докладний опис цих пам'яток подали археологи Юрій Малеев та Богдан Томенчук [Малеев, Томенчук, 1990, с. 114–117]. На початку XX ст. на Тлумаччині у с. Братишів виявлено чотири фрагменти залізного меча [Przybyślawski, 1906, s. 47]. У цьому ж селі в 1934 р., під час розкопок курганных поховань, археолог Тадеуш Сулімирський виявив наконечники стріл, глиняний посуд, жіночі

прикраси (коралі) та інші предмети, датовані 700 р. до н. е. [Цінні знахідки, 1934, с. 4].

Важливе господарське значення для карпатського регіону мало виробництво солі – важливого продукту обміну та міжкультурних зв'язків населення. Із солевиробничих пам'яток досліджено поселення в с. Лосва (Надвірнянщина, два поселення) та в с. Текуча (Косівщина, три поселення). Наявність у цих поселеннях виробничих споруд та значної кількості використаного посуду свідчать про значні обсяги виробництва солі для власних потреб і на «експорт» [Крушельницькая, Малеев, 1990, с. 124–125, 131].

Гальштатський період – це час найбільшого розквіту металургії бронзи та поширення скарбів і окремих бронзових знахідок. До ранніх належать бронзові скарби, знайдені в селах Грушка і Жабокруки (Тлумаччина) та Лісна Слобідка (Коломийщина). До складу таких скарбів належали використані та зламані знаряддя праці, бронзові злитки, адже ці предмети були призначені для переплавлення [Крушельницькая, Малеев, 1990, с. 127–128, 131].

Із бронзи виготовляли знаряддя праці, зброю, прикраси (браслети, підвіски, фібули). Наявність великої кількості зброї свідчить про важливу роль військової справи в житті фракійських племен. Значного поширення набули мечі з язичковою рукояткою, чашеподібним та антеноподібним навершшям, кинджали, наконечники списів з листоподібним пером і витягнутою втулкою. Провідну роль відігравали довгі мечі й списи, що поряд із використанням булав і кинджалів давало змогу вести бій в кінному і пішому порядку. Поширення довгих мечів і кінської зброї підтверджує вагомість кінноти як бойової одиниці [Крушельницькая, Малеев, 1990, с. 128, 131].

Основу господарської діяльності складали землеробство й тваринництво. Для збирання врожаю використовували брон-

зові й крем'яні серпи. Домашніми тваринами були корова, кінь, коза, свиня. До окремих видів ремесел належали гончарство й бронзова металургія [Крушельницькая, Малеев, 1990, с. 131].

Крім носіїв гава-голіградської культури, на території Північно-Східного Прикарпаття існували також племена, представлені зокрема висоцькою культурою (1000–600 рр. до н. е.) [Гава-Голіградська культура].

У IV ст. до н. е. унаслідок перенаселення та соціальних конфліктів розпочався рух кельтів (галів) у напрямку Карпат. Культура кельтів має загальну назву – латенська. Пам'ятки цієї культури виявлені неподалік с. Колоколино Рогатинського району, де знайдено кельтський сакральний столик. Унікальним є також житлове приміщення з комплексом кераміки, відкрите на поселенні поблизу с. Бовшів. Пам'ятку досліджувала Лариса Крушельницька у 1962 р. Кераміка, знайдена у житловому приміщенні, була двох видів: гончарна з домішками піску (лощені сіро-коричневі глечики), амфороподібні приземисті вазы з добавками графіту, миски з потовщеними вінцями. Найбільший розквіт культури кельтів – це II–I ст. до н. е. [Крушельницькая, 1990, с. 167].

Кельтські сокири, виявлені на Калушині, зберігаються у приватних колекціях (*додаток 5, фото 4–5*).

Характерною рисою кельтської культури є наявність монет із зображенням дикого кабана й дракона. Наприкінці III ст. до н. е. кельтів починають тіснити римляни, а з півночі – германські племена. У цей же час зростає могутність найближчих сусудів – даків. На початку I ст. н. е. вплив кельтів зникає остаточно. Поступово виокремлюються нові культурно-етнічні зони, що іменуються липецькою, зарубинецькою та черняхівською культурами [Крушельницькая, Малеев, 1990, 173].

У середині XX ст. на північно-східному Прикарпатті (територія поширення культури полів поховань) зафіксовано

12 скарбів римських монет I–III ст. н. е., 12 скарбів у наддністрянській смузі (район липицької культури), 5 скарбів виявлено на північному й південному Карпатському Підгір'ї. Цікавим є Черніївський скарб, виявлений 1878 р. у курганному похованні з тілопокладанням. Знахідка налічувала більше 45 монет 44 р. до н. е. – 375 р. н. е. *(викуплених О. Чоловським, решту парох віддав на переплавку для виготовлення дзвонів)*. Особливість знахідки в тому, що поряд з римськими монетами в одному комплексі були візантійські й арабські. Серед врятованих були римські монети: Октавіана Августа (27 р. до н. е. – 14 р. н. е.), Тіберія (14–37 рр.), Костянтина (324–337 рр.) [Фенін, 1951, с. 93–94; Палійчук, 2003, с. 31] та ін.

Монети Гальби й Антоніна Пія знайдено біля с. Городниці Городенківського району (Івано-Франківщина). Знахідки римських монет на Прикарпатті є доказом торгівельних зв'язків цього регіону з Римом. В умовах активної територіальної експансії та повстань на Сицилії і в Єгипті (I–II ст.) – основній житниці Римської імперії та виступу Спартака (73–71 рр. до н. е.), напевно, виникли перебої з постачанням хліба. Тому основним товаром експорту з Прикарпаття було зерно. Окрім хліба, вивозили худобу, мед, віск, шкіри (видр, бобрів). Про торгівлю хлібом свідчить найбільша інтенсивність знахідок римських монет у межах поширення вище вказаних землеробських культур. Купці з римських провінцій продавали вино, олію, прикраси [Фенін, 1951, с. 94–97, 103; Палійчук, 2003, с. 28].

Наявність римських монет на Станіславщині дослідник Всеволод Кропоткін зафіксував в таких місцевостях: с. Белелуя (Снятинщина), золоті монети Граціана, Феодосія, Гонорія. Село Хом'яківка (Тисмениччина) – срібні денарії Антоніна Пія, Тисмениця – монети Августа, Веспасіана, Траяна, Фаустини, Філіпа Араба, Тлумач – монети Гордіана та Костянтина, і це далеко не повний перелік знахідок [Кропоткин, 1951, с. 253, 267, 271, 274].

Наталія Палійчук описала 27 випадків знахідок римських монет на Прикарпатті. Дослідниця вважає, що римські монети появилися на галицьких землях у I ст. н. е. Ареал їхнього поширення збігається з територією проживання носіїв липецької культури (I–III ст.), знахідки виявлено у 8-ми місцевостях, культурі карпатських курганів (II ст до н. е. – VI ст. е.) відповідає 12 знахідок, а черняхівській культурі (IV–VI ст.) – 6 випадків виявлення римських монет [Палійчук, 2003, с. 27]. Отже, у місцях проживання населення означених культур виявлено 20 випадків знаходження римських монет.

Однак варто також пам'ятати, що не всі монети, котрі були в обігу, потрапляли до скарбів, частина їх поверталася в імперію, чимало було переплавлено на злитки і, звичайно, не всі скарби виявлено [Кропоткин, 1951, с. 243].

Поширенню римських монет шляхом торгівлі, воєнних походів сприяло розширення римських володінь. Обмежується приплив римських грошей у III–IV ст., що було пов'язано з економічною кризою і втратою римлянами Дакії в останній чверті III ст. [Палійчук, 2003, с. 29–31].

Прикарпаття – один із давніх солевидобувних районів Європи. Отже, населення Прикарпаття володіло сіллю – товаром, який був найдавнішим предметом обміну та торгівлі. На думку археолога Ліани Вакуленко, «одним з доказів того, що саме сіль була експортним товаром, постійний збут якого складав основу торгівельних операцій у населення Східних Карпат у пізньоримський час, може служити той факт, що саме в соледобувних районах навколо Коломиї, Долини, Тисмениці, Калуша, Галича була зосереджена більшість знахідок римських монет. У багатьох випадках римські монети були знайдені саме в тих пунктах, де діяли соляні джерела» [Вакуленко, 2009, с. 14].

Згідно з припущенням вчених, попередниками східно-слов'янських племен були носії черняхівської культури, яких

часто ототожнюють із давніми антами. Усього на Прикарпатті виявлено понад 70 пам'яток черняхівської культури III–V ст. н.е. [Грабовецький, 2002, с. 33]. За іншими підрахунками таких пам'яток відомо 250. Вони зосереджені поблизу Бовшева й Дем'янова Галицького району, Вікна Городенківського, Стечеви й Устя Снятинського районів та ін. Про зв'язки з Римською імперією свідчать знахідки римських монет у 28 місцевостях Прикарпаття. Слов'янські городища I тис. н. е. ще в часи Ярослава Пастернака було виявлено більш як у 50 місцевостях [Гаврилів, 2001, с. 8–9].

Під час вивчення археологічних пам'яток Прикарпаття окрему увагу привертає культура карпатських курганів. Вона датується кінець II–початок V ст. н. е. Дослідження пам'яток цієї культури розпочалося в 1934 р. У 1934–1938 рр. виявлено й досліджено 20 курганів. Пам'ятки цієї культури зафіксовано в Грабівці, Волосові, Королівці, Перерослі, Печеніжині, Пилипах, Мишині, Стопчатові та інших населених пунктах області. Сьогодні відомо більше 70 пам'яток культури карпатських курганів [Смішко, 1953, с. 133, 136; Грабовецький, 2002, с. 36–37; Вакуленко, 2007, с. 124].

Цікавим є поселення поблизу с. Королівка (Коломийщина), відкрите 1979 р. археологом Богданом Томенчуком. Цю пам'ятку досліджувала також Ліана Вакуленко. Дослідниця дійшла до висновку, що це поселення належить до найбільш пізніх періодів культури карпатських курганів. Датується воно IV ст. н. е. Характерною ознакою пам'яток цього періоду є перевага гончарного посуду над ліпним, що простежується в керамічному комплексі поселення біля с. Королівка [Вакуленко, 2005, с. 75, 85, 87].

Племена культури карпатських курганів для приготування їжі й зберігання рідин використовували грубостінні горщики, виготовлені вручну із глиняного тіста, перемішаного з дресвою

(дрібні камінці, утворені в результаті вивітрювання гірських порід. – І. Т.). У цих виробах зафіксовані давні місцеві традиції та культурні взаємозв'язки з сусідніми племенами. Лише згодом, після того, як місцеві гончарі оволоділи кружальною технікою й навчилися виготовляти на гончарному колі глиняне тісто, перемішане з піском, виготовлення горщиків ручного виробу зменшується і поступово витісняється кружальним посудом [Смішко, 1953, с. 139].

Надалі в побуті прикарпатського населення пізньоримської доби переважав посуд, виготовлений на гончарному крузі. Ліпні вироби складають незначну частину керамічного комплексу. Гончарний посуд різноманітний. Це миски та вази різних типів, вази з трьома ручками, горщики, глеки, кухлі, чаші, келихи. Ліпні вироби представлені горщиками і чашами. Загалом керамічний комплекс культури карпатських курганів демонструє вирішальний вплив провінційного римського гончарства [Вакуленко, 2009, с. 11].

Археолог Маркіян Смішко зауває, що «місцеві гончарі не тільки повністю оволоділи кружальною технікою, але навчилися використовувати спеціальний горн для випалювання посуду. Залишки такого горна були виявлені на поселенні біля с. Голинь (Калушина). Це була споруда круглої форми, розміром біля 1 м. Всередині вона розділена на нижню і верхню комори. Цей поділ здійснено за допомогою горизонтальної глиняної перегородки з наскрізними отворами. До нижньої комори, вирізаной в лесовому ґрунті, входив видовжений канал, що розділявся повздовжною стінкою на дві частини» [Смішко, 1953, с.140–141].

На поселенні біля с. Голинь, окрім гончарної печі, виявлено уламки гончарного посуду, з яких вдалося реконструювати великий широкогорлий горщик з грубими горизонтальними вінцями, призначений для зберігання зерна [Смішко, 1953, с. 145–146].

Наявність місцевої кружальної кераміки та гончарного горна на теренах Карпатського Підгір'я свідчить про те, що уже в першій половині I тисячоліття н. е. гончарство починає виділятися як окрема галузь ремесла. Цей факт слід також розглядати як прояв другого великого поділу праці, коли ремесло відокремилось від сільського господарства [Смішко, 1953, с. 141, 147].

Найбільшу кількість речових матеріалів на поселеннях становить глиняний посуд – ліпний і гончарний. У племен культури карпатських курганів він співіснував. Ліпний тонкостінний посуд менш численний. Він представлений кількома типами горщиків і мисочок та окремими чарками. Ексклюзивом серед ліпного посуду є товстостінні сковорідки. Керамічні вироби прикрашав здебільшого один орнаментальний мотив, інколи два, винятково комбінація чотирьох різних візерунків. З пластичних мотивів найчастіше трапляються горизонтальні валики або пружки, гладкі, з косими насічками або ямочками. Зустрічаються також короткі валики, дужки, хвиляста стрічка [Смішко, 1976, с. 55, 56].

Загалом гончарна продукція племен культури карпатських курганів значно ближча до гончарної кераміки слов'янських племен черняхівського типу. Племена дакійського походження представлені пам'ятками культури карпатських курганів. Проживаючи тривалий час у безпосередньому сусідстві з ранньослов'янським населенням черняхівської культури, вони поступово асимілювались ними [Смішко, 1976, с. 62].

Якщо для пам'яток раннього періоду культури карпатських курганів характерні дакійські елементи, то для пізнього – елементи черняхівської культури. Це пояснюється тим, що первісне населення культури карпатських курганів даки – зазнали асиміляційного впливу з боку східних слов'ян [Грабовецький, 2002, с. 37]. Південну частину Поділля у V–VII ст. заселяли анти (пеньківська культура), а Верхнє Подністров'я – склавини –

носії Празько-Корчацької культури. Слов'янських русів, як і назви «Руська земля», не існувало [Баран, 2008, с. 67, 73].

Дослідник Маркіян Смішко на основі порівняння речового матеріалу з фрагментарними історичними повідомленнями дійшов висновку, що в I тисячолітті н. е. Карпатське Підгір'я заселяли споріднені осілі пастуші племена, соціально-економічний і культурний розвиток яких проходив приблизно в одночасі. Частина цих племен складала носії культури карпатських курганів. За етнічним походженням вони були безпосередніми предками східнослов'янського племені хорватів, згадуваного в історичних джерелах IX–XI ст. [Смішко, 1953, с. 134, 148, 149–150].

Племена білих хорватів, тиверців, уличів, що заселяли Прикарпаття у VIII–X ст., були тісно пов'язані з населенням середнього Подніпров'я. Тому пізніше вони злилися в єдиний східнослов'янський етнокультурний етнос [Грабовецький, 2002, с. 47].

У переліку слов'янських племен літописець першими назвав білих хорватів, очевидно маючи на увазі їхню ранню появу. Проживання хорватів у галицьких землях засвідчує топоніміка краю. Село Живачів на Тлумаччині співзвучне з іменем хорватської богині Живани, назва якої вказує на ймовірних засновників поселення. Сама назва «хорвати» перекладається як «жителі великої країни». Центром хорватів був найдавніший Рогатин (VI ст.), розташований неподалік села Підгороддя (Рогатинщина). У VII ст. під натиском обрив частина племен відійшла на Балкани. Остаточо гегемонія хорватів у цьому регіоні була встановлена в IX ст. На галицьких землях білі хорвати називали себе «кривини». Ця назва простежується у пізніших прізвищах хорватського походження (Кривень, Кривняк, Крив'як, Кривцун). Хорватського походження й такі топоніми як:

Кривче, Кривичі, Кривчиці, Закрівці) [Копцюх, 2005, с. 127, 128, 129, 130, 131, 133].

На території Івано-Франківщини виявлено 16 пам'яток, що належать до поселень ранніх слов'ян. Залишки слов'янських поселень виявлено в таких місцевостях, як от: м. Коломия – вул. Замкова (школа № 1), с. Бовшів – урочище Підліски, с. Волосів – Татарські могили, с. Гончарів – Уверти, с. Буківна – Городище, Підвербці – Пічки [Грабовецький, 2002, с. 38] та ін.

У структурі господарської діяльності слов'янського населення VIII–X ст. одне з провідних місць займало гончарство. Особливістю цього виду трудової діяльності в означеному часі було виробництво ліпного й гончарного посуду, що співіснував упродовж останньої чверті I тис. до н. е. [Михайлина, 2001, с. 174].

Обов'язковими ланками технологічного процесу виробництва гончарного посуду є відбір і добування сировини, підготовка глиняного тіста, надання виробові форми, просушування та випалювання. Завершальний етап технології виготовлення керамічного посуду – закріплення шляхом випалювання. Ліпний посуд, що виготовлявся кожною родиною у домашніх умовах на відкритому вогнищі або домашній печі, відзначається нерівномірним випалом. У непропечених місцях такий виріб був крихким. Натомість гончарний посуд, що його виготовляли майстри зі знаннями властивостей глини, з додаванням спеціальних домішок та випалюванням у спеціальних печах (одно- та двоюрисних), був вельми якісним виробом [Михайлина, 2001, с. 174, 177].

Поховальні обряди ранньослов'янських племен на Прикарпатті у 1934 р. досліджував Ярослав Пастернак в селах Бринь, Грабівка, Камінна [Коваль, 1999, с. 174].

Серед поселень важлива роль належала найдавнішим фортифікаційним укріпленням – городищам. Прикарпатські городища здебільшого збереглися на давніх урочищах: Замчища у селах Михальче на Городенківщині й Воскресінцях на Коломийщині, урочище Вал у Хотимирі, де виявлено два городища. Такі оборонні укріплення на Тлумаччині зафіксовано також в селах Буківна (два поселення-городища), Нижнів, Одаї, Підвербці, на Калушині у смт Войнилів [Грабовецький, 2002, с. 40–41].

Сліди городища княжої доби виявлено між ярами, що тягнуться до Дністра. Пам'ятка розташована у східній частині с. Ісаків (Тлумаччина). Укріплення мало еліпсоподібну форму розміром 50×30 м, було оточене кільцевим валом [Ратич, 1955, с. 161–162]. Інше городище княжого часу розташоване на північній околиці с. Підвербці (Тлумаччина). Воно займало пагорб, із заходу й півночі було захищене глибоким яром, зі сходу – стрімким берегом Дністра. З напільного боку простежені залишки валів [Ратич, 1955, с. 162].

Згідно з припущенням дослідника Романа Миська, згадані городища, очевидно, були споруджені з метою контролю над переправами через Дністер [Миська, 2015, с. 110].

Городище в Тисмениці датоване кінцем X – першою половиною XIII ст. [Томенчук, 2008, с. 227]. Два городища зафіксовано у Снятині. Пам'ятка Снятин I датована кінцем X–XVII ст. Це підпрямокутне мисове укріплення (42×36 м), з напільного боку захищене ровом та валом [Томенчук, 2008, с. 226]. Городище Снятин II датоване кінцем XI – серединою XIII ст. Це також мисове городище. Воно розташоване на лівому березі р. Прут та правому березі його безіменної притоки. Внутрішній майданчик округлої форми (близько 80×80 м) з напільного боку був обнесений валом та ровом. З цього ж боку видно

сліди ще чотирьох ліній оборони. У межах городища виявлено також фрагмент меча [Томенчук, 2008, с. 226, 483–484].

На думку археологів Богдана Томенчука та Михайла Филипчука, городище, виявлене поблизу с. Буківна (Тлумаччина), належало літописному Биковню [Томенчук, Филипчук, 2001, с. 54, 55; Томенчук, 2008, с. 174–215]. Укріплення розташоване у східній околиці села, на високому (понад 100 м) правому березі р. Дністер в урочищах Городище й Замчище. Городище в ур. Замчище з півдня мало майданчик, обмежений глибоким ярмом. Воно складалося з двох частин, розділених валом та ровом: дитинець та посад, а з напільного боку та на протилежному березі яру було поселення княжого часу – окольний град [Томенчук, 2008, с. 174].

Дитинець в ур. Замчище мав підтрикутну форму, площею 0,8 га, з північного та східного боків обмежений стрімким схилом берега Дністра. З південно-західного боку відділений від ур. Городище валом та ровом. Висота валу 3,5 м. У його південно-західній частині зафіксовано давній в'їзд, шириною 1,5 м. Основу оборонної лінії становили чотири або п'ять рядів городнів [Томенчук, 2008, с. 214–215].

По периметру майданчика городища були споруджені оборонні зрубні стіни, у центральній його частині досліджено сліди великої наземної дерев'яної будівлі другої половини XII – першої половини XIII ст., також виявлено залишки окремих наземних споруд [Томенчук, 2008, с. 215–216].

Залишки колишніх земляних та кам'яних укріплень з ровами й валами є свідченнями існування городищ. На місці таких городищ утворилися міста Галич (988), Тисмениця (1144), Снятин (1158), Рогатин (1200), Тлумач, Вотьнин (Отиня) (1240), Коломия (1234/1238/1241) та інші. Загальна кількість давньоруських пам'яток становить більше 325 і 60 городищ [Гаврилів,

2001, с. 10–11; Миська, 2015, с.106, 108; Монолотій, 2019, с. 21, 23].

Серед поселень княжої доби відомим є селище XII–XIII ст., виявлене між Бовшевим (1152) і Дем'яновим, де зафіксовано два типи жител: напівземлянки й наземні (бл.15 м²). Глиняні печі мали куполоподібну форму. Житла споруджені в зруб і на стовп. Основний тип кераміки – горщики з валикоподібним краєм вінець. Із знарядь праці виявлено наральник і чересло від плуга та косу. Із бронзових виробів – енколпійон та ікону з зображенням Благовіщення [Населення, 1976, с. 146, 147].

Багатим на археологічні знахідки є село Старуня (Богородчанщина). На території цього населеного пункту відкрито пам'ятки доби середньовіччя X–XII ст. Багатошарові пункти Старуня 3 і 5 містять уламки гончарного посуду, оздобленого різним орнаментом у вигляді паралельних або хвилястих ліній [Мацкевий, 2005, с. 130] тощо.

Окремі відомості про давні поселення Галицької землі зафіксовано у писемних джерелах княжої доби. Такими є письмові згадки в літописах про Галич (1140), Тисменицю (1145), Тлумач (1213), Коломию й Отинію (Вотин) (1241) [Махновець, с. 192, 197, 376, 399].

Цікавою і малодослідженою є археологічна спадщина Калушини. Археологічні матеріали фіксують ранні форми людського життя на теренах Калушини ще в період палеоліту.

Деякі пам'ятки археології Калушини, зокрема городища, оборонні укріплення (urds Munita) Калуша (Kalusza) і Войнилова (Woinilow), культові споруди містечок, кургани відображені на старовинних картах Боплана (1650 та 1662 pp.) [Федунків, 2014 с. 22, 23, 26, 27], Апенцеллера [Тимів, 2017, с. 4] та військовій карті Ф. фон Міга (1779–1782) з масштабом 1: 28 000, де позначено контури міських та замкових укріплень Калуша [Петришин, 2006, с. 40, 43, 124, 274].

Територія Калущини поки що не стала предметом наукового дослідження вітчизняних археологів. Перші розкопки курганів на території Войнилівської височини здійснив наприкінці XIX ст. Готфрид Оссовський [Ossowski, 1890, s. 17–68]. Обстеження археологічних пам'яток, розвідки і навіть розкопки тут вельми рідкісне явище. Поодинокі археологічні знахідки на Калущині виявляли польські вчені Александр Чоловський [Czółowski, 1904, s. 146–452] і Леон Козловський [Kozłowski, 1939, s. 53] вітчизняні археологи Ярослав Пастернак [Пастернак, 1961, с. 528], Богдан Януш [Janusz, 1918, s. 153–154]. Археологічні розвідки обстеження та розкопки здійснили й сучасні дослідники Ігор Кочкин [Кочкин, 1985, с. 297–298], Марія Вуянко [Вуянко, 2005, с. 62–67], Богдан Томенчук [Тимів, 2003, с. 20], Микола Бандрівський [Бандрівський, 2002, с. 514–515], Андрій Гавінський [Гавінський, 2011, с. 71–72], Дмитро Павлів та Володимир Петигирич [Павлів, Петигирич 2015, с. 340] та ін. З їхньою науковою діяльністю пов'язане відкриття й вивчення археологічних пам'яток Калущини.

Терени Калущини були заселені людиною ще від початків відтворюючого господарства, знахідки у місцевостях Середня і Сівка Войнилівська засвідчують проникнення сюди спільнот мисливців і збирачів принаймні від середини VI тис. до н. е., тобто на початку епохи мезоліту [Махнік, Павлів, Петигирич, 2013, с. 104].

Нагромадження матеріалів про стародавні поселення, городища, кургани й ґрунтові поховання, печери, скарби та окремі знахідки дало змогу вітчизняному досліднику Богданові Янушу створити перший каталог археологічних пам'яток Галичини, у якому подано відомості про відкриття шести пам'яток на території Калущини [Janusz, 1918, s. 153–154].

Стародавні знаряддя праці з каменю, а саме сокири доби пізнього палеоліту (40–10 тис. р. до н. е.), виявлено в 12 насе-

них пунктах Калущини (найцікавіші – у Грабівці, Калуші, Кадобній, Томашівцях), стародавні поселення відкрито в дев'яти селах, у тому числі часів Київської Русі (Верхня, Войнилів, Новиця) та ін. Кераміку зафіксовано у 15 населених пунктах.

Городища й оборонні укріплення пізнішого часу досліджено у Войнилові, Середньому й Новиці. Предмети озброєння знайдено у Зеленому Яру (крем'яний кинджал), Войнилові (наконечник списа), Калуші, Томашівцях (меч), Цвітовій (кельти). Римські монети виявлено у Войнилові, Дубовиці, Станьковій. Курганні поховання відомі у 18 населених пунктах району. Всього на території Калущини зафіксовано 112 археологічних об'єктів і пам'яток.

Порівняно з міжвоєнним періодом, коли головну увагу звертали на вивчення поховальних пам'яток, у другій половині ХХ ст. на території Калущини проводилися здебільшого розвідкові обстеження, у результаті яких виявлено низку різночасових пам'яток.

У контексті розгляду різних періодів давньої історії України більшу довіру викликали пам'ятки матеріальної культури. Тому Франкова аргументація є такою: «По безмежних полях, степах нашої України стоять мільйони більших і менших могил, валів, круглих, мов перстені, насипів, тисячі так званих городищ, тобто руїни давніх міст, замків, укріплень. Уже близько сто літ люди розкопують ті сліди давніх віків, віднаходять у них свідoctва про життя-буття людей перед сотками й тисячами літ» [Франко, 1986, с. 304–305].

Відкриття на Войнилівській височині великого комплексу курганів істотно доповнює карту поширення таких пам'яток на підкарпатських височинах Верхньої Наддністрянщини. Без проведення археологічних розкопок важко встановити їх хронологію та культурну належність. Деякі великі насипи, можливо, походять із середньої доби бронзи і можуть належати до

комарівської культури. Не виключено, що невисокі насипи меншого діаметру пов'язуються з культурою карпатських курганів та раннім середньовіччям. Та все ж, зважаючи на їхні розміри й особливості топографічного розташування, наявні поблизу них знахідки кам'яних сверлених сокирок, значну частину таких курганів, ймовірно, можна віднести до культури шнурової кераміки III–II тис. до н. е., тщинецько-комарівської культури доби бронзи (серед. II тис. до н. е.). Серед поховань такого типу є також могили скитського часу (VII–IV ст. до н. е.), культури карпатських курганів II–V ст. Здебільшого ці кургани призначалися для поховань, і разом з тим вони довгий час формували культурний ландшафт певної території, служили дороговказом для мандрівних скотарських племен, а найбільші з них були ще й місцями культу, святилищами, які вшановувалися людьми впродовж тисячоліть. Тут могли відбуватися також ритуали, пов'язані з інтронізацією племенних вождів та князів [Махнік, Павлів, Петегрич, 2012, с. 299].

Серед цікавих знахідок, виявлених на Калущині, варто згадати також скарб римських монет, виявлений у селі Дубовиця [Кропоткін, 1951, с. 260], залізний меч у Томашівцях [Тимів, 2004, с. 3], гончарну піч у селі Голинь [Janusz, 1924, s. 5].

Значну частину матеріалу, отриманого у процесі досліджень археологічних пам'яток, становить глиняний посуд, ліпний та гончарний, та його численні фрагменти. Нещодавно поблизу Калуша волонтером Краєзнавчого музею Калущини Василем Фіцаком виявлено фрагменти кераміки тщинецько-комарівської культури (фото 4).

Наприкінці XIX ст. важливу пам'яткоохоронну діяльність в Галичині здійснювало «Державне об'єднання (гроно) Консерваторів доісторичних пам'яток», очолюване Войцехом Дідушицьким (1848–1909), археологом, істориком, професором Львівського університету, якого призначили головним консерва-

тором Галичини. У протоколах засідань цього наукового об'єднання відображено відкриття археологічних пам'яток, а також стан збереження тогочасних пам'ятників архітектури й мистецтва. Зафіксовано нові знахідки, виявлені у Галичі, Крилосі, Рогатині та інших місцевостях краю [ЦДІАЛ, спр. 616, арк. 7–9, 18–20].

Деякі відомості про старожитності Калущини містять «Анкети у справі інвентаризації», складені у Калуському повіті. Вони зберігаються у фонді 26 «Управління консервації Львівського воєводства» Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника [ЛНБ, спр. 26, арк. 204–206].

Виконуючи умови спільного українсько-польського проекту 2009–2016 рр. «Природне середовище і людина на пограниччі географічних зон та рубежів центрально південно-східно-європейських культур у межиріччі Дністра та Лімниці в добу неоліту і пізніших епохах», за угодою між Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інститутом археології Жешівського університету й за підтримки Польської академії наук серед іншого частково була обстежена Калущина, а саме поблизу села Середнє проведено археологічні розкопки. Науковцями Володимиром Петегиричем, Дмитром Павлівим виявлено низку пам'яток, відомості про які введено до наукового обігу. Їхні дослідження фактично започаткували наукове вивчення археологічних пам'яток Калущини.

Згаданими науковцями досліджено кургани культури шнурової кераміки на Калущині в селах Негівці й Томашівці. Вчені вважають, що іншу частину насипів, розташованих на гребенях пагорбів, можна пов'язувати з комарівською культурою доби середньої бронзи, для якої теж був властивий курганний поховальний обряд. За їхніми спостереженнями, такі могильники можуть складатися із різночасових курганів, тобто на одному могильнику були поховання як носіїв культури шнуро-

вої кераміки, так і комарівської культури. Таке явище вже є майже правилом для багатьох курганних могильників Верхньої Наддністрянщини. Поодинокі недосліджені кургани на високих пагорбах Калущини можуть належати до пізньоримської доби чи інших історичних періодів. Особливістю розташування курганів на Калущині, Рогатинщині, Тлумаччині та інших місцевостях є їхнє розташування на узвишші, витягнутість «ланцюжком» уздовж хребтів високих пагорбів. Характерною є така побудова могильника: спершу великий курган, на певній відстані від нього основна група менших компактно розташованих насипів і знову на віддалі один великий курган [Павлів, Петегрич, 2015, с. 34]. Таке розташування, зокрема, мають зовсім недосліджені кургани в околицях села Бортники на Тлумаччині. Вони локалізовані в урочищах «Дуброва», «Могилки», «Дубрівки» (8 курганів) та ін. Згадані поховання можуть належати до підкарпатської культури шнурової кераміки (1800–1600 рр. до н. е.), або культури карпатських курганів (II–V ст.).

Курганні могильники носіїв підкарпатської культури шнурової кераміки згруповані у 20 і більше насипів, розміщені на високих пагорбах, діаметром від 7 до 30 м, а висотою від 30 см до 3 м. Поховання цієї культури виявлено в смт Гвіздець (Городенківщина), Колоколіно (Рогатинщина), Бовшів, Дем'янів (Галицький р-н, Івано-Франківщина). На давньому горизонті цих курганів знайдено сліди вогнищ навколо могильних ям, що свідчить про обряд тілоспалення і є доказом віри в очищувальну силу вогню. Наявність червоної вохри на кістках символізує кров і сонце, тобто культ поклоніння сонцю. Сліди трапези на поверхні родових курганів підтверджують існування культу предків. Віру в душу і потойбічне життя засвідчує поховальний інвентар, що складається із кераміки, кам'яних і металічних виробів [Свешников, 1990, с. 60–61, 63].

Тілопальний ритуал у племен Карпатського Підгір'я, що використовувався ще в добу бронзи і раннього заліза, знайшов

продовження у звичаях племен культури карпатських курганів. На початку мали місце чисті ямові та урнові поховання. Згодом у ямки або урни разом зі спаленими кістками зсипали останки вогнища. Пізніше останки вогнища з кістками почали згортати в одне місце на поверхні вогнища [Смішко, 1953, с. 136].

Загалом курганні насипи Бойківщини, Опілля, Покуття єднаються із подібними курганами чи групами курганів у певну систему і є частиною одного з найбільших у Центральній Європі курганних масивів, який охоплює маєже все українське Прикарпаття [Павлів, Петегирич, 2015, с. 35].

Важливим результатом спільних українсько-польських археологічних досліджень Калущини у 2009–2010 рр. стало вивчення багат шарових поселень у Довжці та Середньому. У Довжці в урочищі «Могила» під час розкопок виявлено матеріали з кількох етапів доби бронзи. Найранішими є залишки межановіцької культури, представленої фрагментами кераміки з характерними домішками дрібних шматків кременю (16 одиниць). Черговий етап заселення пам'ятки пов'язується з представниками комарівської культури. До цієї культури належить фрагмент вінця посудини із скошеним краєм та орнаментом у вигляді ряду похилих жолобків. Більшість знахідок належить до культури фракійського гальштатату ранньозалізного віку. Залишків кераміки виявлено 23 уламки, з-посеред яких вирізняється вінце горщика з s-подібним профілем та стінки посудини з гудзами [Gawinskyj, Pasterkiewicz, 2014, s. 344].

За спостереженнями археологів Дмитра Павліва та Володимира Петегирича, ближче до Калуша на дачних ділянках його мешканців біля гори Копанки й досі знаходять кам'яні та крем'яні вироби (сокирки, топирці, серпи), які, очевидно, походять з розораних курганів. Тут вдалося зафіксувати тільки дві ледь помітні могили. Майже всі нововідкриті кургани Войнилівської височини займають кульмінаційні точки її пагорбів, і тільки окремі пам'ятки, що локалізуються біля височини, але вже за її межами, розташовані на нижчих терасах. Зокрема, біля села Копанки, край дороги на Негівці в урочищі «Дубина», розміщуються три могили, а зліва, від дороги на Довпотів, височіє

одинокий курган, на вершині якого поставлено дерев'яний хрест. Разом з тим ці могили, а також кургани поблизу Негівців та Дубовиці, топографічно пов'язують курганні насипи Войнилівської височини з ще одним мікрорегіоном поширення таких пам'яток на заліснених пагорбах правобережжя Дністра в околицях сіл Цвітова й Дуброва [Павлів, Петегирич, Махнік, 2015, с. 340].

Дослідження пам'ятки Середнє 1, «Середнянська гора» у 2009–2010 рр. мало результатом відкриття укріпленого поселення ранньозалізного часу. До цього оборонного комплексу належали три відтинки рову, вздовж якого суцільною лінією було споруджено частокіл. Вхід до поселення у вигляді брами був у північній частині. Неподалік розміщувалися дві наземні споруди стовпової конструкції та дві господарські ями. У культурному шарі виявлено 76 уламків кераміки, серед яких фрагменти мисок півкруглої форми та великих горщиків з пластичними гудзами. Здобуті матеріали мають аналогії з культурою фракійського гальштату басейну верхньої течії Дністра. У процесі дослідження знайдено пам'ятки свідерської культури (680 виробів з кременю), фрагменти кераміки культури лійчастого посуду та культури шнурової кераміки [Gawinskyj, Pasterkiewicz, 2014, s. 344–345].

Важливою проблемою пізньосередньовічної та ранньомодерної археології України і, зокрема, прикарпатського регіону є проблема українського міста XIV–XVIII ст. Адже міста як осередки ремесла й торгівлі, адміністративні й культурні центри зосереджували найбільш творчу частину населення. Сьогодні археологія може запропонувати вагомі матеріали з питань хронології міст, топографії, демографії. На думку археолога та історика Михайла Брайчевського, якщо якесь конкретне місто вперше згадується в джерелах у XVI ст., то це зовсім не означає, що воно насправді виникло лише в цей час. У дійсності воно могло існувати й раніше. У такому випадку археологія допоможе з'ясувати бодай приблизну хронологію започаткування тут міського життя [Брайчевський, 1970, с. 24, 25].

Цікаві матеріальні пам'ятки XVII–XIX ст. виявлено у центрі міста Калуша (вул. Грушевського, 9) під час проведення будівельних робіт. Археологічні обстеження засвідчили наявність значної кількості уламків кераміки XVII–XIX ст., скла, деяких виробів із заліза (дверні гачки, ковані цвяхи XIX – поч. XX ст.) [Тимів, 2015, с. 15].

Завершення потребують дослідження решток стародавніх тварин, виявлених у центрі м. Калуша в травні 2018 р. [Малярчук, 2019, с. 84–85].

Перспективними могли б стати дослідження виробничих комплексів (каменоломні, кар'єри, гончарні майстерні), об'єктів етноархеології (старі будинки, костели, церкви, млини), військовооборонні споруди (кулеметні доти) тощо.

Джерела та література

Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАЛ). – Ф 616. – Оп. 1. – Спр. 14. – 58 арк.

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України (далі ЛННБ ім. В. Стефаника). – Ф. 26 (Управління консервації консервації Львівського воєводства). – Спр. 23. – 234 арк.

ЛННБ ім. В. Стефаника (Відділ рукописів). – Ф. 26 (Управління консервації Львівського воєводства). – Спр. 42. – Ч. 4. – 154 арк.

Бандрівський М. С. Розкопки городища культури Гава-Голігради біля с. Розгірче та розвідкові дослідження на Львівщині / Микола Бандрівський // Записки Наукового Товариства імені Шевченка: Т. 224. – Львів, 2002. – С. 506–519.

Баран В. Д., Баран Я. В. Історичні витоки українського народу / Володимир Баран, Ярослав Баран. – Київ: Генеза, 2005. – 2008 с.

Булик Н. У Львові та поміж львів'ян: просопографічний портрет Тадеуша Сулімирського (1898–1983) / Наталія Булик // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 22. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2018. – С. 426–453.

Брайчевський М. Ю. Перспективи дослідження українських старожитностей XIV–XVIII ст. / Михайло Брайчевський // Середні віки на Україні. – Випуск 1. – Київ: Наукова думка, 1971. – С. 20–31.

Вакуленко Л. В. Поселення культури карпатських курганів поблизу с. Королівка (Коломийщина) Івано-Франківської обл. / Ліана

Вакуленко // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: зб. наук. праць / наук. ред. Л. Д. Баженов [та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Т. 14. – С. 75–88.

Вакуленко Л. В. Східні Карпати в пізньоримський час: Автореферат... доктора історичних наук, спеціальність: 07.00.04 – археологія / Ліана Вакуленко. – Київ: Інститут археології, 2009. – 33 с.

Василенко Б. А. Работы в Галичском районе / Борис Василенко // Археологические открития 1984 года / Отв. ред. В. П. Шилов. – Москва: Наука, 1986. – 512 с.

Вуянко М. В. Печера у Томашівцях: сучасний стан та перспективи дослідження / Марія Вуянко // Екологічні проблеми Прикарпаття: матеріали науково-теоретичної конференції, м. Івано-Франківськ, 19 грудня 2005 р.). – Івано-Франківськ, 2005. – С. 62–67.

Гаваголіградська культура: [Електронний ресурс // Режим доступу]: uk.wikipedia.org/wiki/.

Гавінський А. М. Багатошарове поселення Середнє на Івано-Франківщині / Андрій Гавінський // Археологічні дослідження в Україні. 2010. – Київ-Полтава, 2011 – С. 71–72.

Гаврилів Б. М., Гаврилів М. М. Пам'ятки історії та культури Івано-Франківщини / Богдан Гаврилів. – Івано-Франківськ, 2001. – 95 с.

Грабовецький В. В. Ілюстрована історія Прикарпаття / Володимир Грабовецький. Друге доповнене видання. – Т. 1. – Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2002. – 432 с.

Данилів М. З історії дослідження культури лійчастого посуду на теренах заходу України / Марія Данилів // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 14. – 2010. – С. 494–505.

Ключко В. І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000–900 рр. до Р. Х.) / Віктор Ключко. – Київ: АртЕк, 1996. – 336 с.

Коваль І. М. Дослідник підземного архіву / Ігор Коваль. – Галич-Львів: Місіонер, 1999. – 176 с.

Конопля В. М. Трипольська культура Прикарпаття // Археологія Прикарпаття, Волини и Закарпаття. (Энеолит. Бронза и раннее железо) / Виталий Конопля. – Киев: Наукова думка, 1990. – С. 18–26.

Копцюх Б. Р. Локалізація племенних союзів на території Прикарпаття / Богдан Копцюх. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – 172 с.

Кропоткин В. В. Клад римских монет в Восточной Европе / Всеволод Кропоткин // Вестник древней истории. – 1951. – № 4 (38). – 243–281.

Кочкин И. Т. Работы в Прикарпатъе / Игорь Кочкин // Археологические открытия 1983 года. – Москва: Наука. – 1985. – С. 297–298.

Кочкін І. Т. Трипільські пам'ятки північно-східного Передкарпаття / Ігор Кочкін // Галичина. Науковий і культурно-просвітній красназничий часопис – 1997. – № 1. – С. 5–13.

Кочкін І. Т., Мацкевий Л. Г., Ткачук Т. М., Томенчук Б. П. підсумки роботи Галицької археологічної експедиції / Ігор Кочкін, Тарас Ткачук (та ін.) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній красназничий часопис. – Івано-Франківськ. 2003. – Вип. 9. – С. 24–31.

Крушельницкая Л. И. Культура Ноа / Лариса Крушельницкая // Археология Прикарпатъя, Волини и Закарпатъя. (Энеолит. Бронза и раннее железо). – Киев: Наукова думка, 1990. – С. 99–104.

Крушельницкая Л. И., Малеев Ю. Н. Племена культуры фракийского гальштата / Лариса Крушельницкая // Археология Прикарпатъя, Волини и Закарпатъя. (Энеолит. Бронза и раннее железо). – Киев: Наукова думка, 1990. – С. 123–131.

Крушельницкая Л. И. Латенская культура / Лариса Крушельницкая // Археология Прикарпатъя, Волини и Закарпатъя. (Энеолит. Бронза и раннее железо). – Киев: Наукова думка, 1990. – С. 167–173.

Літопис руський. Переклад з давньоуськ. за Іпатським списком Л. Є. Махновця; Відп ред. О. В. Мишанич. – Київ: Дніпро, 1989. – 591 с.

Малеев Ю. М., Томенчук Б. П. Гальштатські мечі з Івано-Франківського музею / Юрій Малеев, Богдан Томенчук // Археологія. – 1990. – № 3. – С. 114–117.

Мацкевой Л. М. Мезолит Предкарпатъя, Западного Подоля и Закарпатъя / Леонид Мацкевой // Археология Прикарпатъя, Волини и Закарпатъя. Каменный век. – Киев: Наукова думка, 1987. – С. 75–97.

Мацкевий Л. М. Археологічні пам'ятки в околицях села Старуна / Леонід Мацкевий // Історія нафтогазової науки і техніки. – 2005. – № 1 (14). – С. 129–131.

Махнік Я., Павлів Д., Петегірич В. Результати археологічних обстежень, проведених в околицях палінологічно досліджених торфовищ поблизу сіл Лука і Цвітова Калуського району у верхній Надністрянщині / Ян Махнік та ін. // Natural Environment and Man on the

upper Dnister-Region of the Halyč-Bukačivci Basin – in Prehistory and early mediaeval Period. Prace Komisji prehistorii Karpat PAU. – Т. VI. – Kraków. – 2013. – С. 98–106.

Миська Р. Г. Літописні пункти Галицької землі (за писемними та археологічними джерелами) / Роман Миська // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2015. – Випуск 19. – С. 105–117.

Михайлина Л. П. Розвиток гончарної справи у східних слов'ян VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами / Любомир Михайлина // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці. – 2001. – Т. 1. – С. 174–181.

Монолатій І. С. Коломисезнавчий лекторій. Зшиток 1: З найдавніших часів до початку XIX ст. / Іван Монолатій. – Коломия: друкарня ім. Якова Оренштайна, 2019. – 134 с.

Населення Прикарпаття в Волині за доби розкладу первісно-общинного ладу та в давньоруський час. – Київ: Наукова думка, 1976. – 223 с.

Малярчук О. М. Калуська доісторична тварина – 0,7–25 мільйонів років / Олег Малярчук // З історії музейництва на Калущині // Історія музейництва на Калущині: локальний вимір / Матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю заснування Краєзнавчого музею Калущини (Калуш, 28 грудня 2017 р.) / Наук. ред.: Іван Тимів, О. Малярчук. Видання друге, виправлене й доповнене. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – С. 84–88.

Махнік Я., Павлів Д. Ю., Петегирич В. М. Кургани на Войнилівській височині у міжріччі Сивки та Лімниці / Ян Махнік та ін. // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Львів. – 2012. – Вип. 16. – С. 283–306.

Павлів Д. Ю., Петегирич В. М., Махнік Я. Українсько-польська археологічна експедиція наукові здобутки та перспективи / Дмитро Павлів та ін. // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 19. – Львів: Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2015. – С. 323–347.

Павлів Д. Ю., Петегирич В. М., Махнік Я. Археологія і давня історія Рогатинщини / Дмитро Павлів та ін. // Старожитності Рогатинщини. – Львів: Тріада плюс, 2015. – С. 16–96.

Палійчук Н. Римська монета на землях Прикарпаття / Наталія Палійчук // Наукові записки. Івано-Франківський краєзнавчий музей. – Випуск 7–8. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 26–31.

Петегирич В. М. Пам'ятки часу навали золотординців на Галицьку землю / Володимир Петегирич // Археологія. – 1983. – Вип. 42. – С. 47–51.

Петегирич В. М. Правічна великодна писанка / Володимир Петегирич // Літопис червоної калини. Історико-краєзнавчий часопис. – 1992. – № 6–7. – С. 52–53.

Петришин Г. П. «Карта Ф. фон Міга» (1779–1782 рр.) як джерело до містознавства Галичини / Ганна Петришин. – Львів: Вид-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 292 с.: іл. – (Праці / Український центр історичного містознавства; вип. 5).

Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини / Юрій Полянський // ЗНТШ. – Львів, 1928. – Т. 149. – С. 9–30.

Ратич О. О. Археологічна розвідка на верхньому Дністрі в 1949 р. / Олексій Ратич // Археологічні пам'ятки УРСР. – Київ, 1955. – Т. 5. – С. 158–164.

Свешніков І. К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери / Ігор Свешніков. – Київ, 1974. – 208 с.

Свешников И. К. Культура шнуровой керамики / Игорь Свешников // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья. (Энеолит. Бронза и раннее железо). – Киев: Наукова думка, 1990. – С. 49–57.

Свешников И. К. Ранний период бронзового века Прикарпатья и Волини / Игорь Свешников // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья. (Энеолит. Бронза и раннее железо). – Киев: Наукова думка, 1990. – С. 58–63.

Свешников И. К. Средний период бронзового века Прикарпатья и Волини. Тшинецко-комаровская культура / Игорь Свешников // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья. (Энеолит. Бронза и раннее железо). – Киев: Наукова думка, 1990. – С. 78–88.

Ситник О., Гавінський А. Звіт про археологічні дослідження Калуської експедиції у 2009 р. Розвідки з шурфуванням пам'яток доби енеоліту та бронзи Середнє і Довжка Івано-Франківської обл. 13 с., 35 рис., 4 креслень, інв. опис – 6 с., Щоденник – 11 с., Акт – 1 с. – (Івано-Франківська обл., 2009/44).

Смішко М. Ю. Ранньослов'янська культура Карпатського Підгір'я / Маркіян Смішко // Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР. – Т. 1. – Київ: видавництво АН УРСР, 1953. – С. 131–151.

Смішко М. Ю. Племена культури карпатських курганів / Маркіян Смішко // Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу

первіснообщинного ладу та в давньоруський час. – Київ, 1976. – С. 48–63.

Тимів І. М. Археологічні пам'ятки Калущини / Іван Тимів // Дзвони Підгір'я. – 2004. – 31 берез. – № 38. – С. 3.

Тимів І. М. Археологічна експедиція в Калуші / Іван Тимів // Західний Вісник. Громадсько-політичний тижневик Калущини. – 2015. – 24 лип. (№ 30). – С. 5.

Тимів І. М. Містечко Калуш та його околиці на плані Апенцеллера / Іван Тимів // Західний Вісник. Громадсько-політичний тижневик Калущини. – 2017. – 1 лип. (№ 27). – С. 4.

Ткачук Т. М. Керамічний комплекс з Незвиська III і його значення для генезису трипільської культури на території Галичини, Буковини і Поділля / Тарас Ткачук // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ. 1999. – Вип. II. – С. 11–16.

Ткачук Т. М. Культура лійчастого посуду і Трипілья / Тарас Ткачук // Наукові записки Івано-Франківського Краєзнавчого музею. – Вип. 7–8. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 3–15.

Ткачук Т. М. Контакти енеолітичних культур та їх локальних груп на територіях Прикарпаття, Західного Поділля і Волині / Тарас Ткачук // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів. – 2018. – Вип. 22. С. 54–90.

Томенчук Б. П. Буківна – літописний Биковень на Дністрі. Другий археологічний шар VIII–XI ст. (матеріали розкопок 1987–1992 рр.) / Богдан Томенчук, Михайло Филипчук. – Івано-Франківськ, 2001. – 56 с.

Томенчук Б. П. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976–2006 рр. / Богдан Томенчук. – Івано-Франківськ, 2008. – 696 с.

Федунків З. Б. Станиславів на давніх мапах і планах. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 176 с.

Фенін О. В. Знахідки римських монет на Прикарпатті // Олександр Фенін // Археологія. – Київ, 1951. – Вип. 5. – С. 92–104.

Франко І. Я. Що таке поступ? / Іван Франко // Франко І. Я. Зібрання творів: в 50 т. Філософські праці / редкол.: М. Д. Бернштейн, Г. Д. Вервес, А. Т. Гордієнко [та ін.]; упоряд. та комент: В. С. Горського, В. Д. Литвинова, Г. М. Чабан. – Київ: Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 300–348.

Цигилик В. М. Розкопки на поселенні липицької культури біля с. Верхня Липиця Івано-Франківської області у 1962 році / Володимир Цигилик // Археологія. – Київ, 1965. – Т. XVIII. – С. 180–184.

Цінні знахідки в Коломийщині та Товмаччині (Братишів) Новинки // Діло. – 1934. – Ч. 173. – 3 лип. – С. 4.

Черниш О. П. Стародавнє населення Подністров'я в добу мезоліту / Олександр Черниш. – Київ: Накова думка, 1975. – 167 с.

Czołowski A. Jak giną nasze zabytki? / Aleksander Czołowski // Protokoły obrad Zjazdu c. k. Konserwatorów i Korespondentów w Przemysłu. – Lwów, 1904. – S. 146–152.

Gawinskyj A. Pasterkiewicz W. Wyniki archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na wielokulturowych stanowiskach w Protesach, rej. Żydacziw oraz w Dowżce i w Serednem, rej. Kałusz / Andrij Gawinskyj // Środowisko naturalne i człowiek nad Górnym Dniestrem – rejon Kotliny Halicko-Bukaczowskiej w pradziejach i wczesnym średniowieczu. – Kraków. – 2014. – S. 313–346.

Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej / Bogdan Janusz. – Lwów, 1918. – 310 s.

Janusz B. Niezwykłe odkrycie archeologiczne pod Kałuszem / Bogdan Janusz // Gazeta Poranna 1924. – 21 sier. – № 7161. – S. 5.

Kozłowski L. Zarys pradziejów Polski Południowo-Wschodniej z XXVIII tablicami i 9 rys. w tekście / Leon Kozłowski. – Lwów: Związek Towarzystw Naukowych we Lwowie, 1939. – 104 s.

Przybysławski W. Repetytorium zabytków przedhistorycznych na obszarze szesnastu powiatów Galicyi Wschodniej: z dodaniem dwóch sprawozdań o wykopaliskach poza obrębem piątego okręgu konserw. mianowicie: z Rozwadowa nad Sanem i Dubna na Wołyniu / Władysław Przybysławski. – Lwów: Grono c. k. Konserwatorów Galicyi Wschodniej, 1906. – T. IV. – 73 s.

Ossowski G. Sprawozdanie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1889 / Gotfryd Ossowski // ZWAK. – T. XIV. – Kraków. 1890. – S. 17–68.

Sulimirski T. Bronzy Małopolski Środkowej / Tadeusz Sulimirski // Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. – Dział II, 1. F. – Zesz. 1. – Lwów: Nakładem Towarzystwa Naukowego, 1929. – 76 s.

Sulimirski T. Skarby bronzowe / Tadeusz Sulimirski // Księga pamiątkowa W. Demetrykiewicza / Pod Redakcją Prof. Dr. J. Kostrzewskiego. Nakł. Polskiego Tow. Prehistorycznego – Poznań, 1930. – 384 s. – (Biblioteka prehistoryczna. – Tom 1).

**ІВАН ТИМІВ, старший науковий співробітник
Краєзнавчого музею Калушини, історик,
член Національної спілки краєзнавців України**

Д О В І Д Н И К
з археології Калущини

ПОСЕЛЕННЯ. ОБОРОННІ УКРІПЛЕННЯ

Верхня – старослов'янське городище, виявили археологи Борис Василенко та Богдан Томенчук.

Літ.: [Тимів, 2003, с. 20].

Войнилів I (порядковий номер відкриття пам'ятки) – городище періоду Київської Русі (IX– XIII ст.). Пам'ятка займає площу 1 га, район локалізації – урочище Біля Церкви, у центрі селища Біля церкви Св. Миколая вал (оборонний), тягнеться майже до Галича.

Літ.: [Płoszczański, 1864, Nr.73; Janusz, 1918, s. 154; КМК, Архів, арк. 1; Державний реєстр, 2001, с. 78; Тимів, 2003, с. 20].

Голинь I – поселення культури карпатських курганів (III–IV ст. н. е.). Пам'ятка розташована на північній околиці села, в урочищі Замчисько або Городище. Площа 200x300 м. Згідно зі звітом експедиції, поселення знаходилося на високому правому березі р. Сівки на відстані 2,3 км на схід від Голинської ЗОШ I–III ступенів.

Літ.: [КМК. арк. 1; Звіт, 1983, с. 12; Кочкин, с. 298; Державний реєстр, 2001, с. 78].

Голинь II – поселення періоду Київської Русі (IX– XIII ст.). Площа 100x200 м. Пам'ятку виявив у 1983 р. археолог Ігор Кочкин в урочищі За липами (2,3 км на схід від села від школи). Тут знайдено фрагменти вінець (шийок) і стінок глиняного посуду домонгольської доби.

Літ.: [Звіт, 1983, с. 12; Кочкин, с. 298; с. 5; Тимів, 2016, с. 5; Державний реєстр, 2001, с. 78].

Голинь III – поселення голіградської культури фракійського гальштату (XI–XII ст. до н. е.). Площа 100x100 м. Пам'ятку виявлено у 1983 р. археологом Ігорем Кочкіним в урочищі

Границя. Згідно із звітом експедиції, знахідки виявлено на поверхні селянських городів та в обривистому березі (висота 10–12 м) р. Сівки. Тут зафіксовано культурний шар від темно-сірого до чорного кольору товщиною 0,2–0,3 м. Знахідки представлені уламком каменя-розтирача, а також товстостінною і тонкостінною ліпною керамікою із лощенням та затемненням (почорненням) внутрішньої й часто зовнішньої частини стінки.

Літ.: [Звіт, 1983, с. 12; Кочкин, с. 298; Державний реєстр, 2001, с. 78; КМК, Архів, арк. 1; Тимів, 2003, с. 20].

Довжка – поселення епохи бронзи й раннього та залізного віку. Пам'ятку виявлено польсько-українською експедицією 2008 р. На поверхні площею 0,86 га виявлено 11 знахідок. Фрагменти кераміки й кремнієвих знарядь праці виявлено в південно-західній частині пагорбу. Залишки поселення виявлені у траншеях № 2 і № 3. Траншея 2 (2х5 м), закладена в південній частині пагорбу, містить сліди двох стовпів діаметром 20 см. У траншеї 3 (2х5 м) на глибині 50 см зафіксовано сліди закопування двох стовпів неправильної круглої форми діаметром 20 см і 25х30 см.

Літ.: [Gawinskyj, Pasterkiewicz, 2014, s. 319, 323].

Калуш III – поселення доби бронзи (II тис. до н. е.), виявлене у 1979 р.

Літ.: [Державний реєстр, 2001, с. 13].

Лука I – багатошарове поселення. Пам'ятка розташована на невисокому підвищенні (238 м н. р. м.) зліва від дороги з Сівки Войнилівської до Луки, в урочищі Терепків. Тут збереглися сліди фортифікації XVII ст., пов'язаної з польсько-татарськими війнами. У 2010 р. Тарас Ткачук провів шурфування поселення (додаток 2, фото 4).

Літ.: [Machnik J., Pawliw, 2008, s. 331, 333; Махнік 2013, с. 142, 161].

Новиця I – городище періоду Київської Русі (IX–XIII ст.). Площа 1 га. Пам'ятка виявлена в урочищі Городище на західній околиці села. У селі є помітні також чотирикутні вали, звані «замком». Обстеження місцевості провели археологи Борис Василенко й Богдан Томенчук.

Літ.: [Słownik, 1886, s. 235; Ossowski, 1890, s. 23; Janusz, 1918, s. 154; Пастернак, 1932, с. 61; КМК, Архів, арк. 1; Державний реєстр, 2001, с. 79; Тимів, 2003, с. 20].

Середня – сліди оборонного рову й частоколу доби бронзи. Залишки оборонних укріплень виявлено на мисі річки Сівки. Пам'ятка належить до пізнього періоду доби бронзи та початків епохи заліза I тис. до н. е. (додаток 2, фото5–6).

Літ.: [Махнік, Павлів, 2013, с. 101].

Середня I – багатошарове поселення ранньозалізного віку. Пам'ятка розташована на захід від села, на високому пагорбі, який піднімається над долиною лівого берега річки Сивки, над церквою та упорядкованим джерелом. Поселення відкрите у квітні 2008 р. українсько-польською розвідковою експедицією. У 2009–2010 р. тут проведено розкопки, під час яких виявлено матеріали фінального палеоліту, культури лійчастого посуду, шнурової кераміки, об'єкти гальштатського періоду та сліди ранньослов'янського поселення. Зокрема під час роботи спільної українсько-польської експедиції 2010 р. досліджено багатошарове поселення, розташоване на важкодоступному пагорбі (330 м. н. р. м.) в урочищі Середнянська Гора. З метою дослідження пам'ятки було закладено ряд розкопів і траншей загальною площею 1100 м². Встановлено, що значна частина пам'ятки зруйнована інтенсивною оранкою, відносно збереженою залишилась найвища ділянка у західній

частині гори. Саме тут на глибині 50 см траплялися об'єкти давніх поселенців. У розкопі довжиною 60 м і максимальною шириною 40 м зафіксовано частину рову укріпленого поселення гальштатського часу ранньозалізного віку (І тис. до н. е.). У плані він мав півкруглу форму, орієнтований з північного сходу на південний захід, шириною близько 2 м і довжиною в межах розкопу 42 м. Очевидно, в ровик вкладалися дерев'яні колоди, утворюючи захисну лінію – частокіл. За 7 м на північ від початку рову зафіксовано наступий об'єкт аналогічної форми. Простір між ними можна трактувати як вхід до поселення. У цьому ж місці виявлені сліди від потужних стовпів діаметрами 40 см, які, ймовірно, були конструктивними елементами брами. У центральній частині майдану здійснено розкоп розмірами 10x10 м, закладено траншею 40x2,5 м, якою охоплено майже всю його площу по лінії захід-схід. Тут зафіксовано 10 слідів від стовпових ям діаметрами 20–30 см, глибиною 15–35 см. Окремі з них утворювали прямі лінії та прямокутні кути, що може свідчити про існування наземних споруд стовпової конструкції. Загалом, у результаті досліджень зафіксовано поселення укріпленого типу, котре було захищене ровом та частоколом, із в'їздом у центральній частині у вигляді брами. Поселення датується Х ст. до н. е. (*додаток 2, фото 7–8, 10*).

Літ.: [Ситник, Махнік, 2010, с. 59; Гавінський, 2011, с. 71–72; Machnik, Pawliw, 2008, s. 325; Machnik, Pasterkiewicz, 2009, s. 292; Machnik, Pasterkiewicz, 2010, s. 320; Махнік Я., Павлів, 2013, с. 147–148; Гавінський, Пастеркевіч, 2010, с. 58–60].

Сівка-Войнилівська – поселення доби бронзи (1800–800 рр. до н. е.). Площа 100x100 м. Пам'ятка виявлена археологом Борисом Василенком 1986 р. на території села в урочищі Гора. Тут було знайдено кістки мамута та поселення перших століть н. е, а також залишки стародавнього валу. Наприкінці

70-х рр. XX ст. археологи Вадим Артюх та Леонід Мацкевий зафіксували тут поселення періоду середньовіччя (княжої доби).

Літ.: [Історія, 1971, с. 272; Державний реєстр, 2001, с. 7; КМК, Архів, арк. 1; Артюх, Мацкевой, 1980, с. 15–16; Махнік, Павлів, Петегрич, 2013, с. 100; Махнік, 2013, с. 148].

Томашівці II – печера. Пам'ятка зафіксована в 1918 р. істориком та археологом Богданом Янушем. Уперше її досліджувала археологічна експедиція Івано-Франківського краєзнавчого музею під керівництвом археолога Марії Вуянко. Дослідниками з'ясовано планувальні особливості приміщень, їх функціональне призначення, приблизну хронологію пам'ятки. Зокрема встановлено, що печера, окрім житлово-господарського призначення, могла бути духовно-культовим осередком і використовуватися як святилище. Пам'ятка розташована в урочищі Кам'яне на лівому підвищеному березі Малого Потоку, що впадає в р. Болохівку. Вхід до печери в західній частині міститься на висоті 5 м над рівнем води у березі згаданого Потоку. Печера має вигляд тридільного приміщення, що складається із загального коридору (40 м²), від якого відгалужуються дві зали – більша (160 м²) і менша (55 м²). Орієнтована печера довшою віссю по лінії схід-захід. Відносно цієї осі більша зала буде північною, а менша – південною. Склепіння, стіни та долівка північної зали не рівні, із заглибинами різної форми та розмірів, що зумовлено господарською діяльністю (вибиранням піску), під впливом якої це приміщення змінило свою первісну конфігурацію. У минулому ця зала мала господарське призначення, а за необхідності була криївкою під час ординських нападів або тимчасовим помешканням. Наукову зацікавленість викликає південна зала, у якій більш помітними є сліди людської діяльності. Тут особливо виразною є трудомістка обробка каменю з метою його пристосування для конкретного функціонального призначення.

На відміну від північної зали, що безпосередньо сполучалася із спільним коридором, південне приміщення печери відділене від загального коридору потужним вхідним отвором, обмеженим арковим завершенням. Ширина входу – бл. 2,8 м, висота 1,8 м, кам'яна стіна прольоту – завтовшки 0,8 м. Із зовнішньої повздовжньої стіни у обох протилежних боках вибиті пази, очевидно, для дерев'яного заслону. Подібні врізи зроблені й з внутрішнього боку. Отже, вхід до південної зали міг зачинятися як зсередини, так і ззовні дверима дерев'яної конструкції. Південна зала розділена на два окремі приміщення, відділених одне від одного вхідним сферично завершеним отвором із товщиною стіни 1,25–1,3 м. Ширина отвору 1,1 м, висота 1,8 м. У протилежних стінах цього отвору також вирізано пази, подібні до загаданих, у яких, можливо, теж кріпилися двері. У плані ці приміщення tworять дводільний тунель. Та найбільш цікавим і загадковим у тунелі томашівської печери є його інтер'єр. У південній стінці меншої зали вирубано п'ять нішеподібних крісел, сходи́на трону із півовальною спинкою, що у верхній частині плавно переходить у сферичну стелю. Крісла відокремлені поміж собою високими поручнями, які в плані нагадують трапецію. Висота крісла від долівки до стелі 1,4–1,5 м, висота прямокутної основи – 0,4 м, глибина крісла – 0,6–0,7 м, ширина 0,9 м. ширина поручнів – 0,3–0,4 м. У протилежній північній стінці приміщення вирубано велику суцільну лежанку (*дуже зруйнована*) довжиною бл. 4,6 м, висота прямокутної основи – 0,6–0,8 м. від долівки, глибина – 0,6–0,7 м. У наступній суміжній кімнаті кріслоподібні ніші розташовані вздовж обох стін. У північній стінці у камені вирізано 7 збережених крісел, у протилежній містяться 2, розташованих відразу за вхідним отвором, решта – 5 – дуже пошкоджені й збереглися фрагментарно. Висота цих крісел – близько 1,6 м, прямокутна основа підноситься на 0,5–0,6 м, ширина крісла – 0,8, глибина 0,8 м ширина

приміщення – 2,9 м, відстань між рядами крісел – 1,3 м. Зала закінчується сферичною стінкою, у якій по центру провал, спрямований углиб. Тут же, у склепінні, міститься невеликий отвір, що міг слугувати для вентиляції. Облаштування печери вказує на її культове призначення, де обряди здійснювали родові жерці, які під час ритуальних церемоній сиділи на кам'яних кріслах малої зали. Враховуючи ґрунтовне планування печерних залів, що вимагало чималих зусиль, археолог Марія Вуянко припускає, що «це був культовий центр кількох родів, певне духовне об'єднання ядро, довкола якого розвивалися поселення». Печера могла бути святилищем для племен різних археологічних культур. Культурну приналежність пам'ятки не встановлено. Печерні приміщення облаштовано, найімовірніше, у епоху бронзи. Якщо призначення малої зали культове, то великої – житлово-господарське. Печера у Томашівцях є унікальною історичною пам'яткою. За способом внутрішнього планування вона не подібна до жодної з відомих прикарпатських пам'яток такого типу(додаток 4, фото 5).

Літ.: [Janusz, 1918, s. 154; Вуянко, 2005, с. 62–63, 64, 66].

Томашівці III – поселення. Пам'ятку виявлено за 1,2 км на північ від церкви, на пологому південному схилі довгого пагорба, що тягнеться від Діброви до Томашівців. Пам'ятку відкрили учасники українсько-польської експедиції у квітні 2008 р.

Літ.: [Machnik, Pawliw, 2008, с. 332; Махнік, 2013, с. 159].

Цвітова I – поселення доби бронзи. Площа 2 га. Пам'ятку виявлено археологом Борисом Василенком 1986 р. на території села в урочищі Біла Глина, 1 км на північ від села.

Літ.: [Державний реєстр, 2001, с. 79].

ГОНЧАРНІ ВИРОБНИЧІ СПОРУДИ. КЕРАМІКА

Голинь – гончарна піч. Знахідка в Голині, за визначенням археолога Маркіяна Смішка, належить добі полів поховань (I ст. до н. е. – III ст. н. е.). Тоді як Ліана Вакуленко вважає, що знахідка належить до періоду ранньослов'янської черняхівської культури (III – початку V ст. н. е.). Пам'ятку виявлено під час вибирання глини для місцевої цигельні. У період з 24 до 30 липня 1924 р. на місці розташування пам'ятки було проведено археологічні розкопки, у процесі яких, крім печі, знайдено чимало кераміки з хвилястим орнаментом (*додаток 4, рис. 1*). Дослідження знахідки й публікацію здобутих матеріалів здійснив львівський археолог та історик Богдан Януш (1887–1930), який уклав перший каталог праісторичних пам'яток Східної Галичини. Від печі збереглась лише нижня топкова камера, що була розділена на дві частини глинобитною стінкою (як у Свіржі). Гончарний горн у Голині мав круглу в плані форму, в основі діаметром 1 метр. Це була двоярусна піч, що складалася з нижньої, вирізаної в ґрунті топкової камери і верхньої, у якій випалювали посуд. Камери розділяла горизонтальна глинобитна перегородка з накрізними отворами. До нижньої камери входив ззовні видовжений канал, що, як і сама камера, розділявся повздовжньою глинобитною стінкою, яка одночасно слугувала опорою глинобитній решітці з отворами. Уся споруда була прикрита куполовидним склепінням з глини на дерев'яній основі. Тут знайдено також сірий кружальний посуд, оздоблений прямим і нахиленим вправо трикутним орнаментом та хвилястими лініями. Поблизу гончарної печі виявлено два кам'яні знаряддя, що ними майстер послуговувався для нанесення орнаменту на посуд та лощення його поверхні. Ярослав Пастернак відзначив достатній технологічний рівень виробництва гончарного посуду на Калущині. «Гончарне виробництво було

вже більш розвинене, бо рушти цих печей (*малася на увазі піч для випалювання гончарного посуду в Нижньому Струтині на Рожнятівщині. – І. Т.*), на яких ставили горщики для випалу, мали вже дірки для кращого доступу жару з вогню». Подібна конструкція горнів відома в Північному Причорномор'ї, Південній Наддунайщині, поселенні Крингаш у районі Бухареста та інших регіонах, поширення грецької й провінційної римської культур. Гончарні майстерні з горнами такої самої конструкції відомі з одночасного виробничого центру в Іголом'ї біля Кракова (РП). У них простежено залишки перекриття наскрізними отворами (рушту), а також і стінок куполу. Спроба археолога Ліани Вакуленко під час археологічних розвідок у 1982 р. розшукати сліди печі й можливого поселення, виявилася невдалою через щільну житлову забудову в місці ймовірного знаходження пам'ятки. В околицях села виявлено чимало фрагментів ліпного посуду (*додаток 4, фото 1–3*).

Літ.: [Janusz, 1924 s. 5; Janusz, 1924, s. 1–15; Смішко, 1948, с. 105, 111, 126; Смішко, 1953, 140–141; Пастернак, 1961, с. 528; Смішко, 1976, с. 59; Вакуленко, 1977, с. 90; Вакуленко, 2010, с. 45, 46; Тимів, 2003, с. 20; Цигилик, Касюхнич, 2004, с. 46; Булик, 2016, с. 47; Тебешевська, 2017, с. 11, 15, 17].

Дубовиця III – залишки обмазки печі. Помічено скупчення обмазки, вугликів, залізних шлаків. Обстеження провела українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік, 2013, с. 124].

Діброва II – уламок кераміки XVII–XVIII ст. Пам'ятка виявлена українсько-польською експедицією у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік 2013, с. 124, 160].

Довжка – стоянка епохи бронзи й раннього та залізного віку. Пам'ятку виявлено у 2008 р. польсько-українською експедицією в урочищі «Могила». У результаті шурфування і закла-

дення траншей знайдено такі пам'ятки. У шурфі 1 (2х2 м) в південній частині пагорбу три фрагменти кераміки: два малі коричневі фрагменти кераміки, у глині яких є домішки подрібненого кремнію. Шурф 2 (2х2 м), закладений у центральній частині стоянки. На глибині 50 см виявлено культурний шар товщиною 20 см, у якому знадено 14 фрагментів кераміки. Із них три фрагменти донець посуду коричневого кольору із домішками у глині дрібного кремнію. У траншеї 3 (2х5 м) на глибині 50 см знайдено три фрагменти кераміки, з яких два коричневі мають шорховату поверхню і значний вміст кремнієвих домішок, а третій світлокоричнине забарвлення ззовні й гладку поверхню, тоді як внутрішня поверхня стінки – сіро-чорна, глиняний заміс містить домішки шамоту (*паленої глини*). У траншеї 5 (2 х 5 м), закладений у середній частині схилу пагорба на глибині 60 см, виявлено два фрагменти коричневої кераміки із домішками подрібненого шамоту в глині. У траншеї 6 (2х5 м), закладений також у середній частині пагорбу на глибині 70 см, виявлено 15 фрагментів кераміки та 8 великих уламків грубо-стінного посуду (1,3–1,7 см), гладкої поверхні із коричневими зовнішніми і внутрішніми стінками із домішками у глині дрібного й середньозернистого шамоту. Три фрагменти яскраво-коричневого кольору мають домішки шамоту й піску. А інші два фрагменти гладкостінної світло-коричневої кераміки мають домішок середньозернистого шамоту й пошкоджені стінки. Із поверхневих знахідок учасники експедиції виявили фрагменти вінець великого світло-червоного глека із шорховатою поверхнею. Три фрагменти кераміки з домішками кремнієвих крупнок, фрагмент вінця вази, інших три фрагменти кераміки, проколку тощо. Найбільш ранні сліди поселення засвідчені 16 уламками керамічного посуду. Найкраще представлені матеріали пізньої бронзи (траншея 5 і 6), виявлені у південно-східній частині поселення. За типологією виготовлення це однорідний

матеріал. Переважають уламки коричневого забарвлення із гладкою, іноді яскравою поверхнею. У домішках переважає дрібнозернистий шамот або пісок. Цікавою виявилась частина посудини із наліпленою шишкою (*можливо ручкою*).

Літ.: [Gawinskyj, 2014, s. 319, 320, 323, 324, 325].

Довжка II – фрагменти кераміки. Під час обстеження виявлено такі пам'ятки: уламок крем'яної пластини, фрагмент лощеної грубостінної кераміки та три невеликі фрагменти ліпних посудин доби пізньої бронзи. Пам'ятка розташована за 1,1 км на північ від церкви з легким відхиленням на захід, зліва від польової дороги з Діброви, та два уламки гончарної кераміки пізнього середньовіччя. Обстеження здійснила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік 2013, с. 124, 160].

Довжка III – уламок денця ранньосередньовічної посудини та два фрагменти ліпної кераміки доісторичної доби. Пам'ятку виявлено на пагорбі біля польової дороги з Луки до Довжки за 0,25 км на південний схід від пункту Довжка II, поблизу висотної позначки 324 м н. р. м. Обстеження провела українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік 2013, с. 123, 160].

Довжка IV – уламок кераміки, крем'яні вироби. Пам'ятки виявлено в курганному похованні, де також знайдено уламок доісторичної ліпної кераміки й 12 крем'яних артефактів. Обстеження провела українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік 2013, с. 124, 160].

Довжка V – уламки ліпної кераміки. Пам'ятка розташована за 0,8 км на північний схід від сільської церкви, на пагорбі, який плавно спадає у південно-східному напрямку до річки

Довжки. З поверхні пагорба зібрано значну кількість крем'яних знахідок – 26 уламків ліпної кераміки з товченим камінням у тісті доби середньої бронзи (комарівська культура), 6 шматків обмазки (житла) та 1 фрагмент середньовічної миски, орнаментованої горизонтальними пружками. Обстеження здійснила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р. (додаток 5, фото 7).

Літ.: [Махнік 2013, с. 124, 160].

Дубовиця III – залишки кераміки римського часу та пізнього середньовіччя. Під час огляду місцевості виявлено скупчення здебільшого ліпної грубостінної кераміки римського часу, уламок гончарної посудини періоду пізнього середньовіччя. Обстеження здійснила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік 2013, с. 124, 160].

Калуш – фрагменти кераміки. Під час обстеження місцевості Височанка (пагорб Слави) виявлено уламки стінок (5 уламків) грубостінної кераміки жовто-коричневого та червоно-коричневого кольору періоду середньої бронзи. Знахідки належать до тщинецько-комарівської культури (1600–1200 рр. до н. е.) (додаток 4, фото 4). Уламки кераміки різних періодів в межах м. Калуша виявив краєзнавець Василь Фіцак у 2017–2018 рр. (додаток 5, фото 18–18). Пам'ятки зберігаються в експозиції Краєзнавчого музею Калушини. Із археологічних пам'яток, виявлених під час експедиції 20–23 липня 2015 р. на вулиці Грушевського, 9, слід вказати на чотири види керамічних виробів, залишки яких простежуються у 4 культурних шарах. Це уламки сірої тонкостінної з різним ромбовидним, коловим, лінійним та іншим орнаментом, чорної задимленої та лощеної, коричневої, грубостінної й тонкостінної кераміки XVII–XIX ст. Окремі зразки посуду пізнішої доби (XIX–XX ст.), а саме,

кольорової жовто-коричневої, зеленої столової кераміки виявлено й в інших місцях шурфування (*додаток 5, фото 19–24*).

Джерело:[КМК, Архів, арк. 2;Тимів, 2015, с. 5].

Лука I – сім уламків ліпної кераміки. Пам'ятки виявлені на зораній поверхні. Знахідки належать до періоду раннього неоліту й ранньої бронзи. Пам'ятки виявлені під час обстеження у 2008, 2009 та 2010 рр.

Літ.:[Machnik J., Pawliw, 2008, s. 331, 333; Махнік 2013, с. 142, 161].

Середня I – уламки ліпної кераміки. Під час археологічних розкопок у 2009–2010 рр. виявлено три уламки ліпної кераміки – періоду неоліту й пізньої бронзи.

Літ.:[Махнік 2013, с. 147, 161].

Середня II – уламки ліпної кераміки періоду пізньої бронзи. Знахідки виявлено під час розкопок у 2009–2010 рр. Під час розкопок у заповненні рова знайдено ще понад 30 уламків кераміки, два з яких можуть відповідати добі енеоліту, інші – належать до раннього залізного віку. Крім об'єктів і знахідок гальштатського часу, на пам'ятці виявлено кераміку культури лійчастого посуду IV–III тис. до н. е. та культури шнурової кераміки доби бронзового віку.

Літ.:[Махнік 2013, с. 161; Гавінський, 2011, с. 71–72].

Сівка-Войнилівська – уламки кераміки доби бронзи. Пам'ятка Слопи II виявлена справа від польової дороги з Сівки-Войнилівської до неіснуючого хутора Прислопи (*тепер відгодівельний комплекс*) на одному із підвищень надзаплавної тераси Дністра. Під час археологічної розвідки виявлено п'ять уламків доісторичної кераміки періоду середньої бронзи. У східній частині цього підвищення, ближче до Сівки Войнилівської, у 2010 р. шурфування здійснив археолог Тарас Ткачук.

Літ.: [Махнік 2013, с. 148, 161].

Томашівці II – уламки ліпної кераміки. Під час обстеження виявлено два уламки ліпної кераміки. Дослідження провела українсько-польська експедиція у квітні 2008 р. в урочищі Погоріла гора, де було кілька курганів. Поховання розташовані за 400 м на захід з легким відхиленням на південь від пункту Томашівці I. Тепер ця ділянка задернована (озеленена).

Літ.: [Machnik, Pawliw, 2008, s. 332; Ситник, Махнік, 2010, с. 58; Махнік 2013, с. 159].

Томашівці III – уламки ліпної кераміки. Під час огляду місцевості знайдено п'ять дрібних уламків ліпної кераміки. Пам'ятки виявила українсько-польсько експедиція у квітні 2008 р. за 1,2 км на північ від церкви по обидва боки польової дороги.

Літ.: [Machnik, Pawliw, 2008, s. 332; Махнік 2013, с. 159].

Цвітова I – уламки ліпної кераміки. Під час обстеження знайдено шість уламків ліпної кераміки періоду неоліту й ранньої бронзи та фрагмент гончарної посудини пізньосередньовічної доби. Пам'ятка знаходиться за 1,1 км на північний захід від церкви, зліва від дороги зі Старого Села до Цвітової, на розораних ділянках біля краю лісу. Знахідки виявила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р. Під час повторного обстеження пам'ятки у травні 2013 р. виявлено два фрагменти ліпної кераміки ранньо гальштатського часу.

Літ.: [Czopek, Machnik, Pawliw, 2013, s. 290, 293; Махнік 2013, с. 159, 162].

Цвітова II – уламки ліпної кераміки. Під час огляду місцевості два дуже дрібні уламки ліпної кераміки виявлено за 250 м на північний схід від пункту Цвітова I. Пам'ятку відкрила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р. Під час повтор-

ного обстеження у травні 2013 р. знайдено два фрагменти ліпної кераміки ранньогальштатського часу.

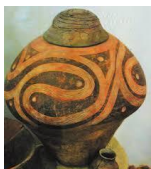
Літ.: [Czopek, Machnik, Pawliw, 2013, s. 290, 293; Махнік 2013, с. 159, 162].

Цвітова III – уламки ліпної кераміки. Під час обстеження місцевості виявлено п'ять грубостінних уламків праісторичної ліпної кераміки періоду пізньої бронзи. Пам'ятку відкрила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Czopek, Machnik, Pawliw, 2013, s. 290, 293; Махнік 2013, с. 159, 162].

Цвітова IV – уламок денця гончарної посудини. Під час дослідження фрагмент кераміки пізнього середньовіччя та шматок обмазки зафіксовано за 1,2 км на південний захід від церкви на високому обезлісненому пагорбі. Пам'ятку відкрила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік, Каталог, 2013, с. 159, 162].

САКРАЛЬНІ ПАМ'ЯТКИ

Войнилів – енколпійон. Поблизу селища міського типу **Войнилів** (Калущина) виявлено хрести-енколпійони сірійсько-палестинського типу X–XI ст.; енколпійони XII ст., виготовлені на честь пошанування св. Бориса й Гліба; енколпійони з київської майстерні першої третини XIII ст. із дзеркальним написом «Матір Божа охорони нас».

Літ.: [Коваль, Мironюк, 2015, с. 4, 6, 8].

Лука – енколпійон. В околицях села Лука (Калущина) у 2015 р. знайдено бронзовий хрест-енколпійон XII–XIII ст. із зображенням розп'яття Ісуса Христа, євангелістами та Пресвятою Богородицею на реверсі (додаток 5, *фото 1–1 а*).

Джерело: [Археологія Калущини: нові знахідки, приватна фотоколекція, арк. 7–8].

СКАРБИ МОНЕТ

Войнилів – римські монети. 13 травня 1874 р. на території села знайдено три римські монети: Антоніана римського імператора Філіппа Араба I (244–249 рр.), мідна монета із незначною кількістю (4–2 %) срібла), вагою 4,20 гр. та дві бронзові монети імператорів – Костянтина I (306–337) вагою 2,70 гр. і Костянтина II (337–340), вагою вагою 2,75 гр. Усі три монети карбовані в Тріррі. Знахідки зберігаються у Краківському археологічному музеї (зібрання Бенеша). Монети Костянтина I карбувалися із 307 до 337 р. На аверсі монети драпірований бюст імператора в діадемі із написом по колу «Костянтин Август». На реверсі – лабарум – штандарт, запроваджений імператором із написом «цим переможеш» (*повний текст «Під цим знаком (хрестом) переможеш. – I. T.*). Штандарт (прапор) увінчаний монограмою «Ісуса Христа». Із боків стоять два солдати, які опираються на щити і списи, а навколо напис «воєнна слава». Монети зберігаються у Краківському археологічному музеї в зібранні Бенеша.

Літ.: [Брайчевский, 1959, с. 166; Кропоткин, 1961, с. 75].

Войнилів – римські монети. У 2014 р. в околицях селища Войнилів знадено сім римських монет, а саме: два денарії періоду Пізньої Республіки 221–79 рр. до н. е., два срібних денарії Коммода (180–192), денарій Сабіни (30–65), денарій Фаустини Старшої, дружини Антоніна Пія (роки карбування 138–140), денарій Тита Флавія Веспасіана (79–81). Окремою знахідкою був платіжний злиток (вагою 28 грамів) (*додаток 5, фото 3*).

Джерело: [Археологія Калушини: нові знахідки, приватна фотоколекція, арк. 6].

Дубовиця IV – скарб монет. Село належить до Войнилівської селищної ради. Поблизу цього поселення у 1890 р. вияв-

лено скарб монет, що відноситься до періоду існування липицької культури (I–III ст.). За словами В. Лозінського, «знайдена в Дубовиці значна кількість римських монет (денаріїв), зважаючи на велику кількість проданих у Львові номіналів, належить до найбільших у нашому краї». Уперше про знахідку римських монет науковий світ сповістив д-р Александр Чоловський. Виступаючи 5 березня 1891 р. на засіданні Товариства реставраторів у Львові, учений повідомив, що скарб було знайдено восени 1890 р. під час копання ями для зберігання картоплі на полі неподалік двору пана Генріка Межинського в Дубовиці. Монети знаходилися у двох глиняних посудинах на глибині півметра і усі були покриті патиною. Обидві посудини були розбиті робітниками, які поділилися між собою монетами в розрахунку 130 штук на кожного. Загальна кількість денаріїв сягала 1600 одиниць. Досі трьома власниками скарбу привезено до Львова 400 монет. Першим їх придбав знаний львівський колекціонер Фердинанд-Никодим Висоцький. Загалом скарб містив виключно римські срібні монети денарії без жодних типів. Серед них були денарії Нерона (54–68 рр. – *далі роки правління імператорів. – I. T.*), Гальба (68–69), Веспасіана (69–79), Тітуса (79–81), Доміціана (69–79), Нерва (96–98), Траян (98–117), Адріана (117–138) та його дружини Сабіни, Антоніна Пія (138–161) Марка Аврелія (161–180) та його жінки Фаустини, Луція Вера (161–169) та його дружини Луції, Антоніна Коммода (180–192) та його жінки Криспіни, Септемія Севера (193–211) та його дружини Юлії Домни. Зважаючи на те, що найпізніші монети припадають на час правління Севера, можна припускати, що скарб було закопано у першій половині III ст. н. е. Згадані монети племінні вожді використовували для розрахунків із Римом.

Літ.: [Kronika czynności, 1892, s. 157, 159, 161; Janusz, 1918, s. 153; Pasternak, 1928, s. 146; Пастернак, 1931, с. 13; Пастернак,

1932, с. 47; Смішко, 1948, с. 124; Majewski, 1949, с. 114; Кропоткин, 1951, с. 260; Кропоткин, 1961, с. 75; Брайчевський, 1952, с. 78; Брайчевський, 1959, с. 166; Історія міст і сіл, 1971, с. 172; Смішко, 1976, с. 52, 55; Державний реєстр, 2001, с. 13; Палійчук, 2003, с. 30; Тимів, 2003, с. 20; Вакуленко, 2010, с. 185; Тимів, 2016, с. 5; Махнік, 2013, Каталог, с. 124].

Станькова – скарб срібних монет. У вересні 1912 р. селяни Дмитро Бойко та Ілько Яницький на власнім подвір'ї, неподалік стайні, копаючи шурф для фундаменту під нову будівлю, натрапили на скарб – п'ятилітровий глечик срібних монет різної величини. Монети карбовані у 1600–1660 рр., що відповідає періоду правління польського короля Яна Казимира II (1648–1668). За порадою адвоката д-ра Андрія Коса господарі подали знахідку до Калуського староства. Там склали протокол, взяли кожного виду монет по два примірники для музеїв. Решту скарбу повернули господарям, видавши сертифікат на право власності.

Літ.: [Відкопаний скарб, 2018, с. 11].

Новиця – бронзове кільце. У 2014 р. в околицях села Новиця знайдено бронзове кільце, котре, ймовірно, слугувало платіжним засобом в епоху бронзи (додаток 5, фото 2).

Джерело: [Археологія Калущини: нові знахідки, приватна фотоколекція, арк. 1].

ПРЕДМЕТИ ОЗБРОЄННЯ

Войнилів – наконечник списа. Біля селища міського типу знайдено наконечник списа, сокирки, голіградської культури фракійського гальштату 1200–600 рр. до н. е.

Літ.: [Коваль, Миролюк, 2015, с. 3].

Зелений Яр – кремнієвий кинджал. Поблизу села місцевий мешканець Віктор Співак на території власної присадибної ділянки виявив археологічну знахідку – кремнієвий кинджал (за іншою версією – наконечник списа) доби ранньої бронзи (перша половина II тис. до н. е.). Метричні параметри пам'ятки 15,5х6 см. Такої думки дотримується відомий львівський археолог В. Конопля. Виріб виготовлено з місцевого кремнію. Ареал поширення аналогічних знахідок – Верхнє і Середнє Подністер'я. Знахідку виявлено окремо, без речового комплексу на глибині до 50 см. під коренем дерева, тому визначити її приналежність до археологічної культури складно. Можна лише припускати, що вона стосується пам'яток тщенецько-комарівської культури XV–XII ст. до н. е. Товщина кремнієвої пластини до 5 мм. Колюча частина тонка, ретушована із розворотом зубчиків. На нашу думку, це міг бути наконечник ритуального списа. На древку списа він кріпився у верхній частині, що посередині мала розкол, у який вставляли виріб. Кріплення здійснювали шляхом прив'язування жилою з тварини. Археологи Богдан Томенчук і Тарас Ткачук вважають, що ця знахідка радше кинджал, а не спис, оскільки надто тонкою є ріжуча частина, яка не здатна витримувати значні навантаження під час кидання. Ближче до рукоятки ніж має поперечний перелом, що зумовлено незначною товщиною пластини. Такої ж думки історик Олег Малярчук. Знахідка поступила до Красзнавчого музею Калушин 17 вересня 2018 р. і зберігається на тимчасовому експонуванні (додаток 3, фото 20).

Джерело: [КМК, арк. 2].

Калуш – меч. Під час копання рову поблизу урочища Струковата (Струкова гора) у 1874 р. було виявлено стародавній меч.

Літ.: [Sownik, 1882, Т. 3, s. 720; Грабовецький, 1997, с. 12].

Калуш – легка однолезова бойова сокира. Це один із типів древкової ударно-рубальної зброї. Пам'ятку виявлено у листопаді 2011 р. калушанином Русланом Авраменком на території гори Височанка. Знахідка має такі метричні параметри: довжина в перетині 14,5 см, ширина в ділянці обуха 5 см, висота леза 5 см, воно дещо опущене донизу, висота обуха 3 см, діаметр отвору 2,5 см, товщина в ділянці леза 0,5 см, товщина обуха 3 см, вага 640 грамів. Ймовірно, знахідка належить до скіфського типу бойових сокир, поширених у VII–VI ст. до н. е. в лісостеповій частині України. Під час виготовлення бойового знаряддя основну увагу звертали на лезо, яке могли піддавати цементації та гартуванню. Бойові зразки мають складний профіль з вузьким чітко виділеним лезом, на яке припадало основне навантаження.

Джерело: [Приватний архів І. Тиміва. – П. 1: Матеріали з археології Калущини. – Арк. 20].

Літ.: [Шелехань, 2012, с. 4, 5, 6].

Томашівці IV – бронзовий меч. Поблизу села, в урочищі Старе Ставицько, історик А. Чоловський у 1892 р. виявив бронзовий меч, виготовлений місцевим ковалем методом спаювання металів. Знахідка належить до доби бронзи (I тис. до н. е.). Пам'ятка зберігалася в приватній колекції вченого.

Літ.: [Czołowski, 1905, s. 12; Janusz, 1918, s. 154; Пастернак, 1932, с. 26; Історія, 1971, с. 273; Тимів, 2003, с. 21; Вуянко 2005, с. 65; Махнік, Каталог, 2013, с. 159; Павлів, 2011, с. 388].

Томашівці – наконечник списа. У 2015 р. в околицях села Томашівці (Калущина) виявлено наконечник короткого списа (дротика), епохи бронзи, культура Гава-Голігради (додаток 5, фото 4).

Джерело:[Antoniewicz, 1919, s. 28, 41; Археологія Калущини: нові знахідки, приватна фотоколекція, арк. 7–8].

Цвітова VII – фрагмент бронзового меча. Цікавою пам'яткою стародавнього зброярства на Калуському Підгір'ї є уламок бронзового меча, що належить до голіградської культури X ст. до н. е. Предмет озброєння випадково знайдений Романом Турієм наприкінці 90-х рр. XX ст. в північно-західній околиці села Цвітова в урочищі Біла Глина. Пам'ятку досліджували археологи Микола Бандрівський, Дмитро Павлів, Володимир Петегірич та інші. Місцевість, у якій виявлено пам'ятку розташована під вершиною розлогого пагорба, на відстані 500–700 м від Дністра. З північного заходу пагорб омивається двома потоками Прокоповим і Яськовим, а попід його південні й південно-східні схили в урочищі Пріска проходить дорога до села. У момент виявлення меч лежав руків'ям донизу. Над поверхнею землі виступав лише верх обломаного, мабуть, плугом клинка. Меч складався з довгого плоского дволезового клинка, посередині якого проходить ребро жорсткості. По обидва боки ребра вигра-віювані дві тонкі повздовжні лінії, які перед перехрестям закінчуються маленькими напів круглими гачками. Руків'я у перерізі лінзоподібної форми з гострими гранями. Із клинком воно поєднувалось перехрестям пів круглої форми з широким вирізом посередині й двома заклепками на кутах. Перехрестя по краях було орнаментоване густими «дрібними зубчиками». Руків'я мало чашоподібне наверх півсфериної форми, надщерблене на краю. Зовнішній край наверх орнаментований так само, як і перехрестя, – дрібними «зубчиками», а понад край із зовнішнього боку оздоблений рядком маленьких крапочок-пунк-

тирів. Довжина збереженої частини меча 44,4 см, довжина руків'я – 12,05 см довжина клинка – 33,06 см, ширина клинка при руків'ї – 4,01 см, а в горішньому кінці ширина леза – 3,09 см, ширина руків'я (найбільша) 2,05 см, діаметр чашо-подібного навершя, – 5,05 см, глибина навершя – 1,1 см. Меч із села Цвітова належить до типу холодної зброї із суцільно литим руків'ям. Дослідники виділяють шість груп мечів цього типу. Виявлений примірник зараховано до групи 3 за класифікацією Я. Філіпа, до якої належать мечі з чашоподібним навершям. Зброя цього типу була поширена, головним чином, у Центральній та Південно-Східній Європі. Найчастіше означені пам'ятки трапляються у районах Верхнього Потисся. Такі ознаки меча з Цвітової, як широкий клинок, відсутність гудзика, у чашоподібному наверші та пишної орнаментатії, притаманні більш раннім мечам цього типу. Вказані вище ознаки, а також наявність широкого напівкруглого перехрестя, на думку археолога Миколи Бандрівського, дають підстави вважати меч із Цвітової приналежним до другого типу (другого варіанту) зброї із чашоподібним навершям за типологічною класифікацією А. Александреску(додаток 3, рис. 3).

Літ.: [Махнік, Каталог, 2013, с. 159; Бандрівський, 2002, с. 515, 517].

ЗНАРЯДДЯ ПРАЦІ

Грабівка – кам'яні сокири. Поблизу села виявлено знаряддя праці неолітичної культури лінійно-стрічкової кераміки V – першої половини IV тис. до н. е., а саме кам'яні долота. Окремо серед знахідок заслуговує на увагу уламок кам'яної просверленої сокири доби бронзи (II тис. до н. е.). Довжина виробу 10,5 см, а висота – 3,7 см. Пам'ятка належить до підкарпатської групи культури шнурової кераміки другої половини III – першої половини II тис. до н. е. (додаток 3, фото 23). Серед знахідок грабівського неолітичного комплексу є також сокира, виготовлена з крем'янистого сланцю із використанням техніки оббивки та шліфування, відшліфоване долото у формі «черевичкові колодки» виготовлене із зеленувато-сірої породи (довжина 7,5–ширина 1,5 см) (додаток 3, фото 24). Два інші долота виготовлені зі сланцю (опоки) мають видовжену форму (прямокутні в перетині), одне з них має відшліфоване лезо (довжина 10,5 см, ширина – 4,5 см). Доповнюють збірку кам'яні розтирачі (додаток 3, фото 25) та відбійники сферичної форми, виготовлені з кременю (діаметром 5,5 і 4,6 см). Пам'ятки досліджував археолог Ігор Кочкін.

Літ.: [Грабовецький, 2001, с. 21, 22, 23; Тимів, 2003, с. 20].

Голин – уламок шліфувального каменю культури фракійського гальштату. Пам'ятка зберігається в експозиції Краєзнавчого музею Калушини (додаток 3, фото 22).

Джерело: [КМК. – О. ф. Ар. 79].

Діброва II – крем'яний відщеп. Пам'ятку виявлено за 0,5 км від села, справа від дороги з Діброви до Довжки. Обстеження провела українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік, 2013, с. 124, 161].

Діброва III – крем'яний відщеп. Пам'ятку виявлено за 0,4 км на схід від села, навпроти пункту Діброва II, зліва від дороги. Обстеження провела українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік, 2013, с. 124, 161].

Довгий Войнилів – крем'яні знаряддя праці. У 1963 р. під час глибокої оранки поблизу села, на Басовій горі, неподалік потоку Василишин, виявлено крем'яні знаряддя праці – скребачки, наконечники стріл, списів, кам'яні сокири, відщепи, нуклеуси. Окрім знарядь праці, знайдено велику кількість прикрас із рогів тварин. Пам'ятки зберігаються у шкільному кабінеті історії.

Літ.: [Довгий Войнилів // uk.wikipedia.org/wiki/].

Довжка – стоянка епохи бронзи і раннього та залізного віку. Пам'ятка зафіксована польсько-українською експедицією 2008 р. У результаті шурфування і закладення траншей виявлено чотири крем'яні пам'ятки, крем'яний уламок (*траншея 2*). У верхній частині пагорба на поверхні поблизу цегельні, із південного краю стоянки знайдено кремнієвий уламок (2,4 x 2,8 x 0,4 см).

Літ.: [Gawinskyj, 2014, s. 319, 320, 323].

Довжка I – знаряддя праці. Неподалік села знайдено знаряддя праці доби бронзи (II–I тис. до н. е.). Пам'ятка розташована за 0,7 км на південний захід від церкви, на видовженому на південний схід пагорбі між Дубовицею на півдні й Довжкою з північного боку поблизу цегельні. Тут, біля висотної позначки 310 м н. р. м., зібрано 18 уламків кераміки доби середньої бронзи. Серед них чотири крем'яні відщепи, з яких один має сліди ретуші та два фрагменти кераміки XVI–XVII ст. Обстеження провела українсько-польська експедиція у квітні 2008 р. Результати шурфування 2009 р. засвідчують існування

на високому пагорбі в урочищі Могила поселення комарівської культури (II тис. до н. е.) доби пізньої бронзи. Тут виявлено сліди від стовпових ям, які, очевидно, були конструктивним елементом наземних дерев'яних споруд.

Літ.: [Історія, 1971, с. 272; Ситник, 2010, с. 58–59; Махнік 2013, с. 121, 160].

Довжка IV – уламок скребка. У курганному похованні виявлено 12 крем'яних артефактів, серед яких частина кінцевого скребка, фрагмент пластини та два крем'яні відщепи.

Літ.: [Махнік 2013, с. 124, 160].

Довжка V – крем'яні знаряддя. Виявлено три крем'яні пластини, крем'яні відщепи 23 шт., зібрано із поверхні пагорба. Пам'ятка розміщена за 0,8 км на північний схід від сільської церкви на пагорбі, який плавно спадає у південно-східному напрямку до річки Довжки.

Літ.: [Махнік 2013, с. 124, 160].

Дубовиця I – крем'яний відщеп. Пам'ятку виявлено за 30 м на північ від кургану. Обстеження здійснила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік 2013, с. 124, 160].

Дубовиця II – крем'яна пластина. Пам'ятку виявлено на розлозі пагорбі, розташованому на північ від села, за 1,1 км в цьому напрямку від церкви, біля висотної позначки 330 м над рівнем моря. Обстеження провела українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік 2013, с. 124, 160].

Дубовиця III – крем'яний відщеп. Під час обстеження знайдено крем'яний відщеп. Обстеження здійснила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік 2013, с. 124, 160].

Калуш – кам'яні сокири. На Струковій горі (жм Височанка) виявлено кам'яні сокири (*додаток 3, фото13*). Одна із таких сокир сьогодні зберігається у Краківському археологічному музеї (*додаток 3, фото18–18 а*). Виріб належить до пам'яток неолітичної культури шнурової кераміки (друга половина III – перша половина II тис. до н. е.). Сокирка містить напис: «Przysłano przez H.S z pod Kałusza 1875». Серед знарядь праці тут знайдено й вироби з кремнію (*додаток 3, фото16*). Кам'яні сокири та проколки доби бронзи виявлено також у жм Загір'я (*додаток 3, фото 12, 14, 17*) та Підгірки (*додаток 3, фото 15*).

Джерело: МАК/3208.

Літ.: [Janusz, 1918, s. 153].

Кадобна – крем'яні знаряддя праці доби міді (II тис. до н. е.). Пам'ятки знайдено неподалік села. Серед них кам'яні просверлені сокири, крем'яні ручні рубила, скребки, наконечники списів і стріл. Знахідки виявлені в урочищах між Фурниловим і Ямним, біля Світлої, на Горішній Толоці (*додаток 3, фото 26*).

Літ.: [Батринюк, 2002, с. 8–9].

Копанки – крем'яні заряддя праці. Поблизу гори Копанки (365 м) знайдено вироби (сокири, топірці, серпи), які, очевидно, походять із розораних курганів.

Літ.: [Махнік, 2012, с. 67; Mente et rutro, 2010, с. 240].

Лука – кельтські сокири (кельти). У 2005 р. поблизу села Лука виявлено два кельти і тесло. Ці знаряддя характерні для епохи бронзи (кінець IV – початок I тис. до н. е.). Вони слугували як сокири (або долота). Кельт має вигляд вузького й розширеного до леза топірця. Сокирки виготовляли способом виливання з бронзи. Для вставки рукоятки використовували не наскрізний отвір, а глибоку втулку в кінці, протилежному лезу (*додаток 5, фото 6*).

Джерело: [Археологія Калущини: нові знахідки, приватна фотоколекція, арк. 4].

Лука I – крем'яні артефакти. Серед віднайдених пам'яток 15 відщепів, 10 пластин, уламків сокири, шматок півкруглого зашлифованого каменя, скребло, виявлені на зораній поверхні. Знахідки належать до періоду мезоліту й ранньої бронзи. Пам'ятки виявлені під час обстеження у 2008, 2009 та 2010 рр.

Літ.: [Machnik, 2008, s. 331, 333; Махнік, Каталог, 2013, с. 142, 161].

Негівці – кам'яна просвердлена сокира. Пам'ятку знайдено у 1885 р. у підкурганному похованні культури шнурової кераміки доби бронзи. Знахідка не збереглася. В оклицях села археолог Ігор Свешніков зафіксував пам'ятки культури шнурової кераміки.

Літ.: [Sulimirski, 1968, p. 137; Свешніков, 1958, с. 16, Пастернак, 1933, с. 100; Археологічні пам'ятки, 1982, с. 8; Тимів, 2003, с. 20].

Новиця – діоритова сокира. Поблизу села знайдено діоритову сокиру-молот, яка експонувалася в музеї Ставропігійського інституту. Знахідка належить до категорії випадкових. Виявлено знаряддя праці доби бронзи.

Літ.: [Ossowski, 1890, s. 23; Janusz, 1918, s. 154; Історія, 1971, с. 262].

Перекоси – крем'яні сокири. На околиці села виявлено знаряддя праці доби неоліту (VI–IV тис. до н. е.). Знахідки передані до музею НТШ у середині 30-х рр. XX ст., (старий інв. № 25110). Кількість переданих пам'яток поки що не встановлена. Відомо лише, що у власника знахідок на час передачі артефактів були ще дві сокири, прямокутні у перетині, одну з яких взяв шкільний інспектор, а друга загубилася.

Літ.: [Пастернак, 1937, с. 272; Історія, 1971, с. 273].

Пійло – уламок крем'яного ножа. Пам'ятка зберігається в експозиції Краєзнавчого музею Калушини (додаток 3, фото 19, рис.1).

Джерело: [КМК. – О. ф. Ар. 298].

Рип'янка – кам'яний топірець. Поблизу села знайдено кам'яну сокирку та інші знаряддя праці доби бронзи (1800–800 рр. до н. е.). До 1890 р. знахідка експонувалася в Музеї народного дому у Львові.

Літ.: [Szaraniewicz, 1889, s. 18; Janusz, 1918, s. 154; Історія, 1971, с. 272].

Середня – кельт. У 2006 р. поблизу с. Середня виявлено втульчасту сокирку доби бронзи (додаток 5, фото 5).

Джерело: [Археологія Калушини: нові знахідки, приватна фотоколекція, арк. 3].

Середня I – крем'яні артефакти. Під час розкопок у 2009–2010 рр. виявлено три крем'яні пластини, чотири крем'яні відщепи. Виявлені крем'яні вироби належать до свідерської культури фінального палеоліту (додаток 2, фото 9).

Літ.: [Махнік, Павлів, Каталог, 2013, с. 148, 161; Гавінський, 2011, с. 72].

Середня II – крем'яне знаряддя та крем'яний відщеп. Пам'ятка знаходиться за 0,5 км на північний схід від поселення. Середня I за яром і займає південно-східний схил пагорба, який понижується в цьому напрямку. Пам'ятки виявлені на поверхні під час обстеження у квітні 2008 р. Чимамло знахідок львівські археологи виявили й в 2010 р. (додаток 5, фото 6).

Літ.: [Махнік, Павлів, Каталог, 2013, с. 148, 161].

Сівка-Войнилівська – Слопи I – велика кам'яна зерно-терка та крем'яний відщеп. Пам'ятки виявили у червні 2010 р. українські й польські палеоботаніки, які брали проби торфу.

Знахідка передана до Археологічного музею Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Літ.: [Махнік, Павлів, Каталог, 2013, с. 148, 161].

Сівка-Войнилівська – Слопи II – крем'яний відщеп та відбійник. Знахідки виявлені у результаті обстеження зораного пагорба справа від польової дороги з Сівки-Войнилівської до Слопів, ближче до Сівки. Пам'ятки відкриті українсько-польською розвідковою експедицією 2008 і 2009 рр.

Літ.: [Махнік, Павлів, Каталог, 2013, с. 148–149, 161].

Стефанівка – крем'яна сокира. Пам'ятка зберігається в експозиції Крaсзнавчого музею Калущини (*додаток 3, фото 21*).

Джерело: [КМК. – О. ф. Ар. 300].

Томашівці – хордова сокира. У 1965 р. в урочищі в Дубина за 1 км на південний захід від села в одному із курганних насипів виявлено кам'яну просвердлену сокиру. Пам'ятка має рельєфний нижній край втулки, легко опущене вниз дугасте лезо і чітко виділений обух. Косі повздовжні зрізи на поверхні надають їй у перетині восьмигранну форму. Описаний виріб належить до групи так званих фасеткових сокир, розповсюджених на південному заході ФРН та Чехії (*додаток 3, рис. 2*).

Літ.: [Свєшніков, 1974, с. 43; Історія, 1971, с. 27; Тимів, 2003, с. 21].

Томашівці I – кам'яні та керамічні артефакти. Під час обстеження виявлено чотири уламки ліпної кераміки, фрагмент шліфованого каменя, 5 крем'яних відщепів, два з яких перепалені та два уламки роговика. Пам'ятку відкрито біля звуженої частини пагорба, по хребту якого пролягає польова дорога з Діброви до Томашівців, за 2,5 км на північ від церкви в Томашівцях та за 200 м на південний захід від висотної позначки 338,5 м

н. р. м. в урочищі Гора Донбувка. Обстеження провела українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Machnik, Pawliw, 2008, s. 332; Махнік, Павлів, Каталог, 2013, с. 158].

Томашівці II – крем'яний відщеп та ретушована по одному краю пластина ножового леза. Пам'ятку відкрила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р. в урочищі Погоріла гора, де було кілька курганів. До приходу археологів були знайдені два кам'яні топірці, три крем'яні сокири, призматичний нуклеус, кам'яна сокира. Крем'яну сокиру та ніж з райовою ретушшю передано учасникам експедиції.

Літ.: [Machnik, Pawliw, 2008, s. 332; Ситник, 2010, с. 58; Махнік Я., Петегирич, Каталог, 2013, с. 159].

Томашівці III – два крем'яні відщепи. Знахідки виявлено учасниками українсько-польською експедиції у квітні 2008 р. за 1,2 км на північ від церкви по обидва боки польової дороги.

Літ.: [Machnik, Pawliw, 2008, s. 332; Махнік Я., Петегирич, Каталог, 2013, с. 159].

Цвітова I – уламок каменю із заокругленою зашліфованою поверхнею. Пам'ятку виявила українсько-польська експедиція у травні 2013 р. за 1,1 км на північний схід від церкви

Літ.: [Махнік Павлів, Каталог, 2013, с. 159, 162].

Цвітова II – крем'яний відщеп. Знахідку виявлено за 250 м на північний схід від пункту Цвітова I. Пам'ятку відкрила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік, Петегирич, Каталог, 2013, с. 159, 162].

Цвітова IV – великий крем'яний відщеп. Знахідку виявлено за 1,2 км на південний захід від церкви на високому

пагорбі. Пам'ятку відкрила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік, Павлів, 2013, с. 159, 162].

Цвітова VIII – крем'яний відщеп. Знахідку виявлено на східній околиці села, за 200 метрів на північ від дороги Цвітова – Старе Село, на південно-східних схилах пагорба. Пам'ятку відкрила українсько-польська експедиція у травні 2013 р. під час проведення обстежень околиць села.

Літ.: [Czopek, 2013, s. 290, 293; Махнік, Петегирич, Каталог, 2013, с. 160].

Цвітова IX – крем'яне скребло, ймовірно, періоду неоліту, оброблене дрібною ретушню. Пам'ятку виявлено на північно-східній околиці села, на розораному пагорбі, на північний схід від цвинтаря та за 200 м на північ від дороги Цвітова-Старе Село. Знахідку відкрито в травні 2013 р.

Літ.: [Czopek, 2013, s. 290, 293; Махнік, Петегирич, Каталог, 2013, с

КУРГАНИ

Болохів – великий курганний могильник, який налічує 38 могил діаметром від 3 до 10 м і висотою від 0,25 до 0,6 м. Пам'ятка виявлена у 2009 р. спільною українсько-польською експедицією у північно-східній частині великого лісового масиву, відомого як Чорний ліс, на межі Долинського і Калуського районів за 1 км на південь від с. Болохів в урочищі Старовина.

Літ.: [Махнік, Павлів, Петегирч, 2010, с. 63].

Войнилів – кургани. Археологічні об'єкти розташовані в околицях Войнилова, в урочищі «Зацаринка» (додаток 2, фото11).

Літ.: [Кацишин, 2004, с. 10].

Діброва I – курган. Пам'ятка розташована за 1,1 км на північний схід від церкви, зліва від лісової дороги, яка веде з села до хутора «Слопи», біля висотної позначки 298 м н. р. м. Діаметр кургана 14 м, висота – 0,8 м. Знахідку виявила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Machnik, 2009, s. 287; Махнік Я., Павлів, 2013, с. 124].

Діброва IV – курган. Пам'ятка діаметром 20 м і висотою 1,5 м. У центрі насипу вибрана яма неправильної квадратної форми розміром приблизно 1х1 м та глибиною 0,6 м. Насип розташований за 1,7 км на північний захід від сільської церкви на широкому залісненому пагорбі за 350 м на південний захід від висотної позначки 334,4 м. н. р. м. Поховання виявила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р. (додаток 2, фото 2).

Літ.: [Махнік, Петегирч, Каталог, 2013, с. 124].

Діброва V – група поховань із шести курганів. Пам'ятку виявлено за 1,45 км на північний захід від сільської церкви, на залісненому пагорбі овальної форми. Кургани діаметром від 9,5

до 20 м, висотою від 0,5 до 1,7 м, розміщені компактною групою, в окремих випадках основи їх діаметрів зливаються. Пам'ятку відкрила українсько-польська експедиція у квітні 2008 р.

Літ.: [Махнік, Петегірич, Каталог, 2013, с. 124, 126].

Діброва VI – кургани. Два розорані кургани, розташовані за 0,9 км на південний захід від сільської церкви, зліва від польової дороги з Діброви до Протес, біля висотної позначки 340,2 м н. р. м. Пам'ятки відкриті українсько-польською експедицією влітку 2009 р.

Літ.: [Махнік, Павлів, Каталог, 2013, с. 126].

Довжка IV – сліди розораного кургану. Пам'ятку зафіксовано за 650 м на північний схід від церкви. На поверхні високого пагорба виявлено сліди округлої плями темнішого ґрунту і знаряддя праці. Обстеження провела українсько-польська експедиція у квітні 2008 р. (додаток 2, фото1).

Літ.: [Махнік, Павлів, Каталог, 2013, с. 124].

Довпотів – групи курганів. Неподалік села виявлено дві групи курганів. Перша група розміщена за 400 м на схід від сільського цвинтаря, на задернованому, а колись розорюваному полі, між лісом «Фальчи» з північно-східного боку та «Бабинським лісом» з південного боку. Тут, очевидно, знаходився великий могильник, сліди майже непомітних насипів від якого ледь простежуються візуально. Частково збереглися тільки два кургани, один з яких має діаметр 19 м та висоту до 0,5 м. За 12 м на захід від нього простежується насип ще однієї могили, розміри якої встановити не вдалося. Друга група, яка нараховує 11 курганів, локалізується у «Бабинському лісі», за 1 км на південь від першої. Вона складається з кількох скупчень та окремо розташованих могильних насипів. У першому скупченні виявилися чотири кургани (1–4), найбільший з яких має діаметр 16 м і ви-

соту 0,6 м, а найменший, відповідно 9,5 м та 0,3 м. За іншими повідомленнями, ці чотири кургани виділяються більшими розмірами й мають діаметр 17–22 м і найбільшу висоту 1,1 м. Насипи цього могильника не утворюють окремих скупчень, розкидані на значній території. Відстань між окремими могилами інколи сягає 150–400 м. За уточненням проф. Яна Махніка, це друге скупчення охоплює три могили подібних параметрів. Чотири останні кургани другої групи не утворюють скупчення, а розташовуються поодинокі на значних відстанях на південь і південний захід як від другого скупчення (145 м), так і між собою (130, 360, 400 м).

Літ.: [Махнік, 2012, с. 291; *Mente et rutro*, 2010, с. 240].

Дубовиця – група могил. З північно-західного боку та кілька могил між селами Мислів, Боднарів і Вістова з південно-східного боку топографічно пов'язують курганні насипи Войнилівської височини з двома сусідніми мікрорегіонами поширення таких пам'яток.

Літ.: [Machnik, Pawliw, 2008, s. 330–333; Machnik, Pasterkiewicz, 2009, s. 287; Махнік 2012, с. 299].

Дубовиця I – курган. Пам'ятку виявлено за 0,5 км на північний захід від поселення Середня I та за 0,2 км на схід від крайніх будівель села Дубовиця на зораному полі. Поховання чітко виділяється серед поля темнішим забарвленням ґрунту і добрим збереженням. Висота кургана 1,2–1,4 м, діаметр з півночі на південь 28 м, зі сходу на захід – 27,5 м. Обстеження провела українсько-польська експедиція у квітні 2008 р. (додаток 2, фото 3).

Літ.: [Machnik, Pawliw, 2008, s. 333; Махнік, Павлів, Петегрич, Каталог, 2013, с. 124].

Кадобна – курганні могильники. Чотири курганні могильники у формі кола діаметром від 10 до 15 метрів виявлені вчителем історії Михайлом Батринюком в урочищах Фурнилів і Ямне.

Літ.: [Батринюк, 2002, с. 11].

Калуш I – курганний могильник. Курганний могильник невизначеної приналежності, виявлений на початку ХХ ст. в урочищі Струкова Гора (1 км на південь) львівським археологом Богданом Янушем. На могильнику Калуш I простежуються сліди чотирьох могил.

Літ.: [Słownik, 1890, s. 419; Janusz, 1918, s. 154; КМК, Архів, арк. 1; Державний реєстр, 2001, с. 13; Вуянко, 2005, с. 65].

Калуш II – ґрунтовий могильник комарівської культури (ХV–ХІІ ст. до н. е). Пам'ятку виявив археолог Ярослав Пастернак у 1936 р. у південно-західній частині с. Підгірки (нині у складі м. Калуша). У могильнику Калуш II зафіксовано сім насипів.

Літ.: [Pasternak, 1937, s. 109; Державний реєстр, 2001, с. 13; Вуянко, 2005, с. 65].

Копанки – група курганів. В околицях села зафіксовано кілька давніх курганів. Поблизу найвищої точки височини (гора «Копанка») збереглося тільки два кургани. Один з них розташований на пагорбі за яром, який оточує урочище «Сролек» від заходу. Діаметр кургану 9 м, висота – 0,4 м. За 640 м на південний захід від нього виявлено другий насип діаметром 16 м та висотою 0,5 м. Біля села Копанки, край дороги на Негівці в урочищі Дубина, розташовані три могили, а зліва від дороги на Довпотів височіє один курган, на вершині якого поставлено дерев'яний хрест. В урочищі Бабинський ліс, яке займає пагорб на південний схід від Довпотова, відкрито 13 могил. Другу групу курганів віднайдено на північній околиці села, обабіч дороги

з Копанки на Негівці в ур. «Дубина». Справа від дороги на полі зафіксовано сліди повністю розораного кургану. За археологічними матеріалами, використаними Л. Козловським і Т. Сулімирським, саме з нього мав би походити бойовий сверлений топірець ранньошнурової культури довжиною 10,5 см. Його виготовлено із каменю зеленуватого відтінку і знайдено ще у 1885 р. в підкурганному похованні. Зліва від дороги у лісі виявлено три земляні насипи, розміщені за 420 м на захід від розораної могили. Вони розташовані на відстані 25–35 м один від одного. Їх розміри: діаметр від 11 до 19 м і висота від 0,5 до 0,8 м. Ще один одинокий курган, на вершині якого поставлено дерев'яний хрест, височіє зліва від дороги з Копанок на Довпотів. Його діаметр становить 17 м, висота – 1,5 м (*рис. 4*). Це місце мешканці села називають «Могилка». Майже усі ново-відкриті кургани Войнилівської височини займають кульмінаційні точки її пагорбів. Помічено також, що найбільші кургани у межах могильника чи курганної групи займають стратегічні місця по відношенню до інших менших могил, мікроландшафту і, можливо, давньої дорожньої сітки.

Літ.: [Kozłowski, 1924, s. 191; Sulimirski, 1968, s. 137, 150; Павлів, 2008, с. 67; Махнік, 2012, с. 298, 299; Mente et rutro, 2010, с. 240; Павлів, Петегирч, 2015, с. 340].

Мислів – стародавній могильник. Поблизу села виявлено стародавній могильник.

Літ.: [Історія, 1971, с. 272].

Негівці I – курганний могильник. Пам'ятка розташована на західній окраїні села. Вона належить до підкарпатської культури шнурової кераміки (III–II тис. до н. е.) (верхньодністровська група II етап). Розкопки підкурганного поховання здійснено у 1885 р.

Літ.: [Пастернак, 1933, с. 39; Sulimirski, 1968, р. 137; КМК, Архів, арк. 1; Історія, 1971, с. 271; Археологічні пам'ятки 1982, с. 8; Державний реєстр, 2001, с. 78].

Павликівка – могильник. Великий могильник, який налічує 23 кургани відкрито. Пам'ятку відкрито за 2,2 км на північ від села. Вона займає обширну ділянку залісненого плато (270 x 400) справа від лісової дороги з Войнилова. Найбільший насип має діаметр 22 м і висоту 2 м, найменший – 7 м і 0,3 м. Окремі великі кургани порушені в центральній частині грабіжницькими розкопками у вигляді глибоких ям. Пам'ятку відкрила українсько-польська експедиція у 2006–2007 рр.

Літ.: [Махнік, Павлів, 2008, с. 67; Махнік 2012, с. 292; *Mente et rutro*, с. 240; Павлів, Петегирич, 2015, с. 340].

Середнє – поблизу цього населеного пункту виявлено групу з шести могил. Пам'ятку зафіксовано в урочищі «Ліс Раковець». Вона розміщена за 2,5 км на південний схід від моста через Сівку у цьому селі на невеликому залісненому плато. Група I розділена на два виразні скупчення – північне з двома насипами і південне з трьома могилами, між якими на відстані відповідно у 140 і 180 м знаходиться один найменший курган.

Літ.: [Махнік, Павлів, 2008, с. 67; Махнік 2012, с. 289; *Mente et rutro*, с. 240].

Сівка-Войнилівська I – ґрунтовий могильник бронзової доби із кам'яними виробами. Площа 100x100 м, західна окраїна. Пам'ятку виявлено у 1883 р. під час копання ровів. Декілька поховань зафіксував М. Вітановський.

Літ.: [Slownik, 1889, s. 634; Janusz, 1918, s. 154; Історія, 1971, с. 27; Державний реєстр, 2001, с. 79].

Слобідка – групи могил. Неподалік села відкрито дві групи могил, які нараховують дев'ять курганів. Група I, яка налічує чотири кургани розташована за 0,8 км на північний схід від сільської церкви, на вузькому залісненому пагорбі, який плавно понижується у південно-східному напрямку, справа від до-

роги Калуш-Войнилів. Три кургани цієї групи (діаметр від 10 до 16 м, висота від 0,5 до 1,5 м) розташовані компактно, а один віддалений від основної групи на 0,8 км східніше. У групі II, яку локалізовано на цьому ж пагорбі, але зліва від дороги Калуш-Войнилів, за 2 км на північний захід від церкви, виділяються три близько розташовані насипи діаметром 12–14 м та висотою 0,6 – 0,8 м. Дві досить знівельовані могили зафіксовано за 0,8 км східніше від них, ближче до дороги. Він займає доволі велику ділянку залісненого плато (225×360 м), справа від лісової дороги з Войнилова до неіснуючого тепер Селища. На могильнику насипи утворюють кілька скупчень. У центральному скупченні (кургани 1–5) добре зберігся курган 1, який має насип діаметром 22 м і висотою 1,6 м. Північне скупчення включає сім насипів (кургани 11–16, 23), діаметром від 5,5 до 11 м та висотою від 0,4 до 0,7 м. У південному скупченні (кургани 6–10, 18–21) зафіксовано найменший насип на могильнику, який займає крайнє південно-східне положення і має в діаметрі тільки 4,5 м та висоту 0,3 м (курган 21). Добре збереженим є насип кургану 10, який сягає у висоту до 1,5 м та має діаметр 16 м. За 180 м на північний захід від центрального скупчення могил окремо розташований найбільший курган 17 діаметром 22 м і висотою 2 м, по периметру якого викопані військові траншеї, а в центрі насипу вибрана яма. Поруч з ним розташований невеликий насип діаметром 10 м та висотою 0,5 м. Подібна картина розміщення менших курганів поруч з великими спостерігається ще у кількох випадках. Деякі великі кургани порушені в центральній частині грабіжницькими вкопами у вигляді глибоких ям.

Літ.: [Mente et rutro, s. 240; Махнік, 2012, с. 290, 292].

Томашівці I – курганный могильник культури шнурової кераміки (III–II тис. до н. е.) (верхньодністровська група II етап). Пам'ятку виявлено наприкінці XIX ст., знаходиться в урочищі Дубина, 1 км на південний захід від села, поблизу дороги Тома-

шівці-Копанки, складається із восьми курганів діаметром висотою 1–2 м. У насипі одного із курганів у 1965 р. під час прокладання дороги один із курганів був порушений, у насипі виявлено кам'яну просвердлену сокиру так званого фасетового типу. Курганна група має різну кількість могил: від восьми до чотирнадцяти. Археологічні розкопки могильника не були проведені. На підставі знайдених пам'яток, характерних для епохи бронзи та особливостей самого могильника, дослідники надійно датуюють томашівські кургани раннім періодом бронзової доби.

Літ.: [Свешніков, 1974, с. 43; Археологічні пам'ятки 1982, с. 8; КМК, арк. 1; Державний реєстр, 2001, с. 79; Вуянко, 2005, с. 65].

Цвітова II – курганный могильник невизначеної приналежності. Пам'ятку виявлено наприкінці XIX ст. Поховання розташоване в урочищі Татарські могили у лісі за 2 км на північний захід від села. Наукове обстеження здійснено археологом Богданом Томенчуком у 1985 р. У могильнику виявлено два кургани.

Літ.: [Державний реєстр, 2001, с. 79].

Цвітова V – розорані кургани. Приблизні розміри першого – діаметр 35 м, висота 0,8 м. Другий мав діаметр 28 м, а висоту 0,6 м і знаходився за 35–40 м. на захід від попереднього. Сліди цих двох поховань виявлено за 1,8 км на південний захід від сільської церкви. Пам'ятку зафіксувала у червні 2010 р. спільна українсько-польська експедиція археологів і палеоботаніків.

Літ.: [Махнік, Павлів, Каталог, 2013, с. 159].

Цвітова VI – розорані кургани. Пам'ятки розміщені за 375 м на північний захід від хутора Забугай. Один курган має діаметр по лінії північ-південь 10,5 м, схід-захід 15 м, висота

0,5 м. Другий курган розміщений 28 південніше. Його діаметр по лінії схід-захід 16 м, північ-південь 10 м, висота 0,4 м. Кургани відкриті українсько-польською експедицією у жовтні 2008 року.

Літ.: [Махнік, Павлів, Каталог, 2013, с. 159].

Палеонтологія

Бабин-Зарічний – бивень мамута. Пам'ятку виявлено на початку 60-х рр. XX ст. на території села. Це був великий бивень мамута, тварини льодовикового періоду 112–75 тис. років тому, яка мала висоту 3,5 м. Зайдений бивень розміром більше 4 м, вагою більше 200 кг.

Літ.: [Прунько, 1961, с. 4].

Войнилів – зуб мамута. Під час виконання земляних робіт у смт Войнилів виявлено кутний зуб мамута (або мамонта (лат. *mammuthus*) – рід вимерлих тварин з родини слонових). Пам'ятка належить до пізнього палеоліту (35–9 тис. р. до н. е.). Мисливцями на мамутів (вага 6–8 тон) були кроманьйонці, які дали початок сучасним європейцям. Знахідка потрапила до музейного зібрання в 90-рр. XX ст. і перебуває на тимчасовому зберіганні в експозиції Краєзнавчого музею Калушини.

Літ.: [КМК, Архів, арк. 2; Біологічний словник, 1886, с. 338–339].

Калуш – під час будівельних робіт на спорудженні міського фонтана на площі Героїв у Калуші на глибині 3,2 м виявлено рештки невідомої доісторичної тварини. 1 травня 2018 р. під час копання котловану на спорудженні міського фонтана професор Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу Олег Малярчук за допомогою працівників будівельників виявив фрагменти щелепи. Науковцями Інституту геології та геофізики Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу було проведено експертизу. За результатами палеонтологічного вивчення зубів і інших елементів невідомої тварини встановлено, що це можуть бути закам'янілі залишки (фосилії) давньої тварини, що належить до парнокопитних жуйних тварин – Artiodactyla. В олігоценчетвертинний період до цієї групи тварин, за ідентифікацією залишків, можна віднести оленів (cervidae). Зайдені рештки зберігаються в Краєзнавчому музеї Калушини.

Літ.: [Малярчук, 2019, с. 84–85, 86–88].

ДОДАТКИ

Додаток 1

Археологічні пам'ятки Калушини. Інвентарний опис знахідок.

№ п/ п	Інв. №	Пам'ятка	Знахідки	Кіль- кі- сть	Хроно- логія знахідок	При- мітка
1	79	Голинь ур. Границя	Уламок шліфуваль- ного каменю культури фракійсько- го гальштату	1	—	Експ. КМК
2	80	Голинь ур. Границя	Фрагмент вінця посудини, кераміка ліпна	1	—	Експ. КМК
3	81	Голинь ур. Границя	Уламок денця посудини, кераміка ліпна	1	—	Експ. КМК
4	82	Голинь ур. Границя	Фрагмент стілки посудини, кераміка, ліпна	5	—	Експ. КМК
5	2–17	Довжка І	Уламки ліпної кераміки	18	Доба середн. бронзи	МВАІV
6	18–21	Довжка І	Крем'яні відщепи	4	—	МВАІV

7	22–23	Довжка I	Уламки гончарної кераміки	2	Пізнє середньо-віччя	МВАIV
8	24	Довжка II	Уламок крем'яної пластини	1	–	МВАIV
9	25–28	Довжка II	Уламки ліпної кераміки	4	Доба пізн. бронзи	МВАIV
10	29	Довжка III	Крем'яний відщеп	1	–	МВАIV
11	30	Довжка III	Уламок гончарної кераміки	1	Раннє середньо-віччя	МВАIV
12	31–32	Довжка III	Уламки ліпної кераміки	2	Імов. неоліт	МВАIV
13	33	Довжка IV	Уламок ліпної кераміки	1	Імов. неоліт	МВАIV
14	34–43	Довжка IV	Крем'яні відщепи	2	–	МВАIV
15	44	Довжка IV	Уламок крем'яного скребла	1	–	МВАIV
16	45	Довжка IV	Уламок крем'яної пластини	1	–	МВАIV
17	46–48	Довжка V	Крем'яні пластини	3	–	МВАIV
18	49–71	Довжка V	Крем'яні відщепи	23	–	МВАIV
19	72–97	Довжка V	Уламки ліпної кераміки	26	Доба середн. бронзи (кома-рівська культура)	МВАIV

21	98–103	Довжка V	Шматки обмазки	6	–	МВАІV
22	104	Довжка V	Уламок гончарної миски	1	Пізнє середньо-віччя	МВАІV
23	105	Дубовиця I	Крем'яний відщеп	1	–	МВАІV
24	106	Дубовиця II	Крем'яна пластина	1	–	МВАІV
25	107	Дубовиця III	Крем'яний відщеп	1	–	МВАІV
26	108	Дубовиця III	Уламок гончарної кераміки	1	Пізнє середньо-віччя	МВАІV
27	109–119	Дубовиця III	Уламки ліпної кераміки	11	Римська доба	МВАІV
28	120	Діброва II	Уламок гончарної кераміки	1	Пізнє середньо-віччя	МВАІV
29	121	Діброва II	Крем'яний відщеп	1	–	МВАІV
30	122	Діброва III	Крем'яний відщеп	1	–	МВАІV
31	ПТЗ*	Зелений Яр	Кремні євий кинджал (наконечник списа)	1	Рання бронза	Експ. КМК
32	3208	Калуш	Крем'яна сокира	1	Неоліт	Музей археології м. Краків
33	95	Калуш (Височанка)	Уламок кам'яної сокири		Доба бронзи	Експ. КМК

34		Калуш (Височанка, пагорб Слави)	Уламки стінок (5 фраг- ментів) грубо- стіної кераміки		Доба середньої бронзи	Експ. КМК
35	299	Калуш (Височанка)	Крем'яна сокира		—	Експ. КМК
36	364.1	Калуш (Загір'я)	Кам'яна сокира	1	Доба бронзи	Експ. КМК
37	364.2	Калуш (Загір'я)	Клино- подібна сокира	1	—	Експ. КМК
38	364.3	Калуш (Загір'я)	Кам'яна проколка	1	—	Експ. КМК
39	364.4	Калуш	Уламок ножеподіб- ної пластини	1	—	Експоз. КМК
40	364.4	Калуш	Уламок ножеподіб- ної пластини	1	—	Експоз. КМК
41	158– 172	Лука I	Крем'яні відщепи	15	—	МВАIV
42	173– 182	Лука I	Крем'яні пластини	10	—	МВАIV
43	183	Лука I	Уламок крем'яної сокири	1	—	МВАIV
44	184	Лука I	Уламок крем'яного скребла	1	—	МВАIV
45	185–	Лука I	Уламки	7	Ранній	МВАIV

	191		ліпної кераміки		неоліт, рання бронза	
46	192	Лука I	Уламок шліфов. Каменя	1	—	МВАІV
47	616	Підгірки	Кам'яна сокира	1	—	МОРІФ
48	298	Пійло	Уламок крем'яного ножа	1	—	Експоз. КМК
49	193– 195	Середня (з 1969) I	Уламки ліпної кераміки	3	Неоліт, пізня бронза	МВАІV
50	196– 198	Середня I	Крем'яні пластини	3	—	МВАІV
51	199– 202	Середня I	Крем'яні відщепи	4	—	МВАІV
52	203	Середня II	Уламок ліпної кераміки	1	Пізня бронза	МВАІV
53	204	Середня II	Крем'яний відщеп	1	—	МВАІV
54	205	Середня II	Крем'яне знаряддя	1	—	МВАІV
55	206– 210	Сівка- Войнилів- ська. Слопи I	Уламки ліпної кераміки	5	Неоліт, рання бронза	МВАІV
56	211	Сівка- Войни- лівська. Слопи I	Крем'яний відщеп	1	—	МВАІV
57	212	Сівка- Войнилів- ська. Слопи I	Крем'яна зернотерка	1	—	МВАІV

58	213– 217	Сівка- Войнилів- ська. Слопи II	Уламки ліпної кераміки	5	Середня бронза	MBAIV
59	218	Сівка- Войнилів- ська. Слопи II	Крем'яний відщеп	1	–	MBAIV
60	219	Сівка- Войни- лівська. Слопи II	Крем'яний відбійник	1	–	MBAIV
61	300	Стефанівка	Крем'яна сокира	1	–	Експ. КМК
62	247– 252	Цвітова I	Уламки ліпної кераміки	6	Неоліт- рання бронза	MBAIV
63	253	Цвітова I	Уламок гончарної кераміки	1	Пізнє середньо віччя	MBAIV
64	254	Цвітова II	Крем'яний відбійник	1	–	MBAIV
65	255– 256	Цвітова II	Уламки ліпної кераміки	2	–	MBAIV
66	257– 261	Цвітова III	Уламки ліпної кераміки	5	Пізня бронза	MBAIV
67	262	Цвітова IV	Крем'яний відщеп	1	–	MBAIV
68	263	Цвітова IV	Уламок гончарної кераміки	1	Пізнє середньо віччя	MBAIV
69	607	Цвітова VIII	Крем'яний відщеп	1	–	MBAIV
70	608	Цвітова IX	Крем'яне скребло	1	Доба неоліту	MBAIV

71	609– 610	Цвітова I	Уламки ліпної кераміки	2	Доба раннього заліза	МВАІV
72	611– 612	Цвітова II	Уламки ліпної кераміки	2	Доба раннього заліза	МВАІV

*Предмети музейного значення, передані на тимчасове зберігання, позначено літерами (ПТЗ).

Джерело: Інвентарний опис знахідок з археологічних пам'яток над верхнім Дністром у районі західної частини Галицько-Букачівської улоговини // *Środowisko naturalne i człowiek nad Górnym Dniestrem – rejon Kotliny Halicko-Bukaczowskiej w pradziejach i wczesnym średniowieczu.* – Kraków. – 2014. – S. 160–164; Матеріали Відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ у Львові (далі МВАІV); Кращезнавчий музей Калушини (далі КМК), матеріали постійної експозиції; Музей-оселя родини Івана Франка в Підгірках, матеріали постійної експозиції.

Розташування археологічних пам'яток на Калущини

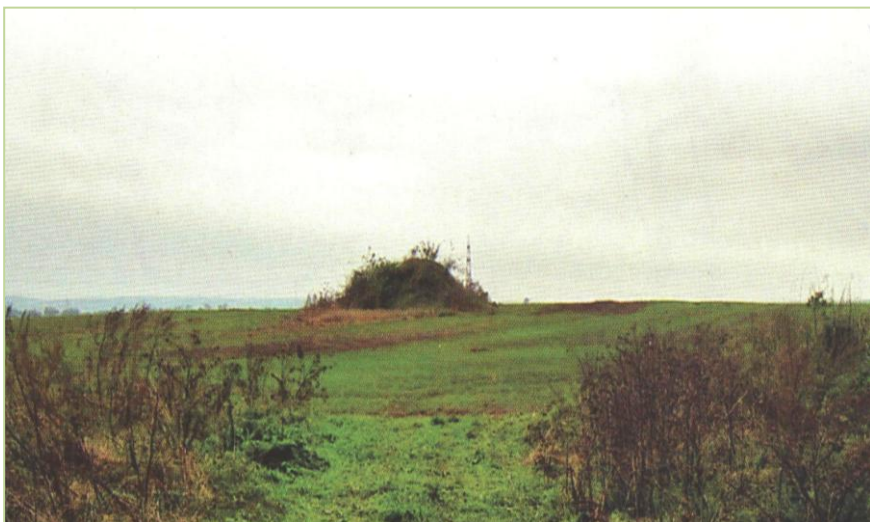
***Фото 1. Довжжа, ур. Могила. Вигляд пам'ятки з півночі.
Фото А. Гавінського.***

***Фото 2. Пам'ятка Діброва IV, великий курган в лісі.
Вигляд з півдня. Фото Д. Павліва.***

***Фото 3. Пам'ятка Дубовиця І. Розораний курганний насип.
Вид з південного сходу. Фото Д. Павліва.***

***Фото 4. Пам'ятка Лука І. Фрагмент насипу валу оборонного
табору XVII ст. Вид з півночі. Фото Я. Махніка.***

***Фото 5. Середнє 1, ур. Середнянська гора.
Вигляд пам'ятки з південного сходу.
Фото Я. Махніка.***

***Фото 6. Середнє, ур. Середнянська гора.
Загальний вигляд розкопу № 1 з об'єктами № 1, 2, 3.
Фото В. Пастеркевич.***

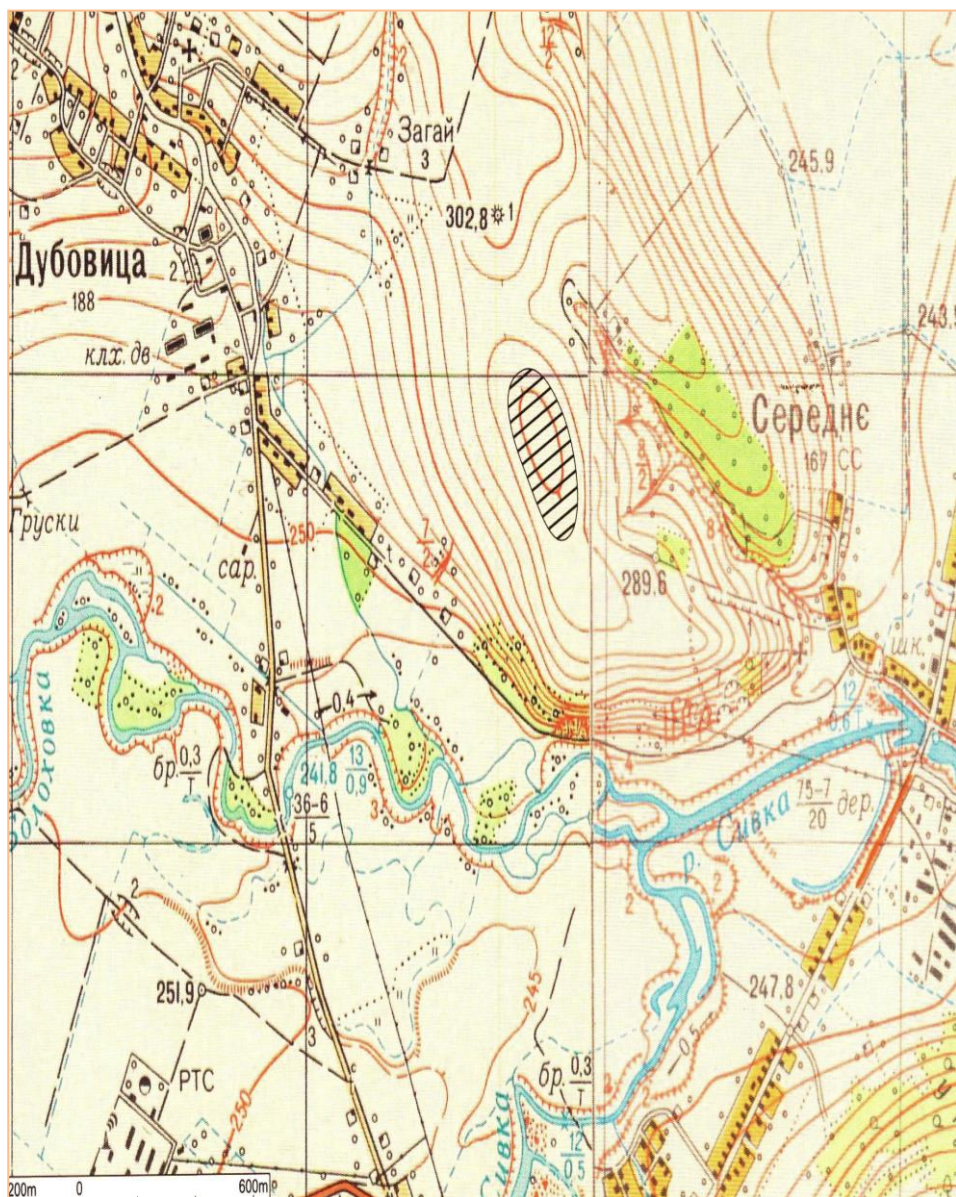
**Фото 7. Середнє 1, ур. Середнянська гора.
Об'єкт № 1 в процесі дослідження.
Фото В. Пастеркевич.**

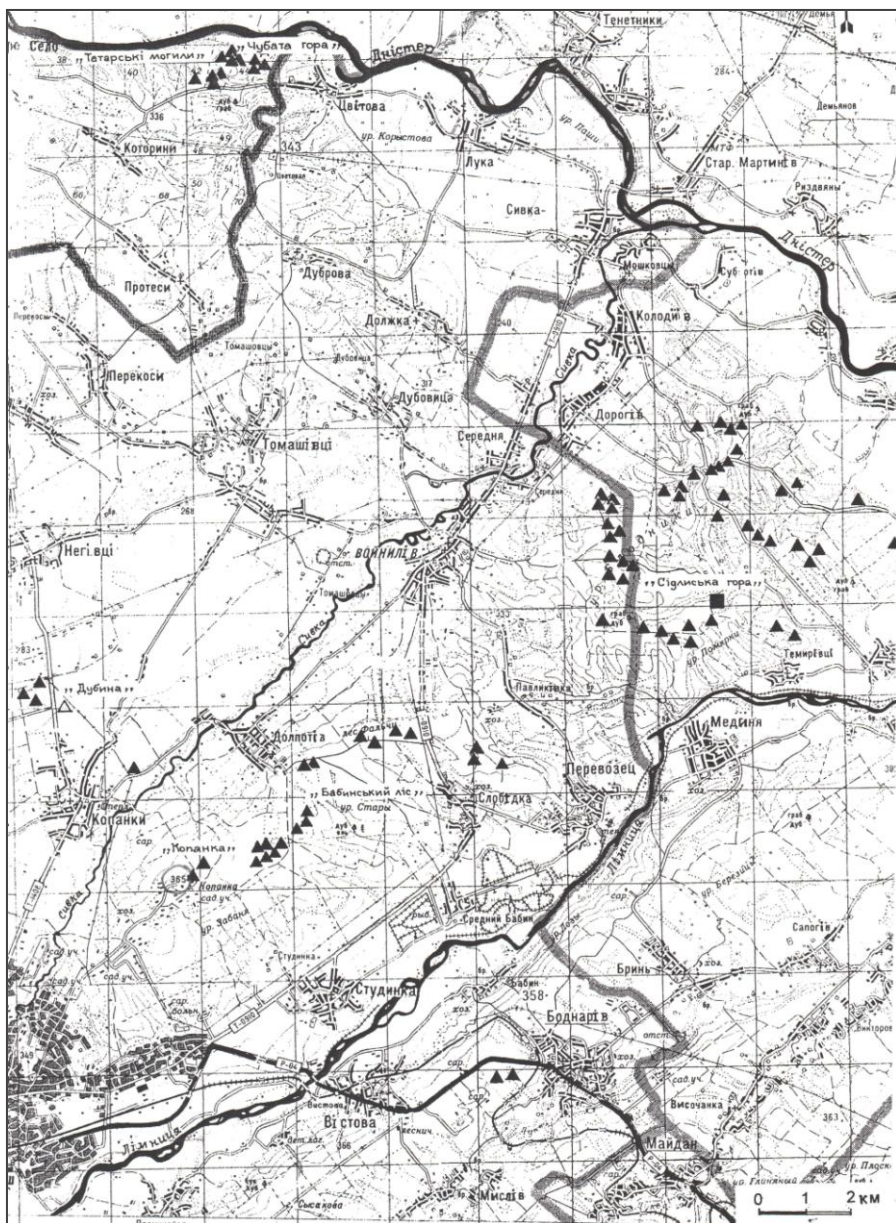
**Фото 8. Середнє 1, ур. Середнянська гора.
Траншея 5. Сліди від стовпів № 4-6.
Фото В. Пастеркевич.**

*Фото 9. Середнє 1, ур. Середнянська гора.
Вироби свідерської культури.
Фото В. Пастеркевич.*

**Фото 10. Середнє 1, Карта розташування ур. Середнянська гора.
Розташування пам'ятки.
Джерело: *Środowisko naturalne...*, s. 327.**

**Фото 11. Карта розташування курганних могильників на
Войнилівській височині.**

Джерело: Mente et rutro, s. 239.

Знаряддя праці

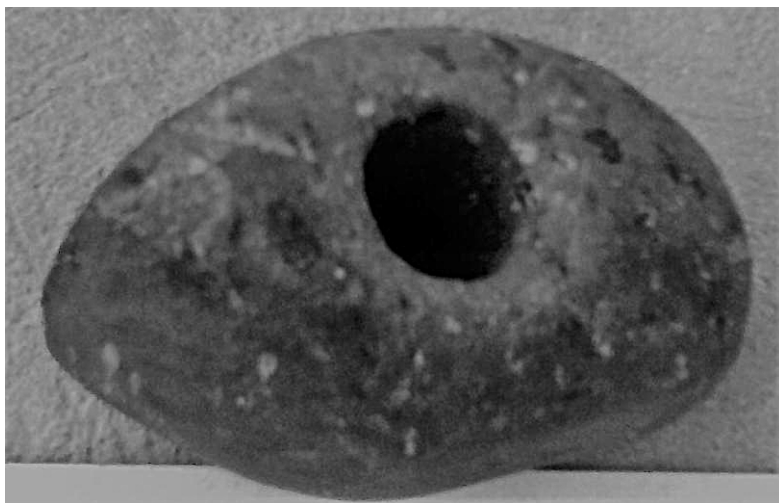
***Фото 12. Кам'яна сокира (бронзова доба). Калуш, ж-м Загір'я.
Джерело: КМК. – О. ф. – Ар. 364,1.***

***Фото 13. Уламок кам'яної сокири (бронзова доба). Калуш,
ж-м Височанка. Джерело: КМК. – О. ф. – Ар. 95.***

**Фото 14. Клиноподібна сокира (сланець), Калуш, ж-м Загір'я.
Джерело: КМК. – О. ф. – Ар. 364,2.**

**Фото 15. Кам'яна сокира. Калуш, ж-м Підгірки
Джерело: Музей-оселя родини Івана Франка, ж-м Підгірки
м. Калуша. – Інв. 616.**

Фото 16. Археологічні знахідки на г. Копанка ур. Височанка в Калуші. Крем'яна сокира. Джерело: КМК. – О. ф. – Ар. 299.

Фото 17. Крем'яна проколка. Калуш, ж-м Загір'я. Джерело: КМК. – О. ф. – Ар. 364,3.

**Фото 18–18-а. Кам'яна сокира. Околиця Калуша (1875 р.).
Музей археології у Кракові.
Джерело: МАК. Інв. 3208.**

Фото 19. Уламок крем'яного ножа. Калуський р-н, с. Пійло.
Джерело: КМК. – О. ф. – Ар. 298.

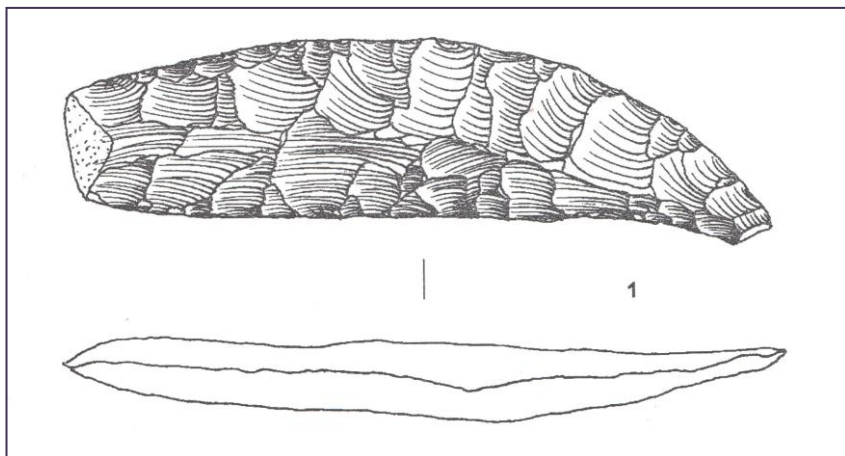
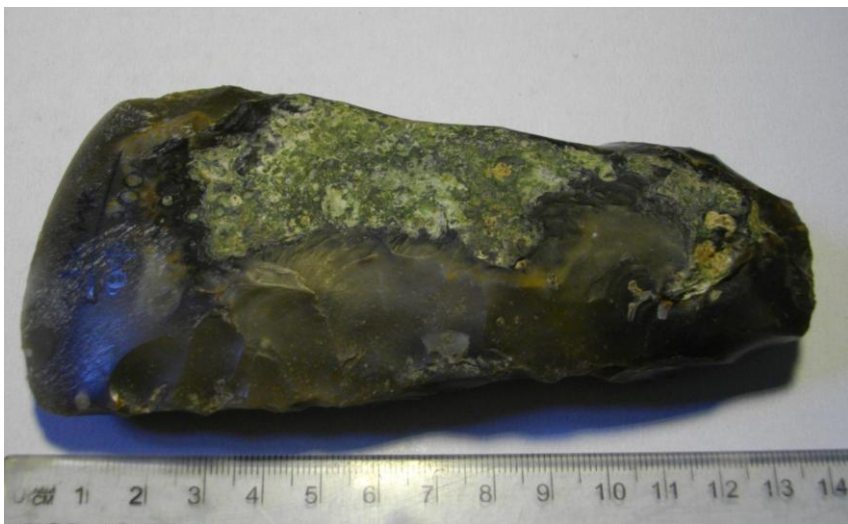

Рис. 1. Уламок крем'яного ножа. Калуський р-н, с. Пійло.
Джерело: КМК. – О. ф. – Ар. 298; Mente et rutro, с. 243.

**Фото 20. Кремнієвий кинджал с. Зелений Яр (Калущина)
Джерело: КМК. – Акт т. з. від 17. 09. 2018 р.**

**Фото 21. Крем'яна сокира, с. Стефанівка, Калущина.
Джерело: КМК. – О. ф. – Ар. 300.**

Фото 21-а. Уламок шліфувального каменю культури фракійського гальштату, ур. Границя, с. Голинь, Калущина.
Джерело: КМК. – О. ф. – Ар. 79, Ар. 79-а.

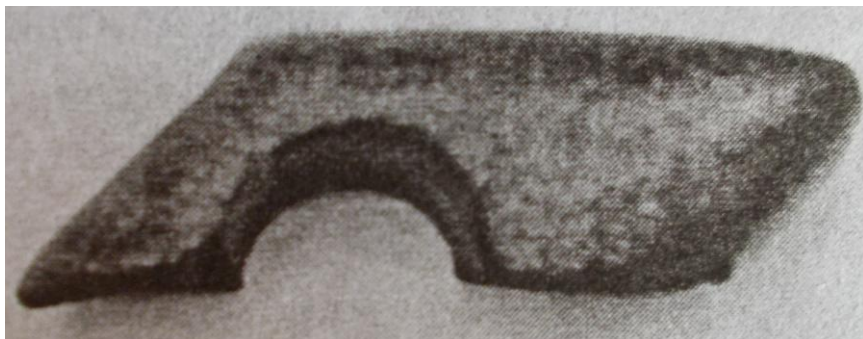

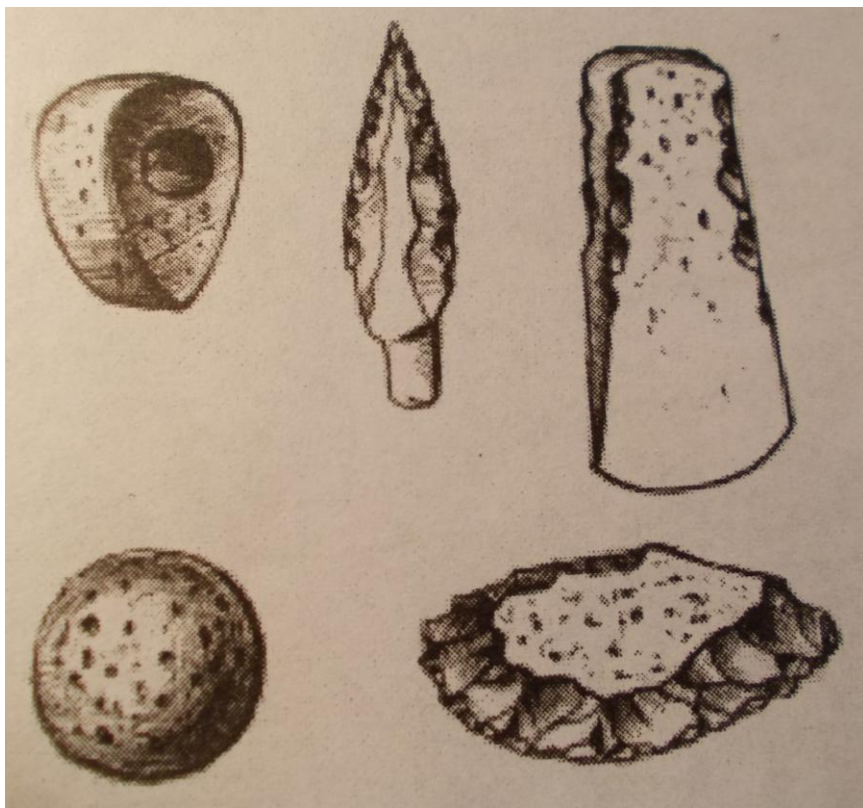
Фото 22. Уламок кам'яної просверленої сокири, с. Грабівка.
Джерело: Грабовецький В. В. Грабівка, с. 23.

Фото 23. Крем'яна сокира с. Грабівка.
Джерело: Грабовецький В. В. Грабівка, с. 22.

*Фото 24. Кам'яні розтрачі, неоліт, с. Грабівка, Калущина.
Джерело: Грабовецький В. В. Грабівка, с. 22.*

*Фото 25. Археологічні знахідки с. Кадобна, Калущина
Джерело: Батринюк М. Історія села Кадобна, с. 9.*

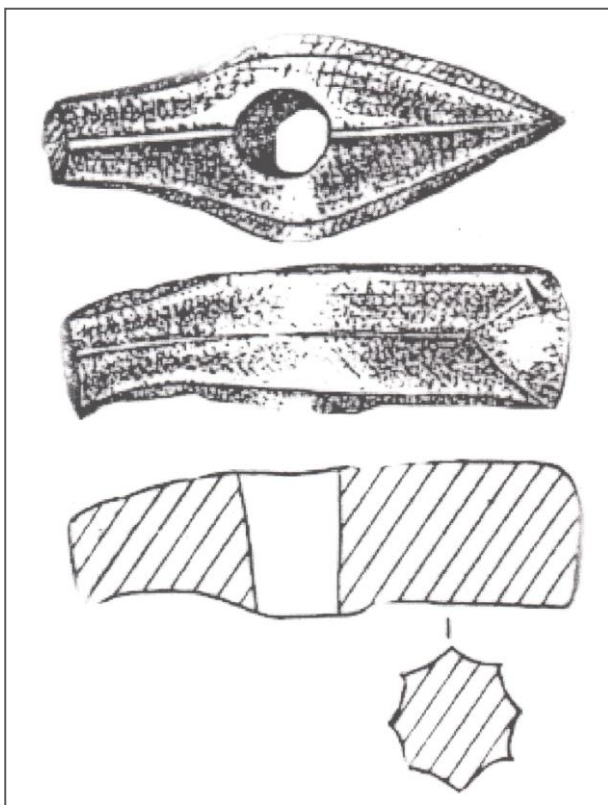

Рис. 2. Кам'яна просверлена сокира, подільська локальна група підкарпатської культури шнурової кераміки, с. Томашівці, Калущина. Джерело: Свєшніков І. К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині, с. 59.

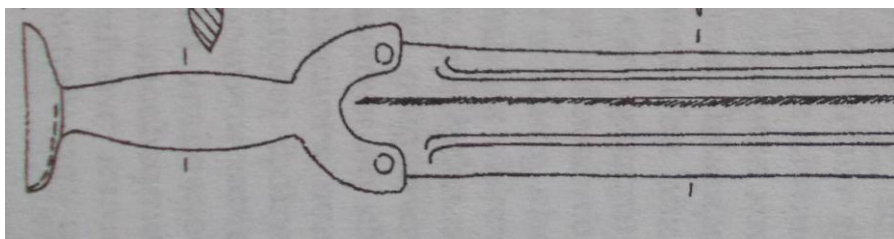

Рис. 3. Меч із с. Цвітова, Калущина. Джерело: Бандрівський М. С. Розкопки городища культури Тава-Голігради, с. 516.

Кераміка

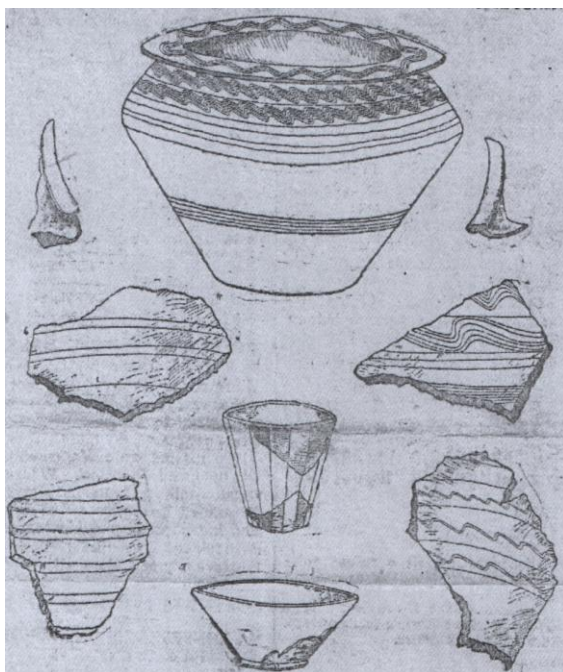
*Фото 1–2. Фрагмент віня посудини, кераміка ліпна
ур. Границя, с. Голинь, Калущина. Джерело: КМК. –
О. ф. – Ар. 80; Ар. 81.*

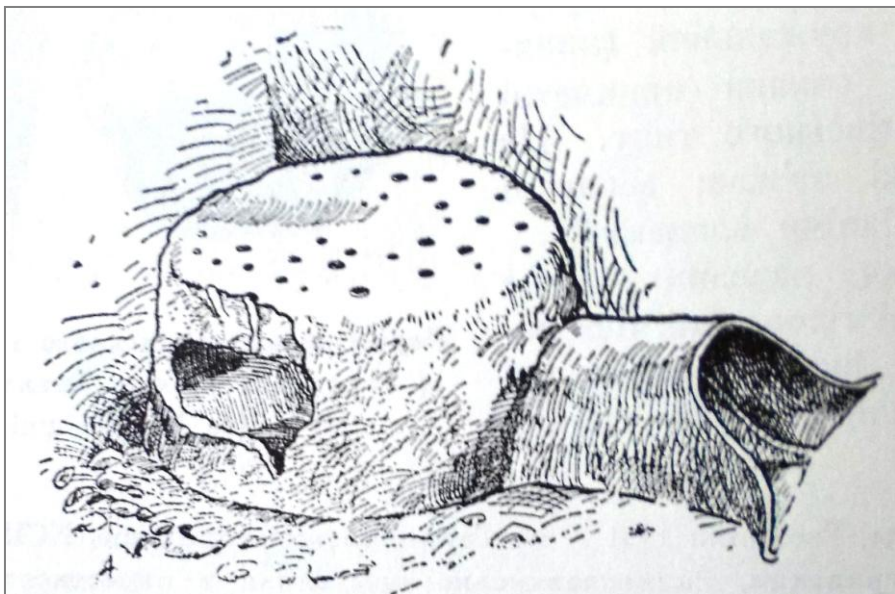
*Фото 3. Фрагменти стінок ліпного посуду, ур. Границя,
с. Голинь, Калущина. Джерело: КМК. – О. ф. – Ар. 82,1 – 82,5.*

**Фото 4. Фрагменти стінок ліпного посуду комарівської культури, ж-м Височанка, Калуша.
Джерело: КМК. – Акт п. з. від 16.04.2019 р.**

**Рис. 1. Археологічні знахідки в Голині 1924 р.
Джерело: Janusz B. Niezwykłe odkrycie archeologiczne
pod Kaluszem, s. 5.**

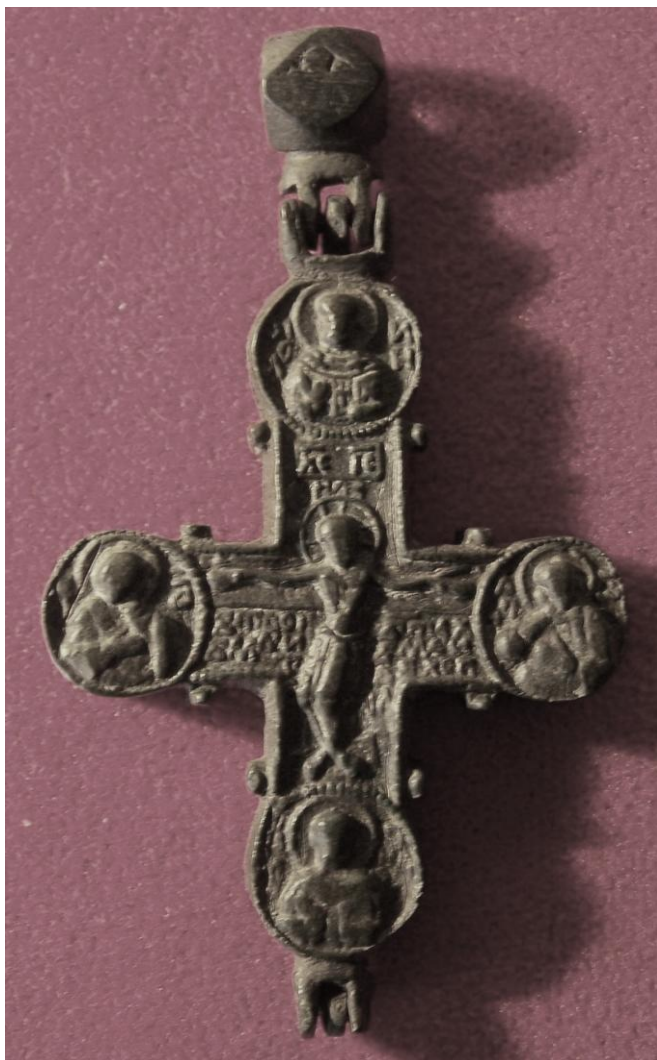

*Рис. 2. Гончарна піч у Голині, виявлена археологами у 1924 р.
Джерело: Janusz B. Predhistoryczna pracownia garncarska w Holyniu
pod Kaluszem, s. 6.*

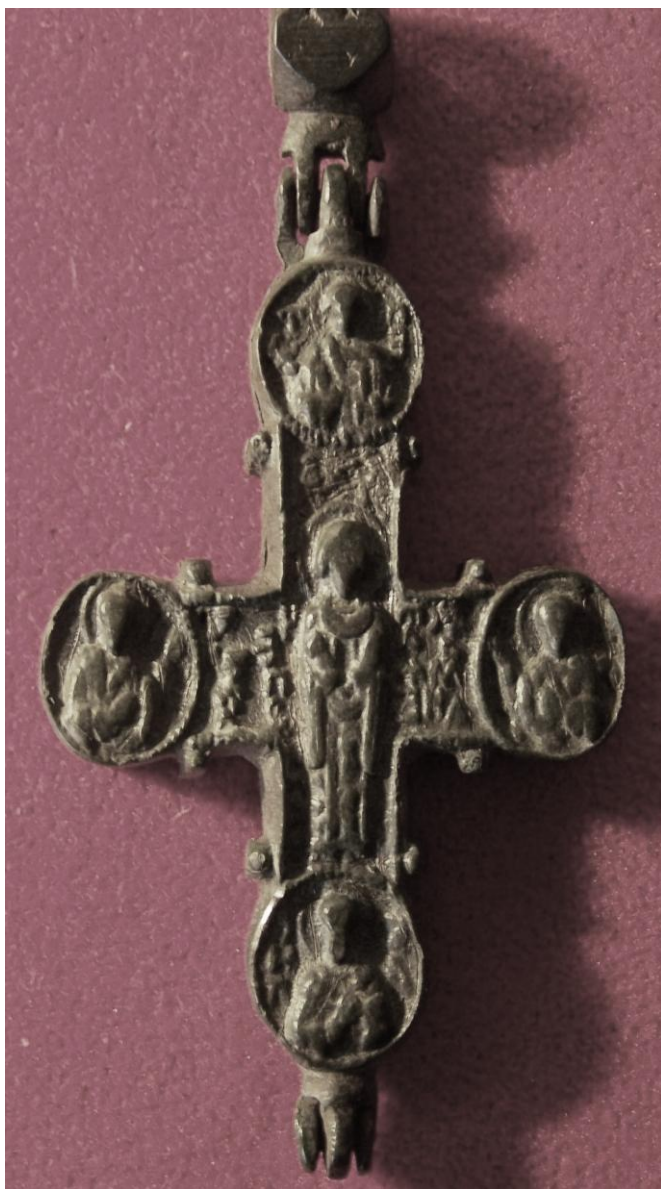

Фото 5. Печера в Томашівцях

Нові археологічні знахідки на Калущині

*Фото 1. Енколпiон (аверс), с. Лука, Калущина.
Джерело: Археологія Калущини.
Нові знахідки. Приватна фотоколекція, арк. 7.*

*Фото 1-а. Енколпiон (реверс), с. Лука, Калущина.
Джерело: Археологiя Калущини. Новi знахiдки.
Приватна фотоколекцiя, арк. 8.*

***Фото 2. Новиця – бронзове кільце (екв.обміну).
Джерело: Археологія Калущини. Нові знахідки.
Приватна фотоколекція, арк. 9.***

***Фото 3. Войнилів – римські монети.
Джерело: Археологія Калущини. Нові знахідки.
Приватна фотоколекція, арк.6.***

***Фото 4. Томашівці – наконечник списа.
Джерело: Археологія Калущини. Нові знахідки.
Приватна фотоколекція, арк. 2.***

***Фото 5. Кельт, с. Середня, Калущина.
Джерело: Археологія Калущини. Нові знахідки.
Приватна фото колекція, арк. 3.***

***Фото 6. Кельтські сокири (кельти), с. Лука, Калущина.
Джерело: Археологія Калущини. Нові знахідки.
Приватна фотоколекція, арк. 4.***

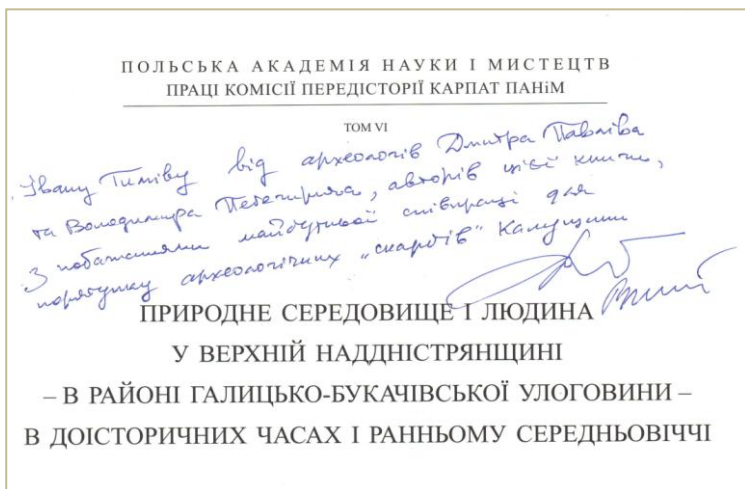
**Фото 7. Нуклеуси, ур. Середнянська гора,
с. Середня. Калущина, 2010 р.
Джерело: Археологічний музей Інституту українознавства
НАНУ ім. І. Крип'якевича, фонди, № 45.**

**Фото 8. Кераміка, ур. Могила, с. Довжска, Калущина.
Джерело: Археологічний музей Інституту українознавства
НАНУ ім. І. Крип'якевича, фонди.**

**Фото 9. Археологічний музей Інституту українознавства
НАНУ ім. І. Крип'якевича, фонди.**

**Фото 10. Автограф львівських археологів на книжковому
виданні, у якому узагальнено результати археологічних
досліджень на Калущині.**

Фото 11. Кераміка задимлена. Калуш, котлован біля кінотеатру «Відродження», 2017 р., колекція знахідок краєзнавця Василя Фіцака, передана до фондів КМК.

Фото 12. Кераміка задимлена. Калуш, ратуша, 2017 р., колекція знахідок краєзнавця Василя Фіцака, передана до фондів КМК.

Фото 13. Кераміка задимлена. Калуш, вул. Підвальна, 2017 р., колекція знахідок краєзнавця Василя Фіцака, передана до фондів КМК.

Фото 14. Кераміка задимлена. Калуш, район Калійного комбінату, берег р. Сівки, 2017 р., колекція знахідок краєзнавця Василя Фіцака, передана до фондів КМК.

Фото 15. Уламок вінця кераміки задимленої. Калуш, ратуша, 2017 р., колекція знахідок краєзнавця Василя Фіцака, передана до фондів КМК.

Фото 16. Фрагмент вінця сірої задимленої кераміки. Калуш, ратуша, 2017 р., колекція знахідок краєзнавця Василя Фіцака, передана до фондів КМК.

Фото 17. Фрагмент сірої задимленої кераміки, Калуш, ратуша, 2017 р., колекція знахідок краєзнавця Василя Фіцака, передана до фондів КМК.

Фото 18. Фрагмент люльки-носогрійки XVII–XVIIIст. Калуш, ратуша, 2017 р., колекція знахідок краєзнавця Василя Фіцака, передана до фондів КМК.

Фото 19. Археологічна експедиція в Калуші 20–24 липня 2015 р.

Фото 20. Археологічні пам'ятки, виявлені під час роботи експедиції в Калуші 20–24 липня 2015 р.

**Фото 21. Фрагмент фундаментів середньовічного житла.
Джерело: Романець В. Звіт археологічної експедиції
(липень 2015 р.), арк. 7.**

Фото 22. Олег Малярчук, к. і. н. під час проведення наукової археологічної експертизи.

Джерело: Романець В. Звіт археологічної експедиції (липень 2015 р.), арк. 8.

**Фото 23. Фрагмент розкопу середньовічної дерев'яної кліті-
обв'язки фундаменту.**

**Джерело: Романець В. Звіт археологічної експедиції
(липень 2015 р.), арк. 9.**

**Фото 24. Фіксування метричних параметрів об'єкту дослідження.
Джерело: Романець В. Звіт археологічної експедиції
(липень 2015 р.), арк. 12.**

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Краєзначий музей Калушини (далі КМК). – Ф. Архів. – Спр. 1. – 46 арк.

Приватний архів Івана Тиміва. – П.1: Матеріали з археології Калушини. – 41арк.

Приватний архів Ігоря Кочкіна // Звіт археологічної експедиції 1983 р. Машинопис. – С. 12.

Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи та раннього заліза / відп. ред.: О. П. Черниш. – Київ: Наукова думка, 1982. – 194 с.

Артюх В. С., Мацкевой Л. Г. Нові матеріали до археологічної карти Поділля / Вадим Артюх // Тези доповідній IX обласної конференції, Вінниця, 1980. – С. 15–16.

Бандрівський М. С. Розкопки городища культури Гава-Голігради біля с. Розгірче та розвідкові дослідження на Львівщині / Микола Бандрівський // Записки Наукового Товариства імені Шевченка: Т. 224. – Львів, 2002. – С. 506–519.

Батринюк М. Історія села Кадобна з найдавніших часів до кінця XX століття в контексті історії Прикарпаття / Михайло Батринюк. – Брошнів, 2002. – 88 с.

Біологічний словник / За ред. К. М. Ситника. – Київ: Головна редакція УРЕ, 1986. – 680 с.

Брайчевський М. Ю. Час обігу римських монет в антському суспільстві / Михайло Брайчевський // Археологія. – Т. VI. – Київ. – 1952. – С. 54–79.

Брайчевський М. Ю. Римська монета на території України / Михайло Брайчевський. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1959. – 244 с.

Булик Н. М. Пам'яткоохоронні традиції кінця XIX – першої половини XX ст. у археологічному середовищі Галичини / Наталія Булик // Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка – Випуск 9. – Київ-Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПН, 2016. – С. 42–49.

Вакуленко Л. В. Пам'ятки Підгір'я Українських Карпат першої половини I тисячоліття н. е. / Ліана Вакуленко; відп. ред.: В. Д. Баран. – Київ: Наукова думка, 1977. – 142 с.

Вакуленко Л. В. Населення Східних Карпат в пізньоримський час / Ліана Вакуленко // Етногенез та етнічна історія населення Украї-

нських Карпат: [у 4 т.] / гол. ред. Степан Павлюк – Львів, 1999. – Т. 1: Археологія та антропологія. – С. 227–262.

Вакуленко Л. В. Карпатських курганів культура / Ліана Вакуленко // Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редколегія: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2007. – 528 с.

Вакуленко Л. В. Українські Карпати в пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси) / Ліана Вакуленко // – Київ: Інститут археології НАН України, 2010. – 304 с.

Відкопаний скарб // Свобода (Нью-Джерсі). – 1912. – жовт. / Передрук Дзвон Підгір'я. – 2018. – 18 берез. – № 12. – С. 11.

Вуянко М. В. Печера у Томашівцях: сучасний стан та перспективи дослідження / Марія Вуянко // Екологічні проблеми Прикарпаття: матеріали науково-теоретичної конференції, м. Івано-Франківськ, 19 грудня 2005 р.). – Івано-Франківськ, 2005. – С. 62–67.

Гавінський А. М. Пастеркевіч В., Принада І. Розкопки багато шарового поселення Середнє на Івано-Франківщині / Андрій Гавінський // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Інформаційний бюлетень. – Львів. – 2011. – С. 58–60.

Гавінський А. М. Пастеркевіч В., Принада І. Розкопки багато шарового поселення Середнє на Івано-Франківщині / Андрій Гавінський // Інформаційний бюлетень. Львів. – 2010. – С. 58–60.

Гавінський А. М. Багатошарове поселення Середнє на Івано-Франківщині / Андрій Гавінський // Археологічні дослідження в Україні. – 2010. – Київ-Полтава, 2011. – С. 71–72.

Грабовецький В. В. Грабівка. Літопис оселі над Луквою / Володимир Грабовецький. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. – 256 с.

Державний реєстр пам'яток археології Івано-Франківської області взятих на облік під охорону рішенням облвиконкому № 9 від 24 січня 1989 року / Упоряд. М. І. Паньків, Б. П. Томенчук, В. Ф. Любінець, М. В. Вуянко // Вісник Івано-Франківської обласної ради та Івано-Франківської обласної державної адміністрації. – III квартал. – Івано-Франківськ, 2001. – 179 с.

Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область. – Київ: Головна редакція УРЕ АН УРСР. – 1971. – 640 с.

Калуські краєзнавці знайшли монету XVI–XVII ст. та накопичник списа // Вікна. – 17 трав. – № 20. – С. 10.

Кашишин Й. К. Слово про рідний Войнилів / Йосип Кашишин. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 136 с.

Коваль І. М., Миронюк І. Ф. Сучасна археологія давнього Галича і Галицької землі // Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2015. – 320 с.

Кочкин И. Т. Работы в Прикарпатье / Игорь Кочкин // Археологические открытия 1983 г. – Москва: Наука, 1985. – С. 297–298.

Кропоткин В. В. Клады римских монет на территории СССР / Всеволод Кропоткин // Свод археологических источников. – Вып. 44. – Москва: Издательство Академии наук СССР. – 1961. – 120 с.

Кропоткин В. В. Клад римских монет в Восточной Европе / Всеволод Кропоткин // Вестник древней истории. – 1951. – № 4 (38). – С. 243–281.

Малярчук О. М. Калуська доісторична тварина – 0,7–25 мільйонів років // З історії музейництва на Калушині / Олег Малярчук // Історія музейництва на Калушині: локальний вимір / Матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю заснування Краєзнавчого музею Калушини (Калуш, 28 грудня 2017 р.) / Наук. ред.: Іван Тимів, О. Малярчук. Видання друге, виправлене й доповнене. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – С. 84–88.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. Пошуки давніх пам'яток у межиріччі Лімниці та Свічі / Ян Махнік та ін. // Інформаційний бюлетень. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук. – Львів, 2010. – С. 63–66.

Махнік Я., Павлів Д. Ю., Петегирич В. М. Кургани на Войнилівській височині у міжріччі Сивки та Лімниці / Ян Махнік та ін. // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2012. – Вип. 16. – С. 283–306.

Махнік Я., Павлів Д., Петегирич В. Каталог археологічних пам'яток з околиць досліджених торфовищ поблизу сіл Лука і Цвітова Калуського району у верхній Наддністрянщині / Ян Махнік та ін. // Natural Environment and Man on the upper Dnister-Region of the Halyč-Bukačivci Basin – in Prehistory and early mediaeval Period. Prace Komisji prehistorii Karpat PAU. – Т. VI. – Kraków. – 2013. – С. 98–106, 114–168.

Мезенцева Г. Г. Дослідники археології України. Енциклопедичний словник-довідник Галина Мезенцева. – Чернігів, 1997. – 206 с.

Павлів Д., Петегирич В. Лука (Войнилівська) і кургани Войнилівської височини: штрих з життя та наукової діяльності професора Яна Махніка / Дмитро Павлів та ін. // Mente et rutro. Studia archaeologica Johanni Machnik viro doctissimo octogesimo vitae anno ab amicis, collegis et discipulis oblata. Myślą i łopatą. Studia archeologiczne dedykowane wybitnemu uczonemu Janowi Machnikowi w osiemdziesiąt rocznicę

urodzin przez przyjaciół, kolegów i uczniów / ed. Sylwester Czopek et Sławomir Kadrow. – Ressoaviae: Institutum Archaeologicum Univrsitatis Ressoviensis, 2010 – 483 p.

Павлів Д. Ю. Нові знахідки зброї ранньогальштатського часу на Прикарпатті / Дмитро Павлів // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Випуск 15. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. – С. 385–391.

Павлів Д., Петегирич Д., Махнік Я. Українсько-польська археологічна експедиція накові здобутки та перспективи / Дмитро Павлів та ін. // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Випуск 19. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. – С. 323–347.

Палійчук Н. Римська монета на землях Прикарпаття / Наталія Палійчук // Наукові записки. Івано-Франківський краєзнавчий музей. – Випуск 7–8. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 26–31.

Пастернак Я. І. Нововідкриті римські пам'ятки з Галичини і Волині / Ярослав Пастернак // Записки Наукового Товариства імені Шевченка: Т. CLI (151). Праці історично-філософичної секції / під ред. Івана Крип'якевича. – Львів, 1931. – С. 1–17.

Пастернак Я. І. Перша бронзова доба в Галичині в світлі нових розкопок / Ярослав Пастернак // Записки Наукового Товариства імені Шевченка: Т. CLII (152). Праці історично-філософичної секції / під ред. Івана Крип'якевича. – Львів, 1933. – С. 1–49.

Пастернак Я. І. Коротка археологія західноукраїнських земель / Ярослав Пастернак. – Львів, 1932. – С. 95 .

Пастернак Я. І. Нові археологічні набуток Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1933–1936 р. / Ярослав Пастернак // Записки Наукового Товариства імені Шевченка: Т. CLIV: Праці історично-філософичної секції / під ред. Івана Крип'якевича. – Львів, 1937. – С. 241–268.

Пастернак Я. І. Археологія України / Ярослав Пастернак. – Торонто, 1961. – 789 с.

Прунько Д. Цікаві знахідки / Дмитро Прунько // Червона зірка. – 1961. – 23 верес. – № 114. – С. 4.

Ратич О. О. Древньоруські пам'ятки на території західних областей УРСР / Олексій Ратич. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 96 с.

Томенчук Б. П. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень 1976–2006 рр. / Богдан Томенчук. – Івано-Франківськ, 2008. – 696 с.

Свешніков І. К. Підсумки дослідження культур бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля / Ігор Свешніков. – Львів: Львівський державний історичний музей. – 1958. – 29 с.

Свешніков І. К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери / Ігор Свешніков. – Київ: Наукова думка, 1974. – 208 с.

Ситник О., Махнік Я. Гавінський А, Пастеркевич В. Дослідження поселень первісних пастухів IV–III тисячоліття до нашої ери / Олександр Ситник // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України в 2009 р. Інформаційний бюлетень / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2010. – 200 с.

Смішко М. Ю. Доба полів поховань в західних областях УРСР / Маркіян Смішко // Археологія. – Т. 2. – Київ, 1948. – С. 98–129.

Смішко М. Ю. Ранньослов'янська культура Карпатського Підгір'я / Маркіян Смішко // Наукові записки Інституту суспільних наук АН УРСР. – Т. 1. Київ: вид-во АН УРСР. – 1953. – С. 131–151.

Смішко М. Ю. Карпатські кургани першої половини I тисячоліття нашої ери / Маркіян Смішко. – Київ: Видавництво АН УРСР, 1960. – 186 с.

Смішко, М. Ю. Племена культури карпатських курганів / Маркіян Смішко // Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. – Київ, 1976. – С. 48–63.

Тебешевська О. С. Піснею доля мережена. Сторінки історії села Голина / Оксана Тебешевська. Кн. 1. – Івано-Франківськ, 2017. – 374 с.

Тимів І. М. Археологічні та архітектурні пам'ятки Калушини / Іван Тимів // Краєзнавець Прикарпаття. – 2003. – № 2. – С. 19–22.

Тимів І. М. Археологічна експедиція в Калуші / Іван Тимів // Західний Вісник. Громадсько-політичний тижневик Калушини. – 2015. – 24 лип. (№ 30). – С. 5.

Тимів І. М. Скарб римських монет біля села Дубовиця на Калушині / Іван Тимів // Західний Вісник. – 2016. – 9 вер. – № 36. – С. 5.

Тимів І. М. Пам'ятка стародавнього зброярства із села Цвітова на Калушині / Іван Тимів // Західний Вісник. Громадсько-політичний тижневик Калушини. – 2016. – 23 верес. – (№ 38). – С. 5.

Цигилик В. М., Касюхнич В. Гончарна і залізобобна справа на Прикарпатті на початку та в кінці I тисячоліття нашої ери / Воло-

димир Цигилик, Володимир Касюхнич // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2004. – Вип. 7. – С. 39–54.

Шелехань О. В. Бойові сокири скіфського типу з Північного Причорномор'я / Олександр Шелехань // Археологія. – 2012. – № 2. – С. 3–13.

Antoniewicz W. Miecze bronzowe znalezione w Galicji / Włodzimierz Antoniewicz // Przegląd archeologiczny. – 1919. T. I. – Z. 1–2. – S. 28–42.

Muzeum Archeologiczny w Krakowie. – MAK/3208.

Gawinskyj A. Pasterkiewicz W. Wyniki archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na wielokulturowych stanowiskach w Protesach, rej. Żydaczów oraz w Dowżce i w Serednem, rej. Kałusz / Andrij Gawinskyj // Środowisko naturalne i człowiek nad Górnym Dniestrem – rejon Kotliny Halicko-Bukaczowskiej w pradziejach i wczesnym średniowieczu. – Kraków. – 2014. – S. 313–346.

Czołowski A. Jak giną nasze zabytki? / Aleksander Czołowski // Protokoły obrad Zjazdu c.k. Konserwatorów i Korespondentów w Przemyślu. – Lwów, 1904. – S. 146–152.

Czopek S. Machnik J., Pawliw D, Petehyrycz W. Archeologiczna prospekcja terenowa Archeologiczna prospekcja terenowa w rejonie t. zw. Bramy Bukaczowskiej nad górnym Dniestrem / Sylwester Czopek // Rocznik PAU. Rok 2012/ 2013. – Kraków, 2013. – S. 289–294.

Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej / Bogdan Janusz. – Lwów, 1918. – 310 s.

Janusz B. Kultura przedhistoryczna Podola galicyjskiego / Bogdan Janusz. – Lwów: Nakładem wydawnictwa polskiego, 1919. – S. 1–34.

Janusz B. Niezwykłe odkrycie archeologiczne pod Kałuszem / Bogdan Janusz // Gazeta Poranna 1924. – 21 sierpn. – № 7161. – S. 5

Janusz B. Predhistoryczna pracownia garncarska w Holyniu pod Kałuszem / Bogdan Janusz. – Lwów, 1924. – 15 s.

Kronika czynności Koła c. k. Konserwatorów i Korespondentów Galicji Wschodniej // Teka Konserwatorska: rocznik Koła c. k. Konserwatorów Starożytnych Pomników Galicji Wschodniej. – Lwów: nakł. Koła c. k. Konserwatorów. Z drukarni W. A. Szykowskiego, 1892. – S.148–163.

Machnik J., Pawliw D, Pasterkiewicz W., Petehyrycz W. Archeologiczna prospekcja terenowa nad górnym Dniestrem w północno-wschodniej części międzyrzecza Siwki i Świcy / Jan Machnik // Rocznik PAU. Rok 2007/2008. – Kraków, 2008. – S. 330–335.

Machnik J., Pasterkiewicz W., Pawliw D., Petehyrycz W., Prynda I. Kolejne etapy badań polsko-ukraińskiej ekspedycji archeologicznej w dorzeczu górnego Dniestru / Jan Machnik // *Rocznik Polskiej akademii umiejętności*. Rok 2008–2009. – Kraków. – 2009. – S. 287–294.

Machnik J., Pasterkiewicz W., Pelisiak A., Sytnyk. Kontynuacja interdyscyplinarnych badań terenowych polsko-ukraińskiej ekspedycji archeologicznej w dorzeczu górnego Dniestru / Jan Machnik // *Rocznik Polskiej akademii umiejętności*. Rok 2009–2010. – Kraków. – 2010. – S. 317–322.

Majewski K. Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich / Kazimierz Majewski // *Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*. Seria A. – № 13. – Wrocław, 1949. – 216 s.

Mente et rutro. *Studia archaeologica Johanni Machnik viro doctissimo octogesimo vitae anno ab amicis, collegis et discipulis oblata*. Myślą i łopatą. *Studia archeologiczne dedykowane wybitnemu uczonemu Janowi Machnikowi w osiemdziesiątą rocznicę urodzin przez przyjaciół, kolegów i uczniów* / ed. Sylwester Czopek et Sławomir Kadrow. – Ressorviae: Institutum Archaeologicum Univrsitatis Ressorviensis, 2010 – 483 p.

Ossowski G. Sprawozdanie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1889 / Gotfryd Ossowski // *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej* (ZWAK). – T. XIV / Red. Izidor Koptrnicki. – Kraków: Komisja Antropologiczna Polskiej Akademii Umiejętności, 1890. – S. 17–68.

Pasternak J. *Ruské Karpaty v archeologii* / Jaroslav Pasternak Praha: Nákl. Filosofické fakulty University Karlovy in v Praze, 1928. – 212 s.

Pasternak J. *Moje badania terenowe w 1936 r.* / Jaroslav Pasternak // *ZOW*. – 1937. – T. XII. – S. 109.

Płoszczańskij B. W sprawie opysanja halickej Rusy / Benedykt Płoszczańskij // *Słowo*. Lwów, 1864, nr. 73.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. VII: [Netrebka-Perepiat]. – Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego; Druk. «Wiek», 1886. – 960 s.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. 10: [Rukszenice-ochaczew] / Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. – Warszawa: Druk. «Wiek», 1889. – 960 s.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – T. 11: [Sochaczew - Szlubowska Wola] / Red.: Chlebowski

Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. – Warszawa: Druk. «Wiek», 1890. – 960 s.

Sulimirski T. Cordet ware and Globular Amphorae North-East of the Carpathians. – London. – 1968. – 227 p.

Szaraniewicz I. Otczet iz archeologiczno-bibliograficznej wystawki w Stauropigijskom Instytucie / Izydor Szaraniewicz. – Lwów, 1889 – Nr. 9. – S. 18.

Vakulenko L. Eastern Carpathians in the Late Roman Period / Liana Vakulenko // Acta Archaeologica Carpathica. – Craców, 2007–2008. – Vol. XLVII–XLVIII.

Резюме

Пропоноване видання «Археологічні пам'ятки Калущини» є першим систематизованим зводом праісторичних знахідок, виявлених на території Калущини. Автор книги, історик Іван Тимів, уклав відомості про археологічні пам'ятки Калущини у формі довідника. До нього увійшли пам'ятки археології, які виявлено в другій половині XIX – на початку XXI ст. Книга містить відомості про поселення та оборонні укріплення, кераміку, сакральні пам'ятки, скарби монет, предмети озброєння знаряддя праці, прадавні поховання – кургани, матеріали палеонтології.

Вивчення археологічних пам'яток Калущини засвідчує, що в часовому вимірі воно триває вже не одне століття. Пошуки та обстеження різночасових пам'яток не мали систематичного характеру, були нерегулярними. Проте вони дали змогу визначити період заселення краю та діяльність людини від доби пізнього палеоліту (40–10 тис. р. тому) до ранньомодерного часу й далі. Першопоселенці Калуського Підгір'я займали нижчі і вищі тераси Лімниці та її приток Бережниці, Сівки, Чечви та ін. Вибір ними місць поселення був зумовлений господарською діяльністю.

Основними джерелами наукової інформації для довідника послужили давніші публікації вітчизняних і зарубіжних авторів, архівні документи, у тому числі звіти археологічних експедицій та обліковані результати поверхневих обстежень та розвідкових робіт учасників українсько-польської експедиції 2006–2013 рр., фотографії досліджуваних археологічних об'єктів з альбомів Яна Махніка, Дмитра Павліва, Андрія Гавінського, В. Пастиркевич, повідомлення краєзнавців та шанувальників старожитностей Калущини.

До книги залучено також відомості про речові матеріали зі збіри археологічних пам'яток Краєзначого музею Калущини

(17 артефактів), знахідки, виявлені під час шурфування та обстеження будівельного майданчика у Калуші на вулиці Грушевського, 9, здійсненого з ініціативи проф. Олега Малярчука 20–22 липня 2015 р. Книгу доповнено результатами археологічних розкопок та поверхневих обстежень, проведених археологами Львова, Івано-Франківська та дослідниками з Республіки Польща.

В основі видання – абетковий принцип укладання матеріалу за назвами населених пунктів, поблизу яких виявлено знахідки. Текстовий матеріал книги доповнено картами місцевостей з позначеними на них пам'ятками, фотографіями та рисунками знахідок, бібліографією.

Іван Тимів, Мар'яна Думенко

Summary

The proposed edition of the Archeological Monuments of the Kalush District is the first systematic collection of prehistoric finds that have been found in the territory of the Kalush District. The author of the book, a historian Ivan Tymiv, has compiled the information about the archeological sites of the Kalush District in the form of a guide. It includes archeology monuments discovered in the second half of the nineteenth till the early twenty-first centuries. The book contains the information about settlements and defense fortifications, ceramics, sacral monuments, treasures of coins, artillery weapons, ancient burial mounds – tumuluses, paleontology materials.

The study of the archeological monuments of the Kalush District shows that it has been going on for several centuries in a temporary dimension. Searches and surveys of multiple sites were not systematic, but irregular. However, they made it possible to determine the period of settlement of the district and human activity from the Late Paleolithic period (40–10 thousand years ago) to early modern times and beyond. The first settlers of the Kalush Sub-region occupied the lower and higher terraces of the Limnitsa River and its tributaries of Berezhnitsa, Sivka, Chechva and others. Their choice of settlements was conditioned by economic employment.

The main sources of the scientific information for the guide were the earlier publications of domestic and foreign authors, archival documents, including reports of archaeological expeditions and the results of surface surveys and exploration works of participants of the Ukrainian-Polish expedition during 2006–2013 years, photos from the albums of Jan Makhnik, Dmytro Pavliv, Andriy Havinskiy, V. Pastyrkevych, messages from local historians and admirers of antiquities of the Kalush District.

The book also includes the information about materials from the collection of archeological monuments of the Kalush Regional

Museum (17 artifacts), the findings discovered during the drilling and survey of the construction site, initiated by professor Oleh Malyarchuk on July 20–22, 2015 in Kalush, on Hrushevskiy Street, 9. The book was supplemented by the results of archaeological excavations and surface surveys conducted by archaeologists from Lviv, Ivano-Frankivsk and researchers from the Republic of Poland.

At the heart of the publication there is the alphabetical principle of laying the material by the names of settlements near which the finds have been found. The textual material of the book is supplemented by maps of landmarks, photographs and findings, bibliography.

Mariana Dumenko, Ivan Tymiv

Wprowadzenie

Proponowana książka «Zabytki Archeologiczne Ziemi Kałuskiej» jest pierwszym usystematyzownym zbiorem wynalazków prehistorycznych, odnalezionych na terytorium Kałuszczyzny (Kałusz, obw., Iwano-Frankiowski (były Stanosławów, Ukraina). Autor książki, historyk Iwan Tymiw, uporządkował informację o zabytkach archeologicznych Kałusza w formie katalogu. W książce są wiadomości o zabytkach archeologicznych odkrytych w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Książka zawiera informacje o osadnictwach i fortyfikacjach obronnych, ceramice, zabytkach sakralnych, skarbcach monet, przedmiotach broni oraz narzędziach pracy, starożytnych miejscach pochówku – kopcach, materiałach paleontologicznych.

Badanie zabytków archeologicznych w Kałuszu udowadnia fakt, że trwa ono od kilku stuleci. Wyszukiwania i badania zabytków nie miały charakteru systematycznego, były nieregularne.

Zawdęczając tym pracom badawczym udało się wyznaczyć okres zasiedlenia ziemi i działalności człowieka od późnego paleolitu (40–10 tys. lat temu) do wczesnych czasów nowożytnych i później. Pierwsi osadnicy Podgórze Kałusza zajmowali niższe i wyższe tarasy Limnicy i jej dopływów Bereżnicy, Siwki, Czeczwy i innych. Wybór osiedli był uzasadniony działalnością gospodarczą.

Głównymi źródłami informacji naukowej dla katalogu były wcześniejsze publikacje autorów krajowych i zagranicznych, dokumenty archiwalne, w tym raporty z wypraw archeologicznych oraz wyniki badań powierzchniowych i prac eksploracyjnych uczestników ukraińsko-polskiej wyprawy 2006–2013r. z albumów Jana Machnika, Dmitrija Pawliwa, Andrija Gawinskiego, V. Pastirkevycha, wiadomości krajoznawców i miłośników starożytności Kałuszczyzny.

Książka zawiera także informacje o materiałach ze zbiorów zabytków archeologicznych w Muzeum Kałusza (17 artefaktów), wykopaliska, odnalezione podczas przeglądu placu budowy, zainicjowanego przez prof. Olega Malarczuka 20–22 lipca 2015 r. w Kałuszu na ulicy Hruszewskiego 9. Książka jest uzupełniona materiałami wyników wykopalisk archeologicznych i badań powierzchniowych, przeprowadzonych przez archeologów ze Lwowa, Iwano-Frankiwska oraz naukowców z Poski.

Najważniejszą zasadą książki jest alfabetyczne usystematyzowanie materiału według nazw miejscowości, w pobliżu których odnaleziono wykopaliska. Materiał tekstowy książki jest uzupełniony mapami, na których są zaznaczone zabytki, zdjęcia oraz rysunki znalezisk, bibliografia.

Iwan Tymiw, Oksana Bihun

Науково-довідкове видання

ІВАН ТИМІВ

АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ КАЛУЩИНИ

ДОВІДНИК

Наукова редакція:

Олег Малярчук, Богдан Томенчук, Тарас Ткачук

Літературний редактор – Ольга Кецмур

Художнє оформлення – Мирослав Гаталевич, Артур Єфремов

Комп'ютерний набір та верстка – Іван Тимів

Коректура – Людмила Андрійчук

Т-41 Тимів І. Археологічні пам'ятки Калущини: довідник. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2020. – 144 с.

Формат видання 148.210мм.

Формат паперу і частка аркуша 210.297/4.

Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 9. Зам. в021153/20

Віддруковано з оригіналу автора.

Друкарня «Фоліант»

76000, м. Івано-Франківськ вул. Старозамкова, 2

www.foliant.if.ua

e-mail: foliant.drukarnja@gmail.com

тел.-факс: +38(0342) 50-21-65

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ІФ № 24 від 20.07.2004